

ს ა მ ა რ თ ა დ ი
ფ ს ი ა ტ დ მ ბ ი ა
ვ ე რ ა ბ მ ბ ი ა

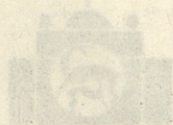

**ПРАВО • ПСИХОЛОГИЯ •
ПЕДАГОГИКА**

LAW • PSYCHOLOGY • PEDAGOGICS

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემი საბჭო
საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემი საბჭო

საბჭოთა უნივერსიტეტის გამომცემი საბჭო
ТБИЛИСИ 1975 TBILISI

სამართალი • ფსიქოლოგია • კვლეობა

სარედაქციო კოლეგია

გ. კეჩხუაშვილი (რედაქტორი), ა. ბაინდურაშვილი, ვ. კობახიძე, რ. შენგელია, ა. ფალიაშვილი, შ. დონაძე.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Г. Н. Кечхуашвили (редактор), А. Г. Баиндурашвили, В. С. Кобакхидзе, Р. В. Шенгелия, А. Палиашвили, Ш. Т. Донадзе.

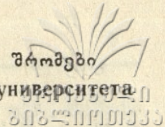
EDITORIAL BOARD

G. Kechkhuashvili (editor), A. Baidurashvili, V. Kobakhidze, R. Shengelia, A. Paliashvili, Sh. Donadze (secretary)

Труды Тбилисского университета, начиная со 160-го тома, будут выходить только под одним нарастающим номером (общая нумерация с основания «Трудов» по и/время).

თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, დაწყებული 160-ე ტომიდან, აღინიშნება მხოლოდ ერთი — მზარდი ნომრით (საერთო ნუმერაცია „შრომების“ დაარსებიდან დღემდე).

From volume 160 Proceedings of Tbilisi University will be issued under only one increasing number (general numeration from the foundation of "Proceedings" up-to-now).

აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის შემუშავების შესახებ

ბრიგოლ ერემოვი

საბჭოთა ხელისუფლება ამიერკავკასიის რესპუბლიკებიდან ყველაზე გვიან საქართველოში დამყარდა. ეს იყო 1921 წლის 25 თებერვალს. ამ დღეს მშრომელებმა XI წითელი არმიის დახმარებით საქართველოს დედაქალაქში, თბილისში, აიღეს ძალაუფლება. მენშევიკურმა მთავრობამ თბილისი დატოვა, მაგრამ იგი ბრძოლით იხვედა უკან, ბათუმისაკენ.

4 მარტს საბჭოთა ხელისუფლება გამოცხადდა აფხაზეთში, 5 მარტს — სამხრეთ ოსეთში, ხოლო 18 მარტს — აჭარაში.

აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადებით დამთავრდა საქართველოს ტერიტორიაზე საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება, ხოლო საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადებით კი — საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება ამიერკავკასიაში.

1921 წლის 14 თებერვალს შეიქმნა აფხაზეთის რევოლუციური კომიტეტი ე. ეშბას (თავმჯდომარე), ნ. ლაკობასა და ნ. აკირტავას შემადგენლობით. იმავე წლის 17 თებერვალს ს. ორჯონიკიძემ გაგზავნა დეპეშა, აფხაზეთის რევკომის წევრის ნ. აკირტავას სახელზე, წითელი არმიის მზადყოფნის შესახებ აჯანყებული აფხაზი მშრომელებისადმი დახმარებისათვის [1].

აფხაზეთის რევკომმა იმავე წლის 20 თებერვალს აფხაზ ხალხს მოუწოდა იარაღისაკენ, საქართველოს აჯანყებული მშრომელებისადმი დასახმარებლად, მენშევიკური მთავრობის დასამხობად ([1] 177).

1921 წლის 24 თებერვალს მთელს აფხაზეთში დაიწყო მშრომელთა აჯანყება, რის შესახებაც აფხაზეთის რევკომის წევრმა ნ. აკირტავამ აცნობა ქ. ბაქოში ამხ. ს. ორჯონიკიძეს.

აფხაზი ხალხის დასახმარებლად დაიძრა ყუბანის წითელი მე-11 არმიის 31-ე დივიზია, მისი 271, 272, 274, 275—279 და სხვა პოლკები. 4 მარტს დილის 6 საათზე 31-ე დივიზიის ნაწილებმა დაიკავეს ქ. სოხუმი ([1] 192).

იმავე დღესვე აფხაზეთის რევკომმა დეპეშით მიმართა ვ. ი. ლენინს აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადების შესახებ და გამოთქვა რწმენა, რომ საბჭოთა რუსეთი უარს არ ეტყვის მას საქართველოს მენშევიკური მთავრობის წინააღმდეგ ბრძოლის მიმე დღეებში ძმურ დახმარებაზე [2].

1921 წლის 10 მარტს კი აფხაზეთის რევკომმა დეპეშა გაუგზავნა ვ. ი. ლენინს მთელს აფხაზეთში მშრომელთა მიერ წითელი დროშის აღმართვის შესახებ, ასევე, იმავე დღესვე ანალოგიური შინაარსის დეპეშა გაგზავნილ იქნა საქართველოს რევკომისადმიც ([2] 16).

აფხაზეთის რევოლუციურმა კომიტეტმა [3] 1921 წლის 31 მარტს ვ. ი. ლე-

ნინს, ი. ბ. სტალინს და გ. ვ. ჩიჩერინს რადიოთი აცნობა, რომ „მშრომელთა ნებით იშვა ახალი საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა აფხაზეთი...“

მიმართვაში ნათქვამი იყო აგრეთვე, რომ „...პატარა ხალხის საბჭოთა რესპუბლიკა წითელი არმიის დიადი განმათავისუფლებელი როლის თვალსაჩინო მაგალითია და წარმოადგენს ახალ სილას, რომელიც დიდმა ოქტომბრის რევოლუციამ გააწნა მცირე ხალხთა მჩაგვრელებს — ყველა ქვეყნის იმპერიალისტებსა და მათ ლაქიებს — სოციალ გამცემლებს. ახალგაზრდა საბჭოთა აფხაზეთის მშრომელთა სახელით მხურვალე სალამს ვუძღვნით დიდ მუშურ-გლეხურ ქვეყანას — საბჭოთა რუსეთს, ყველა საბჭოთა რესპუბლიკას. ჩვენ იმედს ვამყარებთ ყველა საბჭოთა რესპუბლიკის მხარდაჭერაზე და რწმენას გამოვთქვამთ, რომ აფხაზეთის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა მათთან კავშირში ღირსეულად დაიცავს რუსეთის მუშურ-გლეხური რევოლუციის დიად მონაპოვრებს და დანმარებას გაუწევს სოციალისტური რევოლუციის საქმეს მთელს მოსოფლიოში“ [4].

ამ დღიდან ახალი ერა დაიწყო აფხაზი ხალხის ცხოვრებაში. საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ ერებს თვითგამორკვევის საფუძველზე მიეცათ ავტონომიური უფლებანი ამა თუ იმ ფორმის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ერთეულის ჩამოყალიბების გზით.

აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ აუცილებელი გახდა მისი კონსტიტუციის შემუშავება. მანამდე აფხაზეთს არ ჰქონია არავითარი კონსტიტუცია.

მენშევიკების ბატონობის პერიოდში, კერძოდ, აფხაზეთის მშრომელები უკიდურესად შეზღუდული იყვნენ. მაგრამ, რადგანაც მენშევიკური საქართველო „დემოკრატიული“ რესპუბლიკა იყო, ამიტომ ფორმალურად აფხაზეთში „სახალხო საბჭო“ არსებობდა. 1920 წლის 16 ოქტომბერს, იმ პერიოდში, როდესაც დამფუძნებელ კრებაზე იხილებოდა მენშევიკური საქართველოს კონსტიტუციის პროექტი, აფხაზეთის „სახალხო საბჭომ“ მიიღო ე. წ. „ავტონომიური“ აფხაზეთის კონსტიტუციის პროექტი. ამ კონსტიტუციის პროექტის შესავალ ნაწილში ჩაწერილი იყო, რომ — თანახმად საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის პროექტის 120 და 121 მუხლებისა, აფხაზეთის „სახალხო საბჭომ“ 1919 წლის 20 მარტს მიიღო აქტი, რომლის მიხედვითაც აფხაზეთი ავტონომიური ერთეულის სახით უნდა შევიდეს საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში. ამ აქტის შესაბამისად კი შემუშავებულია ავტონომიური აფხაზეთის კონსტიტუციის პროექტიო.

აღნიშნული პროექტი გაგზავნილ იქნა 1920 წლის 29 ოქტომბერს, № 813 მიმართვით, საქართველოს დამფუძნებელ კრებაზე დასამტკიცებლად, რისთვისაც აფხაზეთის „სახალხო საბჭომ“ გამოგზავნა თავისი წარმომადგენლები 9 კაცის შემადგენლობით.

ეს კონსტიტუციის პროექტი შედგებოდა 6 თავისა და 45 მუხლისაგან [5].

ამ კონსტიტუციის პროექტს იგივე ბედი ეწია, რაც სამხრეთ ოსეთის ე. წ. „კანტონის“ და სხვა კონსტიტუციის პროექტებს, ისინი ფარატინა ქალაქად დარჩნენ.

დამფუძნებელ კრებაზე ნ. ჟორდანიამ მოითხოვა ჯერ საქართველოს კონსტიტუციის დამტკიცება, ხოლო შემდეგ კი მისი ნაწილის — აფხაზეთის კონსტი-

ტუციის პროექტზე მსჯელობა [6]. ამით ფაქტიურად უარყოფილ იქნა მთლიანად დელი აფხაზეთის კონსტიტუციის პროექტი.

მხოლოდ საბჭოთა სახელმწიფოს პირობებში შეიქმნა ერებს შორის მშვიდობის დაცვის, მათთვის ავტონომიური უფლებების მინიჭების შესაძლებლობა.

1922 წლის 10 ივლისს გაიხსნა აფხაზეთის სს რესპუბლიკის პირველი მოწვევის ცაკ-ის სესია, რომლის მეოთხე სხდომაზეც დაისვა საკითხი აფხაზეთის სსრ კონსტიტუციის პროექტის განხილვის შესახებ. სესიაზე წარმოდგენილი იყო კონსტიტუციის ორი პროექტი აფხაზეთის ცაკ-ისა და აფხაზეთის იუსტიციის სახალხო კომისარიატის მიერ. ორივე პროექტის განხილვა გადაიდო იმ მიზნით, რათა იგი დამუშავებულიყო ჯერ ქვემდგომ ინსტანციებში. ცაკ-ის სესიის მიერ არჩეულ იქნა საქონსტიტუციო კომისია ი. მარდანიას, მ. ცაგურიას და ნ. აკირტავას შემადგენლობით [7].

ჩანს, ამ პერიოდში ჯერ ნაადრევი იყო აფხაზეთის კონსტიტუციის შემუშავება და ამიტომ ხანგრძლივი ვადით გადაიდო იგი.

1924 წლის 26 ივნისის აფხაზეთის ცაკ-ის პრეზიდიუმმა განიხილა საკითხი აფხაზეთის სს რესპუბლიკის კონსტიტუციის შესახებ (ოქმი № 21). პრეზიდიუმმა დაავალა აფხაზეთის სსრ სახკომსაბჭოს საკანონმდებლო განზრახულებათა კომისიას, რათა სასწრაფოდ შეემუშავებინა აფხაზეთის სსრ კონსტიტუცია და წარედგინა აფხაზეთის ცაკ-ის დასამტკიცებლად [8].

მეორე დღეს (ე. ი. 27 ივნისს) აფხაზეთის სახკომსაბჭოს საკანონმდებლო განზრახულებათა კომისიის სახელზე ცაკ-ის პრეზიდიუმში აგზავნის ამ დადგენილების ამონაწერს მიმართვა № 844-ით. აფხაზეთის ცაკ-ი საკანონმდებლო განზრახულებათა კომისიისადმი მიმართვისას მოითხოვდა, რომ აფხაზეთის სს რესპუბლიკის კონსტიტუცია შემუშავებულიყო საქართველოს სსრ კონსტიტუციის საფუძველზე*.

კონსტიტუციის პროექტი რამდენჯერმე იქნა განხილული აფხაზეთის ცაკ-ის პრეზიდიუმის, აგრეთვე აფხაზეთის საოლქო პარტიული ორგანოების მიერ და, ბოლოს, წარდგენილ იქნა დასამტკიცებლად აფხაზეთის საბჭოების მესამე ყრილობაზე.

კონსტიტუციის პროექტის შესახებ მოხსენებით გამოვიდა ს. ჭანბა. აფხაზეთის სსრ საბჭოების მესამე ყრილობა გაიხსნა 1925 წლის 26 მარტს და გაგრძელდა 1 აპრილამდე. ყრილობის უკანასკნელ დღეს მეთერთმეტე სხდომაზე დამტკიცებულ იქნა აფხაზეთის სს რესპუბლიკის პირველი კონსტიტუცია [9].

კონსტიტუცია შედგებოდა 21 თავისა და 116 მუხლისაგან. კონსტიტუცია აფხაზეთის საბჭოთა-სოციალისტურ რესპუბლიკას აცხადებს სუვერენულ სახელმწიფოდ, პროლეტარიატის დიქტატურის ქვეყნად, რომლის ამოცანას შეადგენს სოციალისტური საზოგადოების აგება.

კონსტიტუციაში საქართველოს რესპუბლიკასთან ურთიერთობის შესახებ ლაპარაკია მხოლოდ ერთ (მე-4) მუხლში. აქ მითითებულია იმის შესახებ, რომ აფხაზეთის სს რესპუბლიკა ერთიანდება რა საქართველოსთან განსაკუთრებული

* აქ იგულისხმება საქართველოს სსრ პირველი (1922 წ.) კონსტიტუცია (აფხაზეთის ასსრ ცენტრ. არქივი, ფონდი 2, № 233, ფ. 95).

ხელშეკრულების საფუძველზე, მისი მეშვეობით შედის ამიერკავკასიის სსრ-ში და ამ უკანასკნელის შემადგენლობით კი — სსრ კავშირში.

კონსტიტუციაში ცალკეული თავებია მიძღვნილი აფხაზეთის სსრ საბჭოების ყრილობის, ცაკ-ის პრეზიდიუმის, სახალხო კომისართა საბჭოს, ადგილობრივი ორგანოებისა და სასამართლო ორგანოების შესახებ, მათი ორგანიზაციის, ურთიერთდამოკიდებულებისა და უფლებრივი ფარგლების შესახებ (4—16 თავები) [10].

აფხაზეთის სსრ 1925 წლის 1 აპრილის კონსტიტუციის ტექსტი გამოქვეყნებული არ ყოფილა [11], მიუხედავად ამისა, მას სამართლის დარგში მომუშავე მეცნიერ მუშაკნი იმ პერიოდში მაინც იხსენიებდნენ [12] *.

აფხაზეთის სსრ კონსტიტუციის მიღებიდან ზუსტად ერთი წლის შემდეგ, ე. ი. 1926 წლის 1 აპრილს, აფხაზეთის ცაკ-ის პრეზიდიუმის მიერ განხილულ იქნა საკითხი აფხაზეთის სსრ კონსტიტუციის პროექტის შემუშავებული კომისიის შედგენის შესახებ (ოქმი № 37). კომისიის შემადგენლობაში არჩეულ იქნა ხუთი წევრი გადამწყვეტი ხმის უფლებით (ს. ჭანბა, ნ. ლაკობა, სტურუა, ნ. აკირტავა და ი. მარღანია) და ორი სათათბირო ხმის უფლებით (ზახაროვი, გ. ზუხბაი), როგორც საკანონმდებლო განზრახულებათა კომისიის წარმომადგენელი. კომისიის სხდომის მოწვევა დაეკისრა ამხ. ნ. ლაკობას [13].

ეს იყო პერიოდი, როდესაც სსრ კავშირსა და ამიერკავკასიის სსრ კონსტიტუციათა საფუძველზე მუშავდებოდა სრულიად საქართველოს სსრ ახალი (მეორე) კონსტიტუცია. როგორც ცნობილია, იგი გაამზადა სრულიად საქართველოს სსრ ცაკ-ის პრეზიდიუმმა და წარადგინა დასამტკიცებლად სრულიად საქართველოს სსრ მესამე მოწვევის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის მესამე სესიაზე. სესიამ იგი დაამტკიცა 1926 წლის 5 ივლისს. დასახელებული სესია ჩატარდა აფხაზეთის სსრ დედაქალაქ სოხუმში.

სესიის დადგენილებით, კონსტიტუციის ტექსტი საბოლოოდ დასამტკიცებლად უნდა წარდგენოდა სრულიად საქართველოს საბჭოების მეოთხე ყრილობას, მანამდე კი სესიის მიერ ითვლებოდა „დამტკიცებულად და სამოქმედოდ შემოღებულად“, ამიტომ საბჭოების მეოთხე ყრილობის მოწვევამდე საქართველოს სსრ ახალი კონსტიტუცია გამოქვეყნებულ იქნა.

ცაკ-ის სესიის დასახელებულ დადგენილებაში ჩაიწერა აგრეთვე იმის შესახებ, რომ „აფხაზეთის სსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი გადამუშავებს აფხაზეთის სსრ კონსტიტუციას იმ პრინციპების მიხედვით, რაც საფუძველად დაედო საქართველოს სსრ კონსტიტუციას“ [14].

ამ დადგენილებით აღიარებულია აფხაზეთის უკვე არსებული (1925 წლის 1 აპრილის) კონსტიტუციის იურიდიული ძალა, რომ იგი არსებობს და უნდა გადამუშავდეს. მაშასადამე, უკვე უნდა შემუშავებულიყო აფხაზეთის სსრ მეორე კონსტიტუცია.

ამის შესაბამისად, აფხაზეთის სსრ საკონსტიტუციო კომისიამ გაშალა თავისი მუშაობა. აფხაზეთის სსრ კონსტიტუცია განიხილა აფხაზეთის სსრ მესამე მოწვევის ცაკ-ის მესამე სესიამ და 1926 წლის 27 ოქტომბერს დაამტკიცა იგი...

* დასახ. წერილის ავტორი უთითებს, რომ აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუცია დამტკიცებულია 1925 წლის აპრილში (იხ. დასახ. ჟურნალის გვერდი 133).

ამ დღიდან კონსტიტუცია ძალაში შევიდა, თუმცა საბოლოოდ დასამტკიცებლად ცაკ-ის სესიამ იგი გადასცა აფხაზეთის სსრ საბჭოების IV ყრილობას [15].

აფხაზეთის სსრ ცაკ-ის დასახელებული სესიის დადგენილებაში „აფხაზეთის სსრ ძირითადი კანონის (კონსტიტუციის) დამტკიცებისა და მოქმედებაში შეყვანის შესახებ“ ჩაწერილი იყო: „აფხაზეთის სოც. საბჭოთა რესპუბლიკის ცაკ-ის პრეზიდიუმის მიერ წარმოდგენილი შეცვლილი ტექსტი აფხაზეთის სოც. საბჭ. რესპუბლიკის ძირითადი კანონისა (კონსტიტუციის) შეტანილი ცვლილებებით და შევსებით დამტკიცდეს და მოქმედებაში შეყვანილ იქნეს.

აფხაზეთის სოც. საბჭ. რესპ. ცაკ-ის ამა სესიის მიერ მიღებული ტექსტი აფხაზეთის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის ძირითადი კანონისა (კონსტიტუციის) შეტანილ იქნას საბოლოოდ დამტკიცებისათვის აფხაზეთის სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკის საბჭოთა მეოთხე ყრილობაზე“ [16].

აფხაზეთის სსრ კონსტიტუცია იმავე წელს გამოქვეყნდა ცაკ-ის სამდივნოს გადაწყვეტილებით, აფხაზეთის სსრ საბჭოების IV ყრილობაზე მის გატანამდე.

1926 წლის 8 დეკემბერს აფხაზეთის სსრ-ის სამდივნომ (ოქმი № 6) მოისმინა საკითხი 1926 წლის 27 ოქტომბერს აფხაზეთის სსრ მესამე მოწვევის ცაკ-ის მესამე სესიის მიერ დამტკიცებული კონსტიტუციის ტექსტის განმხილველი სარედაქციო კომისიის შესახებ.

სამდივნომ შექმნა სარედაქციო კომისია 5 კაცის (პ. გეგელიას, ი. მარღანიას, გ. ზუზბაის, მამულაშვილის და ა. სალაგიოვის) შემადგენლობით. კომისიის მოწვევა დაევალა პ. გეგელიას [17].

კომისიას დაეკისრა კონსტიტუციის ტექსტის დაზუსტება და მისი მომზადება აფხაზეთის სსრ საბჭოების IV ყრილობაზე წარსადგენად.

აფხაზეთის სსრ საბჭოების IV ყრილობა გაიხსნა 1927 წლის 5 მარტს და დამთავრდა 10 მარტს.

ყრილობის მეოთხე სხდომაზე 1927 წლის 7 მარტს მოსმენილ იქნა ს. ჭამბას მოხსენება კონსტიტუციის პროექტის შესახებ.

როგორც საარჩევო მასალებიდან ჩანს, საკონსტიტუციო კომისიამ დაზუსტებული კონსტიტუციის პროექტი წარადგინა აფხაზეთის ცაკ-ის პრეზიდიუმში, ხოლო პრეზიდიუმმა კი იგი ჯერ გაიტანა ცაკ-ის სესიაზე, ხოლო შემდეგ, ცაკ-ის სესიის დადგენილებით, აფხაზეთის საბჭოების IV ყრილობაზე. ყრილობამ, როგორც ითქვა, 1927 წლის 7 მარტს საბოლოოდ დამტკიცა აფხაზეთის სსრ ახალი (ფაქტიურად მეორე) კონსტიტუცია [18].

აფხაზეთის სსრ მესამე მოწვევის ცაკ-ის მესამე სესიის მიერ 1926 წლის 27 ოქტომბერს მიღებული და აფხაზეთის სსრ საბჭოების IV ყრილობის მიერ 1927 წლის 7 მარტს საბოლოოდ დამტკიცებული აფხაზეთის სსრ სახელმწიფოს ძირითადი კანონი (კონსტიტუცია) შედგებოდა 7 თავისა და 103 მუხლისაგან.

აფხაზეთის სსრ კონსტიტუციამ მთლიანად გაიზიარა პროლეტარიატის დიქტატურის პრინციპები და განსაზღვრა თავისი ადგილი სსრ კავშირში, ამიერკავკასიის სფსრ-ში და საქართველოს სსრ-ში.

ეს, როგორც ითქვა, აფხაზეთის რესპუბლიკის მეორე კონსტიტუცია იყო.

კონსტიტუცია საერთოდ უცვლელი დოკუმენტი არ არის. საბჭოთა კონსტიტუციაში ცვლილებათა შეტანა ქვეყნის ზრდისა და განვითარების შედეგია.

აფხაზეთის რესპუბლიკის მიღწევათა და გარდაქმნათა შედეგად პირობები მისი ახალი (მესამე) კონსტიტუციის მიღებისა.

აფხაზეთის ასსრ საბჭოების VII ყრილობის (1935 წ. 2—7 იანვარი) მე-10 სხდომაზე 1935 წლის 7 იანვარს მოხსენილ იქნა მოხსენება აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის პროექტის შესახებ (მომხსენებელი აფხაზეთის ცაკ-ის მდივანი ვ. ვ. გრიგორიევი).

აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუცია შესწორებათა და დამატებათა შედეგად წარმოდგენილ იქნა 6 თავისა და 85 მუხლის მოცულობით.

1935 წლის 7 იანვარს საღამოს, მეშვიდე ყრილობის მე-11 სხდომაზე აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის ახალი პროექტი ერთხმად იქნა დამტკიცებული.

აფხაზეთის ასსრ საბჭოების მე-7 ყრილობაზე აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის დამტკიცებისას დადგენილებაში ჩაიწერა, რომ, თანახმად საქართველოს სსრ კონსტიტუციის 75-ე მუხლისა, დამტკიცებულ იქნას აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის შეცვლილი ტექსტი და წარდგენილ იქნას იგი საბოლოოდ დასამტკიცებლად საქართველოს სსრ ცაკ-ში და საქართველოს სსრ საბჭოების ყრილობაზე [19].

აღსანიშნავია, რომ ახალი კონსტიტუციის ტექსტი აფხაზეთის ასსრ-ში აღარ გამოქვეყნებულა. ვფიქრობთ, ამის მიზეზი ის არის, რომ იმავე (1935) წლის 1 თებერვალს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე დაისვა საკითხი სსრ კავშირის 1924 წლის კონსტიტუციაში ცვლილებათა შეტანისა და ახალი კონსტიტუციის შემუშავების შესახებ. პარტიის ცკ-ის პლენუმის მითითებათა საფუძველზე სსრ კავშირის საბჭოების მე-7 ყრილობამ 1935 წლის 6 თებერვალს მიიღო დადგენილება სსრ კავშირის ახალი კონსტიტუციის შემუშავების შესახებ, ხოლო მეორე დღეს, ე. ი. 7 თებერვალს სსრ კავშირის მეშვიდე მოწვევის ცაკ-ის პირველმა სესიამ გამოჰყო კიდევ საკონსტიტუციო კომისია.

ასეთ პირობებში გასაგებია, რომ სსრ კავშირში შემავალი სოციალისტური რესპუბლიკები უნდა ცდილიყვნენ შემუშავებინათ სსრ კავშირის ახალი კონსტიტუციის საფუძველზე თავიანთი კონსტიტუციები, ხოლო სსრ კავშირისა და შესაბამისი მოკავშირე რესპუბლიკების კონსტიტუციათა საფუძველზე კი უნდა შემუშავებულიყო ავტონომიური სს რესპუბლიკების კონსტიტუციები.

სსრ კავშირის ახალი (1936 წლის 5/12-ის) კონსტიტუციის მე-16 მუხლის შესაბამისად საჭირო იყო სსრ კავშირში შემავალ ყოველ მოკავშირე სს რესპუბლიკას შეემუშავებინა თავისი კონსტიტუცია.

ეკრძოდ, საქართველოს სს რესპუბლიკის ახალი (რიგით მესამე) კონსტიტუცია მიღებულ იქნა 1937 წლის 13 თებერვალს, დაამტკიცა იგი საქართველოს სს რესპუბლიკის საბჭოების საგანგებო მე-8 ყრილობამ*.

როგორც ცნობილია, ყოველ ავტონომიურ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკას აქვს თავისი კონსტიტუცია, რომელსაც ლეზულობს იმავე ავტონომიური სს რესპუბლიკის ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო — უმაღლესი საბჭო, მაგრამ, რომელსაც შემდეგ ამტკიცებს იმ მოკავშირე რესპუბლიკის ხელისუფ-

* საქართველოს სსრ პირველი კონსტიტუცია მიღებულ იქნა საქართველოს სსრ საბჭოების პირველი ყრილობის მიერ 1922 წლის 2 მარტს, ხოლო მეორე კონსტიტუცია კი საბჭოების მე-4 ყრილობის მიერ 1927 წლის 4 აპრილს.

ლების უმაღლესი ორგანო, რომლის შემადგენლობაშიც შედიან ეს ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკები. ეს დებულება ფიქსირებულია ყველა ავტონომიური სსრ-ის კონსტიტუციებში. აი, სწორედ ამ მიზნით, საქართველოს სსრ ახალი (1937 წლის) კონსტიტუციის მე-14 მუხლში ჩაიწერა, რომ საქართველოს სსრ რესპუბლიკა თავისი სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოებისა და სახელმწიფო მმართველობის ორგანოების სახით „ამტკიცებს აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური სსრ-ების კონსტიტუციებს“.

მას შემდეგ, როდესაც დამტკიცდა სსრ კავშირის კონსტიტუცია და საყოველთაო სახალხო განსახილველად გამოქვეყნდა საქართველოს სსრ კონსტიტუციის პროექტი, აფხაზეთის ასსრ ცაკის პრეზიდიუმმა გამოჰყო საკონსტიტუციო კომისია (თავმჯდომარე ა. ს. აგრბა).

1937 წლის 1 ივლისს შედგა აფხაზეთის ასსრ საკონსტიტუციო კომისიის სხდომა. დაესწრო 15 წევრი; კომისიაზე მოსმენილ იქნა აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის პროექტის შესახებ.

საკონსტიტუციო კომისიამ დაადგინა — შეტანილ იქნას აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის პროექტი აფხაზეთის ასსრ ცაკის პრეზიდიუმში. კომისიამ აგრეთვე დაადგინა, კონსტიტუციის პროექტი გამოქვეყნდეს აფხაზურ, ქართულ და რუსულ ენებზე [20] *.

აფხაზეთის ასსრ ცაკ-ის პრეზიდიუმმა განიხილა აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის პროექტი 1937 წლის 3 ივლისს, რომელმაც დადგენილებაში ჩაწერა: 1. მოწონებულ იქნას აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის პროექტი, შემუშავებული აფხაზეთის ასსრ ცაკის საკონსტიტუციო კომისიის მიერ.

2. წარდგენილ იქნას განსახილველად და დასამტკიცებლად აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის პროექტი აფხაზეთის ასსრ საბჭოების საგანგებო მე-8 ყრილობაზე [21].

იმავე წლის 5 ივლისს აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის პროექტი გამოქვეყნებულ იქნა საყოველთაო სახალხო განსახილველად.

1936 წლის 3 სექტემბერს აფხაზეთის ასსრ ცაკ-მა მიიღო დადგენილება აფხაზეთის ასსრ საბჭოების მე-8 ყრილობის მოწვევის შესახებ, ყრილობის მოწვევის ვალა დაინიშნა—1936 წლის 10 ნოემბერი [22].

აფხაზეთის ასსრ საბჭოების მე-8 ყრილობა ჩატარდა 1936 წლის 12 ნოემბერს, რომელმაც განიხილა სსრ კავშირის ახალი კონსტიტუციის პროექტის საყოველთაო სახალხო განხილვის შედეგები აფხაზეთის ასსრ-ში და აირჩია თავისი დელეგატები საქართველოს სსრ საბჭოების მე-8 ყრილობაზე დასასწრებად. ჩატარდა მე-8 ყრილობის მხოლოდ ორი სხდომა.

იმის გამო, რომ საბჭოთა კავშირში ახალი კონსტიტუციის მიღებამდე არჩევნები აღარ უნდა ჩატარებულიყო, საბჭოების მერვე ყრილობის იფვე შემადგენლობით 1937 წლის 30 ივლისს მოწვეულ იქნა საბჭოების საგანგებო მე-8 ყრილობის მესამე სხდომა.

ყრილობაზე მოსმენილ იქნა აფხაზეთის ასსრ საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარის (ა. აგრბას) მოხსენება აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის პროექტის შესახებ. ყრილობაზე მოხსენება თარგმნა მეგრულ ენაზე ვ. შონიამ.

მომხსენებელი ლაპარაკობდა აფხაზეთის ისტორიაზე ადრინდელი დროი-

* ყრილობაზე დამტკიცებული კონსტიტუციის ახალი ტექსტი იხ. არქივი, ფ. 384—408.

დან. იგი შეეხო აგრეთვე საბჭოთა აფხაზეთის კონსტიტუციის განკარგობას [23].

მოხსენების ირგვლივ ყრილობაზე კამათში მონაწილეობა მიიღო მრავალმა დელეგატმა.

1 აგვისტოს ყრილობაზე საბოლოო სიტყვა წარმოთქვა საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარემ, რომელმაც შეიტანა წინადადება, რათა ცაკის საკონსტიტუციო კომისიის მიერ წარმოდგენილი აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის პროექტი მოწონებულ და მიღებულ იქნას საფუძვლად.

ეს წინადადება აფხაზეთის საბჭოების საგანგებო მერვე ყრილობამ მიიღო და, ამავე დროს, გამოჰყო აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის პროექტის დადგენისათვის სარედაქციო კომისია 42 კაცის შემადგენლობით.

ყრილობამ კომისიას დაავალა გაითვალისწინოს კონსტიტუციის პროექტის საყოველთაო სახალხო განხილვისა და მისი ყრილობაზე განხილვის შედეგებზე და ერთი დღის განმავლობაში დაზუსტებული ტექსტი წარმოადგინოს დასამტკიცებლად [24].

მეორე დღეს, ე. ი. 2/VIII ყრილობის სარედაქციო კომისიამ წარმოადგინა კონსტიტუციის პროექტის უკანასკნელი ვარიანტი, დაზუსტებული სახით.

ყრილობაზე სამი დებუტატი — ა. აგბა, ხატიაშვილი და ხაშბა — კითხვობდნენ კონსტიტუციის ყოველ მუხლს აფხაზურ, ქართულ და რუსულ ენებზე. კონსტიტუციის ყველა მუხლი ერთხმად იქნა მიღებული.

საბოლოოდ აფხაზეთის საბჭოების საგანგებო მე-8 ყრილობამ მიიღო დადგენილება, დამტკიცდეს სარედაქციო კომისიის მიერ წარმოდგენილი აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის პროექტი.

ყრილობამ მიიღო მეორე დადგენილებაც — „აფხაზეთის ასსრ უმაღლესი საბჭოს არჩევნების შესახებ“, რომლითაც აფხაზეთის ასსრ ცაკ-ს დაევალია, რათა უახლოეს ხანში შეიმუშაოს დებულება აფხაზეთის ასსრ უმაღლესი საბჭოს არჩევნების შესახებ და დააწესოს დრო უმაღლესი საბჭოს არჩევისა*.

ყრილობაზე მიღებული კონსტიტუციის ტექსტს ხელს აწერს აფხაზეთის ასსრ საბჭოების საგანგებო მერვე ყრილობის პრეზიდიუმის ყველა წევრი.

კონსტიტუციის საბოლოო ტექსტი გაზეთებში გამოქვეყნებულ იქნა 1937 წლის 4 აგვისტოს [25]**.

ამრიგად, აფხაზეთის ასსრ საბჭოეთის საგანგებო მე-8 ყრილობამ (1937 წლის 30 ივლისი — 2 აგვისტო) შეასრულა თავისი ისტორიული მისია, მიიღო ახალი კონსტიტუცია, რომელიც შეესაბამება როგორც სსრ კავშირის, ისე საქართველოს სსრ კონსტიტუციებს და ამავე დროს ითვალისწინებს თავისი ავტონომიური რესპუბლიკის თავისებურებებს.

აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუცია საბოლოოდ დამტკიცებულ იქნა საქართველოს სს რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს მიერ 1938 წლის 9 ივლისს.

ახალი კონსტიტუცია შედგება 11 თავისა და 114 მუხლისაგან. კონსტიტუციით შეიქმნა აფხაზეთის ასსრ ხელისუფლებისა და მმართველობის ორგანოთა

*ყრილობის ორივე ეს დადგენილება ზედ ერთვის კონსტიტუციის იმ ტექსტს, რომელიც ქართულ, რუსულ და აფხაზურ ენებზე იქნა გამოქვეყნებული 1937 წ. ბოლოს და 1938 წელს.

** ამავე გაზეთში გამოქვეყნებულია აფხაზეთის ასსრ საბჭოების საგანგებო მე-8 ყრილობის ზემოაღნიშნული დადგენილებანი.

ახალი სისტემა. აფხაზეთის ასსრ უმაღლესი საბჭო და მისი პრეზიდიუმი შექმნა დეპუტატების ადგილობრივი საბჭოები, მმართველობის უმაღლესი (სახალხო კომისართა საბჭო, 1947 წლიდან მინისტრთა საბჭო), ცენტრალური და ადგილობრივი ორგანოები (მშრომელთა დეპუტატების საბჭოების აღმასრულებელი კომიტეტები), სასამართლოსა და პროკურატურის ორგანოთა ერთიანი სისტემა.

კონსტიტუციით განისაზღვრება რესპუბლიკის პოლიტიკური და ეკონომიკური საფუძვლები, მოქალაქეთა ახალი მნიშვნელოვანი პოლიტიკური, სოციალური და პირადი უფლებები. დადგინდა ახალი საარჩევნო სისტემა — საყოველთაო, თანასწორი და პირდაპირი არჩევნები ფარული კენჭისყრით. კონსტიტუცია ამავე დროს ყოველი მოქალაქისაგან მოითხოვს სოციალისტური კანონიერების დაცვასა და განმტკიცებას, სამშობლოს დაცვას, სამხედრო ვალდებულებათა შესრულებას, სოციალისტური საკუთრების დაცვას და ა. შ.

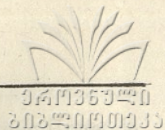
ამრიგად, აფხაზეთის ასსრ ოთხი კონსტიტუციაა ცნობილი (1925 წლის 1/4-ის, 1926 წ. 27/10-ის, 1935 წ. 7/1 და 1937 წ. 2/8-ს), რომელთაგან პირველი და მესამე არ გამოქვეყნებულა.

აფხაზეთის ასსრ მშრომელები, ლენინური ეროვნული პოლიტიკის საფუძველზე, ქართველ და სსრ კავშირის მრავალ ათეულ ერებთან და ხალხებთან ერთად თანამშრომლობით ქმნიან უკეთეს მომავალს — აგებენ კომუნისმს.

სახელმწიფო სამართლის
კათედრა

ლიტერატურა

1. Борьба за Советскую власть в Абхазии, Сборник документов и материалов (1917—1921), 1957, стр. 174.
2. Укрепление советской власти в Абхазии. Сборник документов и материалов (1921—1925), 1957, стр. 13.
3. იბ. გზ. «Голос трудовой Абхазии», 18/II, 1922 г., № 40 и 22/II, 1922 г., № 43 (179).
4. Борьба за советскую власть в Абхазии, Сборник документов (1917—1921), 1957, стр. 200; Укрепление советской власти в Абхазии, Сухуми, стр. 25.
5. საქ. სსრ ოქტომბრის რევოლუციის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, ფ. 16, ს. 790, ფ. 1—7.
6. ფ. მახარაძე, მენშევიკური პარტიის დიქტატურა საქართველოში, 1921 წ., გვ. 89.
7. აფხაზეთის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, Ф. 1, Опись, № 2, Архив № 5, л 62.
8. აფხაზეთის ასსრ ცენტრალური არქივი, ფონდი 2, არქივი ნ. 233, ფურცელი 94.
9. აფხაზეთის ასსრ ცენტრალური არქივი, Ф. 1, Опись, 2, Архив № 17, л.л. 214, 215.
10. კონსტიტუციის სრული ტექსტი იბ. აფხაზეთის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 2, ს. 233, ფ. 108—113, აგრეთვე 174—184 და 270—274.
11. კონსტიტუციის ტექსტი, იბ. Центральный Госархив Абхазской АССР, ф. 2, д. 233, лл. 108, 109, 110, 111, 112, 113.
12. И. Н. Ананов, Заметки по современному государственному строю Закавказья, журн. «Советское право», № 2 (14), 1925.
13. აფხაზეთის ასსრ იგივე არქივიდან, ფ. 2. არქივი № 233, ფ. 63.
14. საქართველოს სსრ ცაკ-ის დადგენილება დანართის სახით იბ. საქართველოს სსრ კონსტიტუცია (ძირითადი კანონი), 1932, გვ. 4.

15. აფხაზეთის სსრ ძირითადი კანონი (კონსტიტუცია), სოხუმი, 1926 წ.
16. იხ. აფხაზეთის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის ძირითადი კანონი (კონსტიტუცია), აფხაზეთის სსრ ცაკის სამდივნოს გამოცემა, 1926 წ., 1.
17. აფხაზეთის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 1, Опись, 1, Архив 438, л. 24.
18. აფხაზეთის ასსრ დასახელებული არქივი, ფ. 1, Опись, 2, Архив № 35, л.л. 55—57, 231—232.
19. აფხაზეთის ასსრ არქივი, ფ. 2, არქივი № 223, ფ.ფ. 115—136.
20. აფხაზეთის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 1, Опись, 2, მ. 1034, л. 142.
21. აფხაზეთის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 2, Опись, 3, Архив № 132, л. 1.
22. «Советская Абхазия», 5/VII, 1937 г., № 152 (4798).
23. საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარის მოხსენება მთლიანად დაბეჭდილია გაზეთში «Советская Абхазия», 1/VIII, 1937 г., № 174 (4820), стр. 1—2.
24. გაზ. «Советская Абхазия», 2/VIII—1937 г., № 175 (4821).
25. გაზ. «Советская Абхазия», 4/VIII, 1937 г., № 177 (4823).

Г. А. ЕРЕМОВ

О РАЗРАБОТКЕ КОНСТИТУЦИИ АБХАЗСКОЙ АССР

Резюме

В Абхазии советская власть установилась 4 марта 1921 года.

Первая Конституция Абхазской ССР была утверждена на III съезде Советов Абхазской ССР 1 апреля 1925 года.

27 октября 1926 года на третьей сессии ЦИК Абхазской ССР третьего созыва была принята новая (вторая) Конституция Абхазской ССР и для окончательного утверждения передана IV съезду Советов республики. Съезд утвердил Конституцию 7 марта 1927 года.

Указанная Конституция была составлена на основе второй Конституции Грузинской ССР.

7 января 1935 года VII съезд Советов Абхазской АССР утвердил новую (третью) Конституцию Абхазской АССР.

В результате победы социализма в нашей стране, на основе Конституции РСФСР (5/XII 1936 г.) и Конституции Грузинской ССР (13/II 1937 г.) 2 августа 1937 года чрезвычайный VIII съезд Советов Абхазской АССР утвердил новую (четвертую) Конституцию Абхазской АССР.

G. EREMOV

ON THE DRAFTING OF THE CONSTITUTION OF THE ABKHAZIAN ASSR

Summary

In Abkhazia Soviet Power was established on 4 March, 1921.

The first Constitution of the Abkhazian SSR was endorsed at the third Congress of Soviets of the Abkhazian SSR (1 April, 1925).

At the third session of the Central Executive Committee 27 October 1926 a new (second) Constitution of the Abkhazian SSR was adopted, and the IVth Congress of Soviets of the Abkhazian SSR gave its final confirmation of the Constitution on 7 March, 1927. This Constitution was

written on the basis of the second Constitution of the Georgian SSR.

On 7 January 1935 the VII th Congress of Soviets of the Abkhazian ASSR endorsed a new (third) Constitution of the Abkhazian ASSR.

As a result of the victory of Socialism in our country, on 2 August, 1937 the VIII Extraordinary Congress of Soviets of the Abkhazian ASSR confirmed a new (fourth) Constitution of the Abkhazian ASSR on the basis of the Constitution of the USSR (5 December, 1936) and the Constitution of the Georgian SSR (13 February, 1937).

**ვახტანგ VI კანონთა კრებულის S—3683 ხელნაწერის
დაწერის ვინაობის შესახებ**

მიხეილ კეკელია

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულია ვახტანგ VI კანონთა კრებულის ერთი უნიკალური ხელნაწერი (S—3683). მისი გადამწერის ვინაობა დღემდე უცნობია.

კრებულიდან გამონაკლისს წარმოადგენს მხოლოდ საკუთრივ ვახტანგ VI სამართლის წიგნის 204-ე მუხლის შემდგომი რამდენიმე ფურცელი (გვ. 329r—334v), რომელიც ამავე კრებულზე დართულ ზანდუკ-საძიებლის დამწერის, მდივან-მწიგნობარ სოლომონ მაღალაძის მიერაა დაწერილი.

ს. მაღალაძის ესოდენ სიახლოვე ხელნაწერთან ეჭვს ბადებს: კრებულის ძირითადი ტექსტიც მის მიერ ხომ არაა გადაწერილი? *

საკითხის გარკვევას გრაფიკული ნიშნების მსგავსება-განსხვავების პოვნით შევეცადეთ. ამისათვის ს. მაღალაძის ხელიდან გამოსული მასალა (ზანდუკ-საძიებელი, ვახტანგის სამართლის წიგნის ბოლო ფურცლები და საარქივო საბუთები) ** შევეუდარეთ შესასწავლი კრებულის ტექსტს.

დასკვნა დავამყარეთ არა მარტო ცალკეულ ასოთა მოხაზულობისა თუ გადაბმის დამთხვევებზე, არამედ მთელ რიგ სიტყვათა წერის იდენტურობაზე.

ს. მაღალაძე ცნობილია, როგორც უბადლო კალიგრაფი, რომელიც ასოთა დეკორატიულად გამოყვანით ხასიათდება, რაც უმეტესად „ა“-ს, „ო“-ს, ასევე ხაზქვეშა ასოების „ლ“-ს, „დ“-ს ხაზს ზემოთ ვირტუოზულ ატყორცნაში მდგომარეობს. ასევე, ს. მაღალაძეს მეტად დამახასიათებლად ჩააქვს ხაზის ქვემოთ ასო „ი“. სწორედ წერის ეს ნიუანსები წარმოადგენენ ს. მაღალაძის ინდივიდუალურ ხელწერის მთავარ კომპონენტს.

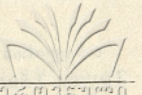
უნდა ითქვას ისიც, რომ მეტად განსხვავებულაა მნიშვნელოვანი დოკუმენტების შემდგენ-გადამწერის მდივან-მწიგნობრის — სოლომონ მაღალაძის ხელი, ყოველდღიურად მოსაქმე მწერალ სოლომონ მაღალაძის ხელისაგან.

პირველ შემთხვევაში, თუ იგი გვევლინება ვირტუოზული დეკორატიული ხელით, სხვა დროს ჩვეულებრივი, სხვათაგან თითქმის განურჩეველია.

ამით იმის თქმა გვსურს, რომ საქართველოს კათალიკოსის მდივან-მწიგ-

* კრებულში შემდეგი დასათაურებითაა შეტანილი როგორც უცხოური, ისე ქართული წარმოშობის სამართლის წიგნები: მოსეს, ბერძნული, სომხური, კათალიკოზთა, გიორგი ბრწყინვალის, ბექა აღბუღას და ვახტანგ ბატონიშვილის.

** დავას არ იწვევს, რომ შესრულებულია ს. მაღალაძის მიერ.

ნობარი ს. მაღალაძე მიზნის შესაბამისად აღწევს „ნამოღაწარის“ გარდასახვას უფრო მეტიც, ს. მაღალაძის მიერ შესრულებული ჩვენამდე მოღწეული ცალკეული საბუთებიდანაც კი ჩანს მაღალაძის „სხვადასხვა ხელი“. მაგალითად: 1702 წლით დათარიღებულ ერთ წყალობის წიგნს, იგი ცნობილი მწიგნობრის ს. მაღალაძის შესაფერი ხელით იწყებს, მაგრამ იქვე, იმავე გვერდზე, თითქოს სხვა ავრძელებსო და ბოლოს, კიდევ უფრო მდარედ, ამთავრებს [1].

მსგავსი მდგომარეობაა სხვა საბუთებშიც [2].

ვახტანგის სამართლის წიგნის 215-ე მუხლის შემდგომი მუხლები, ერთი ნაწილი ს. მაღალაძისეულადაა მიჩნეული (ს. გორგაძე). მაგრამ აქაც შეიმჩნევა ბოლომდე წერის ერთგვარი სტილის დაუცველობა (გვ. 229r—336v).

ამდენად გარკვეულ პაუზას, რომელიც ტექსტის ძირითადი ნაწილის დაწერას აცილებს 204-ე მუხლის შემდგომი მუხლებისაგან * არ შეიძლება მათი სხვადასხვა ხელიდან წარმომავლობის შთაბეჭდილება არ შეექმნა.

მიუხედავად თქმულისა, ს. მაღალაძის „ხელში“ მაინც არ იკარგება ზოგი მეტად სპეციფიურობით განპირობებული ინდივიდუალური წერის ნიშნები, რაც ასოების მაღალაძისეულ გამოყენებაში (ხაზს ზემოთ ატყორცნაში თუ ქვემოთ ჩართვაში) მდგომარეობს.

სწორედ ეს ნიშნებია, რომლის წყალობითაც არამცთუ ცალკეული ასოები, არამედ სიტყვებიც კი ერთმანეთის ფოტობირებს წარმოადგენენ.

მაგ. ზანდუკ-საძიებლის გვ. 10r-ზე ერთ პუნქტში გვხვდება დეკორატიულად შესრულებული სიტყვა „გვირგვინი“, ისინი ტყუბის ცალებივით გვანან აღბუღას სამართლის წიგნის 140 და 166 მუხლების (გვ. 273 V. გვ. 275v) „გვირგვინებს“. ასეთი „გვირგვინები“ ტექსტში სხვა მრავალიც გვხვდება ([3] 90r, 131v, 153r და სხვა).

საძიებელში ს. მაღალაძის მიერ ჩაწერილი სიტყვით „სამკუიდრებელი“ (გვ. 16v, 17r) მარცვალ „უი“-სში „ი“-ს უკიდურესად ხაზის ქვემოთ ჩამოტანით და ზოგან „ლი“-ს ხაზს ზემოთ ატყორცნით, ფოტობირი გვეძლევა ბერძნული სამართლის 285 მუხლში ორჯერ ჩაწერილი „სამკუიდრებლისა“-სთან.

ბერძნული სამართლის 348 მუხლის „წინასწარმეტყუელნი“ (იქვე რამდენიმეჯერ სიტყვა „მეტყუელონი“ (გვ. 12r, v) იგივეა, რაც საძიებლის „წინასწარმეტყუელობისათვის“ (გვ. 7v).

საძიებლის გვ. 37 v-ზე ორჯერ გვხვდება დეკორატიულ სტილში მოხდენილად შესრულებული სიტყვა „დახოცონ“, მათი შედარება ბერძნული სამართლის 385 მუხლის (გვ. 116r) და სომხური სამართლის 13 მუხლის (გვ. 124r) „დახოცონ“-თან, ერთმანეთისაგან კალკით გადაღებულის შთაბეჭდილებას ტოვებს.

ასევე შეიმჩნევა ხელის მსგავსება საძიებლის (გვ. 38r) სიტყვა „ულონობით“-სა და სომხური სამართლის 388 მუხლის „ულონობით“-ს (გვ. 228r) შორის.

Hd—2999 საბუთში სიტყვა „ვენახი“ მოხსენ სამართლის 27, ბერძნული სამართლის 260 და სხვა მუხლებში ჩაწერილი „ვენახის“ ბადალია.

მსგავსი მაგალითების მოტანა მრავლად შეიძლება.

* რაც არ შეიძლება 1710 წლის აქეთ ვიგულოთ.

ხელნაწერის ტექსტისა და ზანდუკის საძიებლის ერთავტორობას მთელი წიგნის ნადადეგების შედარებებიც კი ადასტურებს*.

ს. მაღალაძის მიერ დაწერილი ცალკეული საბუთების ხელიც ემთხვევა კრებულის ხელნაწერის სათანადო ადგილებს. მაგ. Hd—980 საბუთის „ნ ა ს ყ ი დ ო ბ ა“ იდენტურია ვახტანგის სამართლის წიგნის 160 მუხლის დასათაურების „ნ ა ს ყ ი დ ო ბ ი ს“-ა.

ასევე ზანდუკში „ს ა მ კ უ ი დ რ ო“-დან წარმოებული სიტყვები (გვ. 16v, 17r) ედრება ვახტანგის სამართლის 199, სირიულ-რომაული სამართლის 11, 61 და ბერძნული სამართლის 301 მუხლებში მოხსენიებულ „ს ა მ კ უ ი დ რ ო“-ს.

უნდა ითქვას ისიც, რომ კრებულის ხელნაწერ ტექსტსა და შესადარებელ მასალათა შორის, მართალია, არის განსხვავებანიც, მაგრამ ისინი ყველასათვის ჩვეულებრივ, ხოლო ზოგჯერ ს. მაღალაძისათვის დამახასიათებელ „ხელსხვაობას“ უნდა მიეწეროს.

დასკვნა: საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული ვახტანგ VI კანონთა კრებულის S—3683 ხელნაწერი, გარდა ვახტანგ VI სამართლის წიგნის 205-ე მუხლის შემდგომ ზოგიერთი მუხლისა, კანონთა კრებულზე დართულ ზანდუკ-საძიებლის გადამწერის (თუ შემდგენელის?) მდივან-მწიგნობარ სოლომონ მაღალაძის მიერაა შესრულებული.

სახელმწიფოსა და სამართლის
ისტორიის კათედრა

ლიტერატურა

1. საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Sd—575.
2. საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკად. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Ad—78, Hd—299.
3. საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკად. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი S—3683.

* შდრ. საძიებლის „თუ ერთმან მეორის ცოლს უარშიყოს და ბოზობა შეამთხვიოს“ (გვ. 10r), ტექსტში ვახტანგის სამართლის წიგნის 71 მუხლის: „თუ ერთმან მეორის ცოლს უარშიყოს...“ (გვ. 298r); საძიებლის: „ერთს კაცს კაცმან საქონელი მისცეს სავაჭროდ...“ (გვ. 22v) ბერძნული სამართლის 326 მუხლის: „...კაცმა კაცს საქონელი მისცა სავაჭროდ...“ (გვ. 108r) და სხვ.

М. М. КЕКЕЛИА

**О ЛИЧНОСТИ ПЕРЕПИСЧИКА ОДНОЙ ИЗ ЛУЧШИХ РУКОПИСЕЙ
«СБОРНИКА ЗАКОНОВ ЦАРЯ ВАХТАНГА VI»**

Резюме

Одной из лучших рукописей «Сборника законов царя Вахтанга VI», которая легла в основу последних изданий законов (S—3683), является рукопись, переписанная неизвестным лицом.

Эта рукопись носит на себе следы редактирования самого царя Вахтанга VI. Установление личности переписчика и времени переписки имеет большое значение для уточнения даты окончания работы кодификационной комиссии.

К рукописи «Сборника» приложен указатель статей, который составлен известным переписчиком Соломоном Магаладзе. Установлено, что этот указатель составлен до 1710 года.

В результате тщательного изучения рукописи «Сборника» и сравнения как указателя, так и других документов, составленных С. Магаладзе, мы доказываем, что рукопись «Сборника» переписана С. Магаладзе.

Таким образом, выяснено, что рукопись «Сборника законов царя» (S—3683) переписана до 1710 года С. Магаладзе. Также установлено, что к этому времени судебник царя Вахтанга VI полностью был закончен и объем его составлял 270 статей.

М. КЕКЕЛИА

**CONCERNING THE IDENTITY OF THE COPYIST OF ONE OF THE BEST
MANUSCRIPTS OF THE CODE OF VAKHTANG VI**

Summary

One of the best MSS of the Code of Vakhtang VI, which formed the basis of the recent editions of the Code (S-3683), was copied by an anonymous person. The MS in question appears to have been personally edited by King Vakhtang VI.

Establishment of the identity of the copyist and of the date of copying is of significance in specifying the date when the Codification Commission completed its work.

An index of clauses compiled by the well-known Solomon Magaladze is appended to the MS of the Code. The index proves to have been compiled prior to 1710.

A thorough study of the MS and the Code and a comparison of the Index, as well as of other documents compiled by S. Magaladze, has demonstrated that the MS (S-3683) of the Code was copied by S. Magaladze before 1710. It has also been established that Vakhtang VI th's Code of Laws had been completed by that time and that it incorporated 270 clauses.

ანგარებით ჩადენილი მკვლევარის კვალიფიკაციის ზოგადი საკითხი

მზია ლეკვიშვილი

ანგარება ადამიანთა ანტისაზოგადოებრივი მოქმედების მეტად საშიში სტი-
მულია. იგი აღმოცენდა და განვითარდა კერძო საკუთრების წარმოშობასა და
განვითარებასთან ერთად. ანგარებაში გამოიხატება ადამიანის პიროვნების ყვე-
ლაზე უარყოფითი თვისებები, მისი მორალური გახრწნა, მომხვეჭელობითი სუ-
ლი. საბჭოთა კანონმდებლობა ანგარებას თავიდანვე განიხილავდა, როგორც და-
ნაშაულის დამამძიმებელ გარემოებას, რომელიც მოწმობდა დანაშაულის ჩამ-
დენი პირის გაზრდილ საზოგადოებრივ საშიშროებას. სწორედ ანგარებითი
მკვლევარის დროს დამნაშავე წინასწარ საზღვრავს ყველა გარემოებას, დე-
ტალსა და ხერხს დანაშაულებრივი მიზნის მისაღწევად.

სისხლის სამართლის მოქმედი კანონმდებლობა არ სჯერდება საქ. სსრ
სსკ-ის 39-ე მუხლში ჩამოთვლილ დამამძიმებელ გარემოებათა შორის ანგარების
მოხსენიებას და კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილის მთელ რიგ მუხლებში ან-
გარებას მაკვალიფიცირებელ ნიშნად ითვალისწინებს. ასეთ შემადგენლობათა
რიცხვს მიეკუთვნება მკვლევობაც (სსკ-ის 104-ე მუხლის 1 პუნქტი). კანონი
ანგარებით მკვლევობას პიროვნების წინააღმდეგ მიმართულ უმძიმეს დანაშაუ-
ლად თვლის.

სისხლის სამართლის ისტორიაში ანგარებითი მკვლევარის დინამიკამ არ-
სებითი ცვლილება განიცადა. თუ საბჭოთა სახელმწიფოს არსებობის პირველ
წლებში ანგარებითი მოტივით მკვლევობა ყველაზე მეტად იყო გავრცელებუ-
ლი, ამჟამად მისი ხვედრითი წონა საკმაოდ დაბალია. მაგრამ ეს გარემოება
სრულიადაც არ ნიშნავს ანგარებით ჩადენილი მკვლევარის საზოგადოებრივი
საშიშროების შემცირებას. დღესდღეობითაც ანგარება რჩება ანტისაზოგადოებ-
რივი ქცევის ერთ-ერთ ყველაზე საშიშ სტიმულად. ამიტომაც სავსებით გასაგე-
ბია, რომ კანონი იმ გარემოებათა შორის, რომლებიც ამძიმებენ განზრახ მკვლე-
ლობისათვის პასუხისმგებლობას, ანგარებით მკვლევობას პირველ ადგილზე
აყენებს.

კანონში არ არის განმარტებული ანგარების ცნების შინაარსი, ხოლო საბ-
ჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში მას სხვადასხვა განსაზღვრებას აძლევენ.
ასე, მაგალითად, ბ. ს. ნიკიფოროვი ანგარებად თვლის სარდას, გამორჩენას,
გამდიდრებისაკენ მისწრაფებას [1], ნ. ფ. კუზნეცოვა და ბ. ა. კურინოვი დაახ-
ლოებით იმავე მოსაზრებას იზიარებენ [2], ტ. ლ. სერგეევას მიაჩნია, რომ ან-
გარებასთან გვაქვს საქმე არა მარტო მაშინ, როდესაც ადამიანი მიისწრაფვის

პირადი გამდიდრებისაკენ, არამედ მაშინაც, როდესაც იგი სხვას აძლევს გამდიდრების შესაძლებლობას [3].

მკვლევლობის დროს ანგარებით მოტივს ზოგჯერ მიაკუთვნებენ ყოველგვარ ინტერესს, რომელშიც რაიმე მატერიალური გამორჩენა ჩაქსოვილი, იმ ხერხებისა და საშუალებების მიუხედავად, რომლებსაც დამნაშავე მის მისაღწევად იყენებს. ანგარება, ისევე როგორც დანაშაულის ჩადენის ყველა სხვა მოტივი, ანტიოციდალურია. ანგარებაზე ლაპარაკი შეიძლება მხოლოდ მაშინ, როდესაც პიროვნების ქცევაში გადამწყვეტია მისწრაფება პირადი ინტერესის დაკმაყოფილებისაკენ, ქონებრივი გამორჩენის, მატერიალური სარგებლის მიღებისაკენ, იგი დანაშაულებრივი საქმიანობის უშუალო მამოძრავებელი ძალაა. ამიტომ მისი აღმოცენება ყოველთვის წინ უნდა უსწრებდეს მკვლევლობას.

ანგარებითი მკვლევლობისას დანაშაულის ობიექტია ქონების მესაკუთრის ან იმ პირის სიცოცხლე, რომლის სარგებლობაში ან დაცვაში იმყოფება ეს ქონება. ანგარების დროს პირადი ინტერესი უნდა გავიგოთ არა მარტო როგორც სუბიექტის უშუალო სწრაფვა საკუთრივ გამორჩენის მისაღებად, არამედ მისი ოჯახის წევრების, ახლობლების ინტერესიც. ამიტომ, ანგარებით მკვლევლობად უნდა ჩაითვალოს ისეთი მკვლევობაც, როდესაც მას საფუძვლად უდევს ოჯახის წევრებისა და ახლო ნათესავებისათვის მატერიალური სამსახურის გაწევის სურვილი.

ასეთივე სახის მკვლევობა გვექნება მაშინაც, როდესაც დაზარალებულის სიკვდილის შედეგად მიღებული მატერიალური გამორჩენა გარეგნულად „კანონიერად“ ჩანს. ასეთ შემთხვევაში დანაშაულებრივი მიზანი, პროფ. ა. ნ. ტრანიუნის გამოთქმით, მიღწეულია ფორმალურად „ლეგალური“ გზით“ [4]. მემკვიდრეობის მიღების მიზნით მკვლევლობის დროს დამნაშავე ისწრაფვის მიიღოს მატერიალური გამორჩენა კანონის საფუძველზე. მკვლელი თვითონ უშუალოდ კი არ ართმევს დაზარალებულს კუთვნილ ქონებას, არამედ ეს ქონება მის საკუთრებაში გადადის კანონის საფუძველზე. ანგარებით მკვლევობის ამ სახეს მიეკუთვნება აგრეთვე სხვა მემკვიდრის მოკვლა, მკვლევობა სადაზღვევო თანხის, ბინაზე მფლობელობის მისაღებად და სხვ.

ანგარებით მკვლევობას წარმოადგენს ასევე მკვლევობა ვალის გადახდისა და დაზარალებულის მიმართ სხვა ქონებრივი ხასიათის ვალდებულებების შესრულებისაგან თავის არიდების მიზნით. ანგარებითი მოტივითაა ჩადენილი მკვლევობა უფრო მაღალხელფასიანი თანამდებობის დაკავების მიზნით, მკვლევობა ისეთი პირის თავიდან მოსაცილებლად, რომელიც ხელს უშლის დამნაშავეს ამა თუ იმ მატერიალური გამორჩენის მიღებაში და ა. შ.

მკვლევობა ანგარებითი ხასიათისაა, თუ იგი ჩადენილია რაიმე საზღაურით. ასეთ შემთხვევაში მკვლელი კლავს დაზარალებულს იმ პირის მითითებით, რომელმაც მას გადაუხადა ან გადაუხდის განსაზღვრულ თანხას. მკვლევობა საზღაურით ანგარებითი მკვლევობის ყველაზე საშიში სახეა. ამ დროს მოტივის ანგარებითი ხასიათი გამოხატულია მეტად მკაფიოდ. ანგარება, როგორც წესი, არ არის შენიღბული სხვა რაიმე გარემოებით, მას არ ახლავს სხვა რაიმე მისწრაფება, იგი მკვლევობის ერთადერთი სტიმულია. მისი ცინიზმი და საზოგადოებრივი საშიშროება ანგარებითი მკვლევობის სხვა სახეებთან შედარებით განსა-

კუთრებით მაღალია. უნდა შევნიშნოთ, რომ ასეთი სახის მკვლელობების დღეობით საკმაოდ იშვიათად გვხვდება.

იმისათვის, რომ მკვლელობა დაკვალიფიცირდეს, როგორც ანგარებითი, სხვისი ქონების დაუფლების ან სხვაგვარი მატერიალური გამორჩენის მიღების მსურველი წინ უნდა უსწრებდეს მკვლელობის აქტს. მკვლელობის შემდეგ სხვისი ქონების დაუფლება ან სხვაგვარი მატერიალური გამორჩენის მიღება არ შეიძლება დაედოს საფუძვლად დანაშაულის კვალიფიკაციას საქ. სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 104-ე მუხლის 1 პუნქტით.

1) იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ანგარებით მკვლელობას ადგილი აქვს არა მარტო მაშინ, როდესაც პიროვნება მატერიალურ გამორჩენას იღებს, არამედ მაშინაც, როდესაც იგი მისი წრაფვის შეინარჩუნოს მის საკუთრებაში არსებული ქონება [5]. ამ შემთხვევაში ეგოისტური ტენდენცია გამოხატულია მეტად მკაფიოდ: დამნაშავე თავისი, ზოგჯერ მეტად მცირე ღირებულების მქონე ქონების შესანარჩუნებლად მსხვერპლად იღებს სხვა ადამიანის სიცოცხლეს. მაგრამ, ამისდა მიუხედავად, ეს ქმედობა არ შეიძლება განვიხილოთ ანგარებით ჩადენილად; მესაკუთრული მიდრეკილება ყოველთვის როდია ანგარებითი მიდრეკილება. სისხლის სამართალში ანგარების ცნებაში იგულისხმება დამნაშავეს მისწრაფება უკანონოდ მიიღოს რაიმე ქონებრივი გამორჩენა, გამდიდრდეს სხვის ხარჯზე.

ავტორები, რომლებიც ანგარებით მკვლელობად თვლიან მკვლელობას დამნაშავეს მიერ თავისი ქონების გადასარჩენად, განსაკუთრებით ხაზს უსვამენ ქონების მცირე ღირებულებას [6]. მათ თავიანთი მოსაზრების საილუსტრაციოდ მოჰყავთ ისეთი მაგალითები, როგორიცაა ბავშვის მკვლელობა, რომელიც სხვის ბაღში ხილს იპარავდა, ყვავილს წყვეტდა და სხვა. ამ ავტორებს მიაჩნიათ, რომ ასეთი დანაშაულის ჩამდენი პირის მოქმედება საკმაოდ ნათლად მოწმობს მის ანგარებით ზრახვებზე.

თუ ანგარებით მკვლელობად მივიჩნევთ მკვლელობას მცირე ღირებულების ქონების შენარჩუნების მიზნით, მაშინ, ცხადია, რომ უფრო მეტი საფუძვლით ეს შეიძლება გავაკეთოთ დიდი მატერიალური ღირებულების მქონე ქონების ხელყოფისაგან დაცვის დროს. თუ ამ თვალსაზრისს გავიზიარებთ, ანგარებით მკვლელობად უნდა ჩავთვალოთ მკვლელობა აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობაში პირადი ქონების დანაშაულებრივი ხელყოფისაგან დაცვის დროს. ეს, რა თქმა უნდა, ლოგიკისა და კანონის საწინააღმდეგოა. თავისი საკუთრების დაცვისას პიროვნების მოქმედებას არ გააჩნია ის სპეციფიკური ნიშნები, რომლებიც ადამიანის ზრახვას ანგარებით ხასიათს ანიჭებს. ამ შემთხვევაში პირის ზრახვა სხვა გრძნობებითა და მისწრაფებებით არის განპირობებული.

დასაცავი ქონების ღირებულება გამოდის არა როგორც ანგარების განსაზღვრის კრიტერიუმი, არამედ როგორც ისეთი ნიშანი, რომლის არსებობასთანაც დაკავშირებულია აუცილებელი მოგერიების აქტის გამიჯვნა პირის საზოგადოებრივად საშიში და სისხლის სამართლის წესით დასჯადი მოქმედებისაგან.

მცირე ღირებულების ქონების დაცვისას დაზარალებულისათვის სიცოცხლის მოსპობა, დაზარალებულის ქმედობის მცირემნიშვნელოვანების გამო. წარმოადგენს არა აუცილებელი მოგერიების აქტს, არამედ თითქმის ყოველთვის — შუარისიძებას. ამიტომ, ასეთი მკვლელობა სხვა დამამძიმებელ გარემოებათა არარ-

სებობისას უნდა დაკვალიფიცირდეს, როგორც ჩვეულებრივი მკვლევარი მამოძიებელ და შემამსუბუქებელ გარემოებათა გარეშე (მ. 105). ხოლო, დიდი ღირებულების ქონებაზე ხელყოფა კანონით გათვალისწინებული პირობების არსებობისას შეიძლება ქმნიდეს აუცილებელ მოგერიების უფლებას. ამიტომ, ქმედობის სწორი კვალიფიკაციისათვის ყურადღება უნდა მიექცეს როგორც დასაცავი ქონების ღირებულებას, ისე დანაშაულის ჩადენის სხვა კონკრეტულ გარემოებებსაც.

საბოლოოდ უნდა დავასკვნათ, რომ ანგარებით მკვლევლობად ჩაითვლება მეორე ადამიანისათვის სიცოცხლის მოსპობა სხვისი ქონების მითვისებისა ან სხვა მატერიალური გამორჩენის მიღების მიზნით; დამოუკიდებლად იმისა, მიაღწია თუ არა დანაშავემ სასურველ შედეგს. მკვლევლობის შედეგად დანაშავის ან სხვა პირის მიერ ყოველგვარი არამატერიალური გამორჩენის მიღება ანგარებად არ ჩაითვლება.

სსრკ უმაღლესი სასამართლოს პლენუმმა თავის 1975 წლის 27 ივნისის დადგენილებით განმარტა, რომ რსფსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 102-ე მუხლის „ა“ პუნქტით (საქ. სსკ 104-ე მუხლის I პუნქტი) უნდა დაკვალიფიცირდეს განზრახი მკვლევობა, ჩადენილი ისეთი მამოძრავებელი მოტივით, რომელიც მიმართულია ყოველგვარი ხასიათის მატერიალური გამორჩენის (ფული, ქონება, ქონებრივი უფლება, უფლება ბინის ფართობზე და ა. შ.) უკანონოდ მისაღებად, ან მატერიალური ხარჯების თავიდან ასაცილებლად (ვალის გადახდა, ალიმენტის გადახდა და სხვ.).

საგამოძიებო და სასამართლო პრაქტიკის შესწავლა გვიჩვენებს, რომ 104-ე მუხლის I პუნქტით კვალიფიკაციის დროს გამოირიცხული არ არის შეცდომების დაშვება. ზოგჯერ განზრახ მკვლევობას ანგარებით მკვლევობად აკვალიფიცირებენ მაშინ, როდესაც სინამდვილეში მკვლევობას სხვა მოტივები უღვევს საფუძვლად (შურისძიება, ეჭვიანობა, ოჯახური უთანხმოება და სხვა). როგორც წესი, ეს ხდება იმ შემთხვევებში, როდესაც დანაშაულის ჩადენას წინ უსწრებს რაიმე ქონებრივი ხასიათის დავა.

ანგარებითი მოტივით არ იქნება ჩადენილი ისეთი მკვლევობაც, რომელიც დაზარალებულის მიერ ვალის გადახდაზე უარის თქმით არის გამოწვეული. ამ შემთხვევებში დანაშაულის ხასიათი არ შეესაბამება ანგარების მოტივის შინაარსს.

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურასა და სასამართლო პრაქტიკაში საკითხი ანგარებითი მკვლევლობისა და ყაჩაღობის დროს მკვლევლობის გამიჯვნისა აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს. ზოგიერთი მეცნიერი მათ ანსხვავებს თავდასხმის ხერხისა და ქონების დაუფლების მომენტით [7], ზოგი კიდევ ხელყოფის ობიექტით [8]. სხვები გადაამწყვეტად მიიჩნევენ თავდასხმის არსებობის ფაქტს და ქონების უშუალოდ ამოღების (დაუფლების) მომენტს [9]. გამოთქმულია ასევე მოსაზრება ამ ორი დანაშაულის გამიჯვნისა იმ გარემოებათა ერთობლიობით, რომლებიც ობიექტურ მხარეს (თავდასხმა, დანაშაულის ჩადენის ხერხი, ქონების გადასვლის მომენტი) და ხელყოფის ობიექტს მიეკუთვნება [10].

საგამოძიებო და სასამართლო პრაქტიკა ნათელყოფს, რომ უფრო ხშირად ანგარებითი მკვლევობა ხდება ყაჩაღური თავდასხმის დროს სახელმწიფო, საზოგადოებრივი საკუთრების, ან მოქალაქის პირადი საკუთრების დაუფლების

მიზნით. ჩვენი კანონმდებლობით ყაჩაღობა განმარტებულია, როგორც სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი ქონების, ან მოქალაქეთა პირადი ქონების დაუფლების მიზნით, რომელსაც თან ერთვის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის საშიში ძალადობა ან ასეთი ძალადობის გამოყენების მუქარა (მ. მ. 96, 152).

როგორც ვხედავთ, ყაჩაღობის დისპოზიცია არ მოიცავს დაზარალებულისათვის სიცოცხლის მოსპობას და ამიტომ, თუ ყაჩაღურ თავდასხმას ადამიანის სიკვდილი მოჰყვა შედეგად, ქმედობას მარტო ყაჩაღობის მუხლით ვერ დავაკვალიფიცირებთ. თავის მხრივ, თავდასხმა სახელმწიფო, საზოგადოებრივ ან მოქალაქეთა პირადი ქონების დაუფლების მიზნით, რომელსაც დაზარალებულის სიკვდილი მოჰყვება, გამოდის ანგარებითი მკვლელობის ფარგლებიდან და ყაჩაღობისათვის დამატებით კვალიფიკაციას მოითხოვს. ამ შემთხვევაში ორი დამოუკიდებელი დანაშაულია ჩადენილი: განზრახ მკვლელობა ანგარებით და ყაჩაღობა. სწორედ ამგვარად არის გადაწყვეტილი ეს საკითხი სსრკ უშიშროების სამართლის პლენუმის 1975 წლის 27 ივნისის დადგენილებაში.

ყაჩაღობისა და ანგარებითი მკვლელობის ერთობლიობით კვალიფიკაციისათვის ყოველთვის აუცილებელია, რომ ქმედობა პიროვნებაზე ხელყოფის გარდა (ადამიანის სიცოცხლე) მიმართული იყოს დანაშაულის საგნის გატაცებაზე (ისეთ ქონებაზე, რომელიც დამნაშავეს არ ეკუთვნის, რომელზედაც მას არა აქვს არც ნამდვილად არსებული და არც ნაგარაუდები საკუთრების უფლება). ყაჩაღობის დროს ხელყოფის მიმართულება საკუთრებით ურთიერთობაზე თვით კანონმდებლობის მიერაა ხაზგასმული ამ დანაშაულის მიზანზე მითითებით. მკვლელობა ქონებაზე უფლების, ან სხვა ქონებრივი გამორჩენის მიღების მიზნით, რომელიც სხვისი ქონების გატაცებას არ გულისხმობს, არ წარმოადგენს საკუთრებით ურთიერთობაზე ხელყოფას და მას ვერ განვიხილავთ, როგორც ორი დანაშაულის — ყაჩაღობისა და ანგარებითი მკვლელობის ერთობლიობას. ამგვარი ქმედობა უნდა დაკვალიფიცირდეს მხოლოდ სისხლის სამართლის კოდექსის 104-ე მუხლის 1 პუნქტით.

არ გვექნება ყაჩაღობისა და ანგარებითი მკვლელობის დანაშაულთა ერთობლიობა მაშინაც, როცა მკვლელობის მიზანია არა სხვისი ქონების დაუფლება, არამედ დამნაშავისა და დაზარალებულის საერთო საკუთრების დაუფლება.

ყაჩაღობის სპეციფიკა, უპირველეს ყოვლისა, მისი მიზნის თავისებურებითაა განპირობებული (სახელმწიფო, საზოგადოებრივი ან მოქალაქეთა პირადი ქონების დაუფლება). რამდენადაც ყაჩაღობის დროს ეს მიზანი დაკავშირებულია იმ პირის ნების იძულებით დათრგუნვასთან, რომელსაც თავს დაესხნენ, იგი ყოველთვის გამოდის როგორც სხვისი ქონების იძულებითი დაუფლების მიზანი, როგორც ქონების გატაცების მიზანი. სწორედ გატაცების მიზანი წარმოადგენს იმ კონსტრუქციულ ელემენტს, რომლის საფუძველზეც პიროვნებასა და საკუთრებაზე ერთდროული ხელყოფა ქმნის თვისობრივად სხვა დანაშაულს — ყაჩაღობას, მაშინ, როდესაც ანგარებითი მკვლელობის დროს დამნაშავე, როგორც წესი, არ ისახავს მიზნად სხვისი ქონების გატაცებას. ანგარებითი მკვლელობის დროს დაზარალებულისათვის სიცოცხლის მოსპობა გამოდის როგორც დანაშაულის ჩადენის უშუალო მიზანი, რომელიც შეუძლებელია ამ შედეგის გარეშე. ყაჩაღობის დროს კი მკვლელობა განიხილება როგორც საშუალება, რომელსაც

მიყვებართ სასურველი მიზნის განხორციელებისაკენ — ქონების განხორციელებას, თუმცა მისი განხორციელება შეიძლება ამ შედეგის დადგომის გარეშეც.

მიზანი თავის ობიექტურ გამოხატულებას პოულობს მხოლოდ განსაზღვრულ ხერხსა და საშუალებებში, რომლებსაც მის განხორციელებამდე მიყვებართ. ყაჩაღობის შემადგენლობაში ასეთ ხერხს წარმოადგენს თავდასხმა, რომელიც დაკავშირებულია დაზარალებულის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის საშიშ ძალადობასთან ან ასეთი ძალადობის გამოყენების მუქარასთან.

დაზარალებულზე თავდასხმას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ანგარებითი მკვლელობის დროსაც, მაგრამ, ყაჩაღობისაგან განსხვავებით, იგი არის მიზნის რეალიზაციის არა აუცილებელი, არამედ შესაძლებელი, ალტერნატიული საშუალება. ანგარებითი მკვლელობა სხვა საშუალებითაც შეიძლება განხორციელდეს.

ყაჩაღობის დროს მკვლელობის კვალიფიკაცია და შეფასება უნდა ხდებოდეს იმ მოტივისა და მიზნის შინაარსის მიხედვით, რომელთაც დამნაშავე დანაშაულის ჩადენას უკავშირებს. თუ ყაჩაღობის დროს მკვლელობა დაზარალებულის ქონების დაუფლების საშუალებას წარმოადგენს, იგი უნდა დაკვალიფიცირდეს ყაჩაღობისა და ანგარებითი მკვლელობის დანაშაულთა ერთობლიობით, ხოლო თუ ყაჩაღობა დაკავშირებული იყო ძალადობის სხვა ფორმების გამოყენებასთან და დამნაშავე მას შემდეგ, რაც უკვე დაუფლა დაზარალებულის ქონებას, განიზრახავს დაზარალებულისათვის სიცოცხლის მოსპობას ჩადენილი დანაშაულის დაფარვის მიზნით, დამნაშავის მიმართ, ყაჩაღობის მუხლის გარდა უნდა გამოვიყენოთ სსკ-ის 104-ე მუხლის მე-7 პუნქტიც.

ვერ დავეთანხმებით ს. ბოროდინის მოსაზრებას, რომელიც თვლის, რომ მკვლელობა ყაჩაღური თავდასხმის დროს დამნაშავის საქმიანობის მოტივით ყოველთვის ანგარებით მკვლელობას წარმოადგენს, მაშინაც კი, როდესაც დაზარალებულს სურს დაიბრუნოს მისთვის იძულებით წართმეული ქონება [11]. დასაშვებია ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ყაჩაღობის დროს მკვლელობა გამოდის როგორც თანხმლები გარემოება და იგი განპირობებულია სხვა, ყაჩაღობისაგან განსხვავებული მოტივებითა და მიზნებით: მაგალითად, თავდასხმისა და ქონების დაუფლების შემდეგ დაზარალებულის მოკვლა იმის გამო, რომ დაზარალებული იმუქრებოდა დანაშაულს განვაცხადებო. ამიტომ, ასევე არასწორია ე. პობეგაილოს მოსაზრებაც იმის თაობაზე, რომ ყაჩაღური თავდასხმისა და ქონების დაუფლების შემდეგ დაზარალებულის მოკვლა უნდა დაკვალიფიცირდეს დანაშაულთა ერთობლიობით, როგორც ყაჩაღური თავდასხმა და ანგარებითი მკვლელობა.

ავტორს საილუსტრაციოდ მოჰყავს მაგალითი, როდესაც ყაჩაღური თავდასხმის შედეგად დამნაშავეებმა დაზარალებულს წაართვეს ფული და ვინაიდან დაზარალებული ფულის დაბრუნებას ითხოვდა, იგი მოკლეს [12]. ასეთ პირობებში დაზარალებულის მოკვლა არ წარმოადგენს ანგარებით მკვლელობას, ვინაიდან მას საფუძვლად უდევს არა ანგარება, რომელიც ფაქტიურად დაკმაყოფილებულია (ქონება უკვე გადასულია დამნაშავის ხელში), არამედ პასუხისმგებლობის თავიდან არიდებისა და ჩადენილი დანაშაულის დაფარვის მისწრაფება.

ზოგიერთი ავტორი თვლის, რომ ყაჩაღური თავდასხმა, რომელსაც მკვლელობა ახლავს თან, ყოველთვის აშკარა ხასიათისაა, მაშინ, როდესაც ანგარე-

ბით მკვლელობას შეიძლება ჰქონდეს როგორც აშკარა, ისე ფარული ხასიათი [13]. მოქმედი კანონმდებლობისა და სასამართლო პრაქტიკის ანალიზი უფლებას გვაძლევს ეს მოსაზრება სადავოდ მივიჩნიოთ. საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 96-ე და 152-ე მუხლების დისპოზიცია სრულიადაც არ მოითხოვს, რომ ყაჩაღურ თავდასხმას ყოველთვის აშკარა ხასიათი ჰქონდეს. მართალია, იგი შეიძლება იყოს აშკარა, ე. ი. თვალსაჩინო დაზარალებულისა ან სხვა პირთათვის (მაგ. იარაღის მუქარით ქონების გადაცემის მოთხოვნა), მაგრამ გამორიცხული არ არის, რომ თავდასხმას ფარული ხასიათიც ჰქონდეს, მისი განხორციელების მომენტამდე დაზარალებულისათვის შეუძინეველი იყო (მაგ. კუთხიდან დარტყმა). სასამართლო პრაქტიკაში არსებულ შეცდომათა თავიდან აცილების მიზნით ლ. გაუხმანი წინადადებას იძლევა, მკვლელობა ყაჩაღური თავდასხმის დროს მკვლელობის მაკვალიფიცირებელ გარემოებად ჩაითვალოს და დაემატოს დამამძიმებელ გარემოებებში ჩადენილი მკვლელობის მუხლს დამოუკიდებელი პუნქტის სახით: „მკვლელობა ყაჩაღობის დროს“ [14]. ავტორი თვლის, რომ ამ პუნქტის დამატება არ შეცვლის მუხლის კონსტრუქციას, ვინაიდან იგი ითვალისწინებს სხვადასხვაგვარი ხასიათის მაკვალიფიცირებელ გარემოებებს და ამავე დროს საშუალებას იძლევა რთული კვალიფიკაციის ნაცვლად ქმედობა დავაკვალიფიციროთ მხოლოდ 104-ე მუხლის ერთი პუნქტით.

ვფიქრობთ, გამართლებული არ იქნება სხვადასხვა მუხლებში იყოს შეტანილი ყაჩაღური თავდასხმა და მკვლელობა ყაჩაღობის დროს. ეს ყაჩაღობის, როგორც ერთი დანაშაულის, ხელოვნურ გაყოფას წარმოადგენს. პრაქტიკაში ამ დანაშაულის კვალიფიკაციისას არსებული სიძნელეების გადალახვის მიზნით, უმჯობესია, თვით ყაჩაღობის მუხლს ერთ-ერთ დამამძიმებელ გარემოებად დაემატოს ყაჩაღობა, თუ მას დაზარალებულის სიკვდილი მოჰყვება შედეგად.

სისხლის სამართლისა და პროცესის
კათედრა

ლიტერატურა

1. Б. С. Никифоров, Борьба с мошенническими посягательствами на социалистическую и личную собственность по Советскому уголовному праву, М., 1952, стр. 81.
2. Н. Ф. Кузнецова, Б. А. Куринов, Отягчающие и смягчающие обстоятельства, учитываемые при определении меры наказания; в кн.: Применение наказания по Советскому уголовному праву, М., 1958, стр. 112.
3. Т. Л. Сергеева, Уголовноправовая охрана собственности в СССР, М., 1954, стр. 51.
4. А. Н. Трайнин, Общее учение о составе преступления, М., 1957, стр. 251.
5. С. Х. Жадбаев, Значение мотива преступления для определения ответственности за некоторые виды умышленного убийства по УК Казахской ССР, Вопросы уголовного права и процесса, Труды Института философии и права АН Казахской ССР, Алма-Ата, 1963, стр. 102.
6. С. Х. Жадбаев, დასახ. ნაშრ., გვ. 102; Э. Ф. Побегайло, Умышленные убийства и борьба с ними, Воронеж, 1965, стр. 99.

7. М. Д. Шаргородский, Ответственность за преступления против личности, Л., 153, стр. 18—19; М. К. Аниязц, Ответственность за преступления против жизни, М., 1964, стр. 87.
8. Б. С. Никифоров, Уголовно-правовая охрана личной собственности в СССР, М., 1954, стр. 99—100.
9. С. В. Бородин, Квалификация убийства по действующему законодательству, 1966, стр. 49; Э. Ф. Побегайло, დსსს. ხანძრ., 33. 96.
10. М. К. Аниязц, Ответственность за преступления против жизни, М., 1964, стр. 88.
11. С. В. Бородин, დსსს. ხანძრ., 33. 47—48.
12. Э. Ф. Побегайло, დსსს. ხანძრ., 33. 97.
13. М. Д. Шаргородский, Преступления против жизни и здоровья, М., 1948, стр. 175; П. П. Михайленко, А. М. Посенко, Преступления против социалистической собственности, Киев, 1961, стр. 11.
14. Л. Гаухман, Разбой и корыстное убийство, ж. «Советская юстиция», 1964, № 4, стр. 11.

М. ЛЕКВЕИШВИЛИ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ КВАЛИФИКАЦИИ УБИЙСТВА ИЗ КОРЫСТИ

Резюме

Убийство из корысти — одно из тех преступлений, при квалификации которых в следственной и судебной практике допускаются ошибки.

В работе дается определение как корысти, так и понятия убийства из корысти. Убийство из корысти — это лишение жизни другого человека с целью присвоения чужого имущества или получения другой материальной выгоды. При этом личный интерес понимается в широком смысле, как стремление преступника получить выгоду как лично для себя, так и для членов семьи, близких.

Некоторые ученые ошибочно квалифицируют убийство при защите своего малозначительного имущества как убийство из корысти. Закономерно распространив это неправильное положение на случай защиты от посягательства имущества, имеющего большую материальную ценность, убийством из корысти следует признать и действия лица в положении необходимой обороны, что в корне ошибочно. Вышеуказанное убийство следует квалифицировать по ст. 105 УК ГССР, как простое убийство по мотиву мести.

В работе изучается вопрос разграничения убийства из корысти от убийства при разбое. Соглашаясь с существующим мнением о некоторых признаках различия этих двух преступлений, автор одним из основных признаков разграничения считает ту цель, которую стремится достичь преступник. Именно цель является тем конструктивным элементом, на основе которого при одновременном посягательстве на лицо и имущество создается качественно другое преступление.

Изучив и обобщив следственную и судебную практику по делам убийства из корысти и убийства при разбое, следует признать целесообразным усовершенствовать статьи 96 и 152 УК ГССР, добавив в качестве отягчающего вину обстоятельства разбой, повлекший за собой смерть потерпевшего.

M. LEKVEISHVILI

SOME PROBLEMS OF THE QUALIFICATION OF MURDER FOR
MERCENARY MOTIVES

S u m m a r y

Murder for mercenary motives is one of those crimes in the qualification of which mistakes are made in investigatory and judicial practice. The paper gives a definition of self-interest as well as the notion of murder for mercenary motives. Murder for mercenary motives is the deprivation of life of another person with the purpose of appropriating his property or obtaining other pecuniary profit. Moreover, the personal interest is understood broadly as the aspiration of the murderer to obtain profit not only for himself, but also for the members of his family and close relatives.

Some investigators are mistaken in qualifying murder, committed in defending one's small property as murder for mercenary motives. Naturally generalizing this wrong idea to the case of defence from encroachment on one's property of substantial material value, the actions of a person in necessary defence should then be qualified as murder for mercenary motives, which is basically erroneous. The murder in question should be qualified according to article 105 of the Criminal Code of the Georgian SSR as common murder motivated by revenge.

The differentiation between murder for mercenary motives and murder in robbery is studied in the paper. Concurring with the current view on some features of differentiation between these two types of murder, the author believes that one of the main distinguishing features is the aim the murderer is striving for. Thus the purpose constitutes the constructive element on the basis of which with a simultaneous encroachment on a person and property a qualitatively different crime emerges.

As a result of a study and generalization of investigatory and judicial practice dealing with murder for mercenary motives and murder in robbery, articles 96 and 152 of the Criminal Code of the Georgian SSR should be amended by adding "robbery entailing the death of the person attacked as a circumstance aggravating the crime".

ნიკო ნიკოლაძე დანაშაულის მიზეზების შესახებ

ვალერიან მებრეველი

ცნობილ ქართველ მოღვაწეს, მგზნებარე პუბლიცისტს, ეკონომისტს, იურისტს, ჟურნალისტს, ლიტერატორს — ნიკო იაკობის ძე ნიკოლაძეს — საპატიო ადგილი უჭირავს მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრისა და მე-20 საუკუნის პირველი მეოთხედის ქართული აზროვნების ისტორიაში.

აღნიშნულ პერიოდში საქართველოში არ დასმულა მეტად თუ ნაკლებად მნიშვნელოვანი პრობლემა, რომელსაც ნ. ნიკოლაძე არ გამოხმაურებოდეს და არ გამოეთქვა თავისი აზრი. კიდევ მეტი — ნ. ნიკოლაძე, როგორც ევროპულად განსწავლული მოღვაწე თვითონ აყენებდა ქართველი ერის წინაშე მნიშვნელოვან პრობლემებს და ეძიებდა მათი წარმატებით გადაჭრის გზებს.

ნ. ნიკოლაძის შემოქმედებით მემკვიდრეობაში რელიეფურად წარმოსდგება პოლიტიკური და სამართლებრივი პრობლემები.

ნ. ნიკოლაძის იურიდიული შეხედულებანი სრულიად შეუსწავლელია, ამ საკითხზე არ გამოქვეყნებულა არც ერთი საჟურნალო წერილიც კი. ამდენად, წინამდებარე სტატია წარმოადგენს პირველ ცდას ნ. ნიკოლაძის იურიდიულ შეხედულებათა შესასწავლად.

ნ. ნიკოლაძე თავის მრავალრიცხოვან შრომებში სამართლებრივი საკითხებიდან ეხება: იურისპრუდენციის არსს და დანიშნულებას, მის ამოცანებს სხვადასხვა ეტაპზე, კანონისა და სამართლის არსს და დანიშნულებას, დანაშაულისა და სასჯელის ინსტიტუტებს, დანაშაულის მიზეზებს და მათი აღკვეთის ღონისძიებებს. მართლმსაჯულებას და სასამართლოს საქმიანობას, სასამართლო დაცვის პრობლემებს (ადვოკატურის ამოცანებს), და სხვა.

აღნიშნული პრობლემებიდან წინამდებარე სტატიაში ჩვენ შევეხებით ნ. ნიკოლაძის შეხედულებებს დანაშაულის მიზეზებსა და მათი თავიდან აცილების შესახებ. ნ. ნიკოლაძე ბავშვობიდანვე ეცნობოდა კანონმდებლობას. ეს ჩანს მისივე მოგონებიდან, რომ მეხუთე კლასის მოსწავლე მამის რჩევით „კანონმეტყველებას“ ეუფლება [1]. კანონმდებლობის ცოდნას ამყვანებს 17 წლის ასაკში დაწერილ ფელეტონში „ხაბარდა და ლოტო ქუთაისში“ [2], ხოლო 1861 წელს, შევიდა რა პეტერბურგის უნივერსიტეტში — იწყო სისტემატური იურიდიული განათლების მიღება*, მაგრამ რამდენიმე თვის შემდეგ სტუდენტ-

* ნ. ნიკოლაძეს რომ საფუძვლიანი იურიდიული განათლება ჰქონდა მიღებული, ამაზე მეტყველებს ისიც, რომ 1881 წ. ქ. თბილისში დაარსდა იურიდიული ჟურნალი — „იურიდიურ-საზოგადოებრივი“, რომლის პირველ ნომერს ამშვენებს ნ. ნიკოლაძის მეთაური სტატია ჟურნალის დანიშნულებისა და ამოცანების შესახებ, და თუ ისეთმა ცნობილმა იურისტებმა, როგორც ფრენკელი (რედაქტორ-გამომცემელი) და სტეპანოვი (რედაქტორი) იყვნენ — ნ. ნიკო-

თა დემონსტრაციაში მონაწილეობის გამო დააპატიმრეს. განთავისუფლების შემდეგ აეკრძალა არა თუ უნივერსიტეტში სწავლა, არამედ პეტერბურგში ცხოვრება. ამიტომ იძულებული გახდა უნებართვოდ, მალულად ეცხოვრა აკაკი წერეთლის ბინაში.

1864 წელს ნ. ნიკოლაძე სწავლის გასაგრძელებლად მიემგზავრება საზღვარგარეთ. 1868 წელს მან შვეიცარიაში დაიცვა დისერტაცია თემაზე: „განიარაღებ და მისი სოციალურ-ეკონომიური შედეგები“, რომელშიაც „იურისტის თვალთა დანახული ის წინააღმდეგობა, რომელიც ყოველთვის არსებობს ბურჟუაზიულ სამყაროში, ერთი მხრივ, განიარაღების მისწრაფებასა და, მეორე მხრივ, ამ უაღრესად კეთილშობილური იდეის პრაქტიკული განხორციელების შესაძლებლობას შორის“ [3].

საზღვარგარეთ ყოფნის პერიოდში (1864—1868) ნ. ნიკოლაძე იურიდიულ განათლებას ღებულობს. ამდენად, ლოგიკურია, თუ ნ. ნიკოლაძის მრავალფეროვან შემოქმედებით მემკვიდრეობაში სამართლებრივ საკითხებზე მსჯელობასაც შევხვდებით. სამწუხაროდ რაიმე იურიდიული ტრაქტატი, რომელშიაც თავმოყრილი იქნებოდა ავტორის სამართლებრივი მსოფლმხედველობის ამსახველი მასალები, ნ. ნიკოლაძეს არ დაუტოვებია. ნ. ნიკოლაძის მრავალრიცხოვან შრომებში ვხვდებით ცალკეულ გამონათქვამებს სამართლის ამა თუ იმ საკითხებზე და ზოგჯერ პატარ-პატარა წერილებსაც კი.

ნ. ნიკოლაძეს თავის მრავალრიცხოვან შრომებში გამოთქმული აქვს ფრიად საინტერესო მოსაზრებანი დანაშაულის მიზეზების და მათი თავიდან აცილების ღონისძიებათა შესახებ.

ამ შეხედულებათა განხილვამდე გავეცნოთ, თუ რა მოსაზრებებს გამოთქვამს ავტორი თვით დანაშაულისა და სასჯელის შესახებ.

დანაშაულად ნ. ნიკოლაძეს პიროვნების ისეთი ქცევა მიაჩნია, რომელიც კანონს ეწინააღმდეგება. ნ. ნიკოლაძე ყოველთვის არ იცავს ამ ფორმულას. მისი აზრით, ზოგჯერ ესა თუ ის ქცევა, მართალია კანონსაწინააღმდეგოა, მაგრამ არ შეიძლება მისი დასჯა, რადგან ეს ქცევა განპირობებულია სხვადასხვა გარემოებებით, იმდენად, რომ პიროვნებას სხვა გამოსავალი არ ჰქონდა, რომ კანონის მოთხოვნა არ დაერღვია. ამგვარად, ნ. ნიკოლაძე დანაშაულის ორგვარ გაგებას გვთავაზობს: 1) დანაშაული ფორმალური გაგებით, რომელიც კანონის მოთხოვნის დარღვევაა და 2) დანაშაული მატერიალური გაგებით, რაც აშკარად საზოგადოებრივ საშიშ ქმედობას წარმოადგენს. ნ. ნიკოლაძე ყოველთვის როდია მომხრე, რომ დანაშაულად ჩაითვალოს კანონის ნებისმიერი გადახვევა. მისი აზრით, თუ ჩადენილი კანონსაწინააღმდეგო ქმედობა ობიექტური გარემოებებითაა განპირობებული, იგი არ წარმოადგენს დანაშაულს და სასჯელიც არ უნდა დაედოს მას. მოვიყვანოთ ნ. ნიკოლაძის სიტყვები ამის დასასაბუთებლად: „ვთქვათ, მაგალითად, X-მა ერთი გირვანქა პური მოიპარა იმიტომ, რომ მას შიოდია, იმიტომ, რომ მუშახელის სიუხვისა და სამუშაოს სიმცირის გამო, მას

ლაძეს თხოვეს იურიდიული ჟურნალის პირველი ნომრისათვის ჟურნალის დანიშნულებისა და ამოცანების შესახებ მეთაური წერილის მომზადება — ეს ნ. ნიკოლაძის დრმა იურიდიულ განათლებაზე მიუთითებს. ნ. ნიკოლაძის არქივში შემონახულია ასევე ა. ფრენკელისა და სტეპანოვის წერილები, რომლებიც ნიკოლაძეს თხოვენ ჟურნალში თანამშრომლობას. ნ. ნიკოლაძე დროდრო აქვეყნებს ამ ჟურნალში სტატიებს.

სამეუშაო არ ჰქონდა და თავის რჩენა მხოლოდ ქურდობით, ან სხვა რომელიმე არანაკლები უკანონობით შეეძლო. ცხადია, X-ის გამართლების შესახებ ლაპარაკიც კი არ შეიძლება, თუ საქმეს კანონების თვალსაზრისით შევხედავთ, ამა და ამ კოდექსის ესა და ეს მუხლი ფორმალურად კრძალავს ქურდობას, ესა და ეს მუხლი კი ამა და ამ სასჯელს აწესებს. რაკი გამოირკვევთ, რომ ეს დანაშაულობა ჩადენილია, მოსამართლეებმა ბრალდებულს კანონით დაწესებული სასჯელი უნდა დაადონ... მაგრამ კაცს რაც უნდა სუსტად ჰქონდეს შეგნებული ადამიანის ბუნების აუცილებელი მოთხოვნილებანი, მისთვის ცხადია, რომ ასეთ საქმეებში სიტყვა უნდა ეკუთვნოდეს სხვა რამეს და არა კანონიერების ვიწრო ცნებას“ [4]. აქედან ნათლად ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე ამა თუ იმ ქმედობის დანაშაულად დასაკვალიფიცირებლად მხოლოდ კანონის ფორმალური მოთხოვნით არ ემაყოფილებდა. იგი დანაშაულის მატერიალური გავების მოძიებას, აქედან გამომდინარე, ავტორის აზრით, სასჯელი არ უნდა შეეფარდოს ისეთ დანაშაულებრივ ქმედობას, რომელიც აუცილებელმა გარემო პირობებმა გამოიწვიეს. თუ დანაშაული არ წარმოადგენს საზოგადოებრივად საშიშს, ან გამოწვეულია ობიექტური გარემოებებით, მაშინ სასჯელის შეფარდების საკითხს შემოქმედებითად უნდა მივუდგეთ.

ეს არ უნდა გავიგოთ ისე, თითქოს ნ. ნიკოლაძე, რაკი მიუთითებს, რომ, თუ დანაშაული ობიექტურმა გარემოებებმა გამოიწვიეს — იგი არ უნდა დაისაჯოს პირიქით, ნ. ნიკოლაძე მოუწოდებდა, საზოგადოებას აქტიურად ებრძოლა დანაშაულობათა აღმოსაფხვრელად, მაგრამ საჭირო იყო ზომიერების დაცვა სასჯელის შეფარდებისას. ნ. ნიკოლაძე — ახალგაზრდობიდანვე წინააღმდეგი იყო ღამამცირებელი და მძიმე სასჯელებისა. ჯერ კიდევ 1866 წელს, 23 წლის ყმაწვილმა ხმა აღიმალა დასჯის ფეოდალური პრინციპების წინააღმდეგ: „სასამართლოს წესით ფიზიკური დასჯის მოსპობა, რასაკვირველია, ფრიად და ფრიად საჭებური რამ არის. მაგრამ ამას არ მოჰყოლია და არც მოჰყვება სასჯელის მოსპობა ადმინისტრაციული წესით. თუ გავიხსენებთ, რომ გლეხთა საზოგადოებაში, თანახმად „19 თებერვლის დებულებისა“, პოლიცია მემამულეების ხელშია და რომ ისინი თავის წინანდელ გლეხებს გამგებლობენ, ცხადია ამ რეფორმით მეტისმეტი აღფრთოვანება არ შეიძლება“ [5]. ამავე სტატიის სქოლიოში ნ. ნიკოლაძე განმარტავს, რომ ფიზიკური დასჯა მთლიანად, ყველას მიმართ როდი გაუქმდა: „უნდა გვახსოვდეს, რომ ფიზიკურ სასჯელთა მოსპობა არ ეხება გადასახლებულებს და კატორღელებს. მერე რამდენია ციმბირში ისეთი გლეხი, რომელიც მემამულეს თავისი უფლებით, გაუსამართლებლად და გამოუძიებლად გადაუსახლებია“ [6]. ნ. ნიკოლაძე არაერთგზის მოითხოვს ახალგაზრდობის სახელით დამამცირებელი სასჯელების გაუქმებას. კიდევ მეტი — იგი აყენებს საკითხს, რათა გარდაიქმნას კანონმდებლობა და ჩამოყალიბდეს ისე, რომ მოსპობს დანაშაულის ჩადენის ხელშემწყობი მიზეზები და ზედმეტი გახადოს სასჯელი: „...ახალი წყობილებისათვის, რომელიც საზოგადოების ყველა წევრის სრულ თანასწორობაზე იქნება დამყარებული, საჭიროა მოხდეს მთელი კანონმდებლობის ძირეული გარდაქმნა, — გარდაქმნა იმ კანონმდებლობისა, რომელიც მდიდრებისაგან და მდიდრებისთვისა შექმნილი, ეს საჭიროა იმისათვის, რომ შეიქმნას ახალი კანონმდებლობა, შექმნილი ხალხის მიერ და ხალხისათვის. ასეთი კანონმდებლობა ეკონომიურ ურთიერთობათა და საზოგადოებრივი აღზრდის

ძირითად რეორგანიზაციასთან დაკავშირებით, ზედმეტად ხდიდა ყოველგვარ სასჯელობითს ღონისძიებას, ვინაიდან იგი ძირიან ფესვიანად სპობდა დანაშაულობის ჩადენის ხელისშემწყობ მიზეზებს“ [7]. აქედან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძეს სასჯელის გაუქმება შესაძლებლად მიაჩნია „ეკონომიურ ურთიერთობათა და საზოგადოებრივი აღზრდის რეორგანიზაციასთან“ ერთად. სამწუხაროდ ასეთი შეხედულება უტოპიურია, რადგან შეუძლებელი იყო კაპიტალიზმის პირობებში ეკონომიურ ურთიერთობათა თუ აღზრდის რეორგანიზაცია იმ ღონემდე, რომ აღმოფხვრილიყო დანაშაული და ზედმეტი გამხდარიყო სასჯელი.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, როგორც დასავლეთ ევროპაში ისე რუსეთში, მეტად გამწვავდა კაპიტალისტური წინააღმდეგობანი. კაპიტალისტურ წინააღმდეგობათა ზრდას ბუნებრივია მოჰყვა დანაშაულობათა ზრდა. გაბატონებული კლასის წარმომადგენლები ეძებდნენ გამოსავალს მოსახლეობის ფართო მასების დასაშოშმინებლად, მაგრამ მათი ცდა უშედეგოდ მთავრდებოდა.

დანაშაულობათა მიზეზების შესახებ თავიანთი მოსაზრებანი გამოთქვეს საზოგადოების მოწინავე ფენების წარმომადგენლებმაც, რომლებმაც ამხილეს დანაშაულობათა ნამდვილი მიზეზები. ამ ადამიანთა შორის შეიძლება დავასახელოთ დიდი რუსი განმანათლებლები — ბელინსკი, ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი, გერცენი და სხვ. ამ პერიოდში ქართველ მოაზროვნეთაგან დანაშაულობათა ნამდვილი მიზეზების გამომზეურება და ახსნა სცადეს ქართველმა განმანათლებლებმა — ი. ჭავჭავაძემ, ა. წერეთელმა, ნ. ნიკოლაძემ და სხვებმა. ამჯერად ჩვენ განვიხილავთ ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებებს დანაშაულის მიზეზების და მისი აღკვეთის ღონისძიებათა შესახებ.

ნ. ნიკოლაძეს თავის მრავალრიცხოვან პუბლიცისტურ წერილებში განხილული აქვს როგორც ცალკეული სახის დანაშაულობათა ჩადენის მიზეზები და მათი თავიდან აცილების ღონისძიებანი, ისე ზოგადად, დანაშაულის საერთო მიზეზები და მისი აღკვეთის საშუალებები.

1866 წელს ნ. ნიკოლაძემ ნაშრომში „მთავრობა და ახალი თაობა“ პირდაპირ მიუთითა, რომ დანაშაულის მიზეზი ცხოვრების ეკონომიური პირობებია, საზოგადოების ეკონომიური წყობა იძულებს ადამიანს ჩაიღინოს დანაშაული: „სამოსამართლო რეფორმის დარგში იგი (ახალგაზრდობა, ვ. მ.) დღიხანია ცდილობდა საზოგადოება დაერწმუნებინა, რომ სისულელეა ადამიანის დასჯა იმისთანა უნებური მოქმედებისათვის, რომელიც სხვადასხვა გარემოებათა მიერ არის გამოწვეული. ამ აზრის დასამტკიცებლად იგი ამბობდა: ადამიანი ყოველთვის გარეშე გარემოებათა გავლენის ქვეშაა; ეს ისეთი გარემოებებია, რომლებიც მის პირად ნებისყოფაზე არ არის დამოკიდებული და რომლებიც უმეტეს შემთხვევაში თვით საზოგადოების მიერვეა შექმნილი; ეს არახელსაყრელი პირობები იძულებულს ჰყოფენ ადამიანს მოიქცეს ასე და არა ისე, ხშირად დაარღვიოს ის კანონები, რომლებიც საზოგადოების გავლენიან ნაწილს გამოუცია მხოლოდ თავის სასარგებლოდ“ [8].

ზემოთ აღნიშნულიდან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე დანაშაულის ძირითად მიზეზს ცხოვრების მოუწყობლობაში ხედავს. ნ. ნიკოლაძე უარყოფს ე. წ. „დაბადებულანვე დამნაშავეს“ და აღნიშნავს, რომ დამნაშავეც ადამიანია: „ადამიანის პიროვნებას უნდა ვაფასებდეთ, დამნაშავეშიც, რომელიც სხვა არა არის რა,

თუ არა საზოგადოებრივი ცხოვრების მოუწყობლობის და კანონების უსამართლობის მსხვერპლი“ [9].

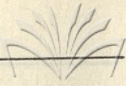
როდესაც ვეცნობით ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებებს დანაშაულის მიზეზების შესახებ, იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ ნ. ნიკოლაძე ხშირად ეყრდნობა მე-19 ს. მეორე ნახევრის რუსეთის რევოლუციონერ-დემოკრატთა (ჩერნიშევსკის, დობროლიუბოვის და სხვ.) სახელმძღვანელო დებულებებს ამ პრობლემის შესახებ, მაგრამ არ შეიძლება ითქვას, რომ უცვლელად იმეორებდეს მათ. ნ. ნიკოლაძე დანაშაულის მიზეზების გარკვევისას საკუთარი კონცეფციებით ხელმძღვანელობს და თითქმის იმავე დასკვნამდე მიდის, რაც რუსმა რევოლუციონერ-დემოკრატებმა გააკეთეს.

დიდი რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატები—გერცენი, ბელისკი, ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი და სხვ. — თავიანთ ნაშრომებში დიდ ყურადღებას უთმობდნენ დანაშაულობათა მიზეზებს და მათი თავიდან აცილების პრობლემებს. რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატები დანაშაულს განხილავდნენ ისეთ სოციალურ მოვლენად, რომელიც ახასიათებს კერძო საკუთრებაზე დამყარებულ კლასობრივ საზოგადოებას, კაპიტალისტურ წარმოებით ურთიერთობას. რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატები დანაშაულობათა აღმოფხვრას კაპიტალისტური საზოგადოების დამსხვრევით და სოციალისტური წესწყობილების დამყარებით ასაბუთებდნენ.

რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატები თავიანთ მხატვრულ-ფილოსოფიურ, პუბლიცისტურ თუ კრიტიკულ ნაშრომებში მოუხრიდებლად ააშკარავებდნენ გაბატონებული კლასების წარმომადგენელთა მიერ ჩადენილ დანაშაულობებს. ნ. ნიკოლაძე, როგორც რუს რევოლუციონერ-დემოკრატთა იდეებზე აღზრდილი, როგორც მათი მოწაფე, ასევე მოუხრიდებლად ააშკარავებს თავადაზნაურთა მიერ ჩადენილ დანაშაულებს და ამ დანაშაულთა ჩადენის მიზეზებს.

როგორც რუსი რევოლუციონერი დემოკრატები, ისე მათი ქართველი მოწაფე და მიმდევარი ნ. ნიკოლაძე დანაშაულობათა მიზეზების განხილვისას ცდილობდნენ ჩასწვდომოდნენ დანაშაულთა ნამდვილ არსს და მის გამომწვევ მიზეზებს. სამწუხაროდ, ვერც რუსმა რევოლუციონერ-დემოკრატებმა და ვერც ჩვენმა სახელოვანმა თანამემამულემ ვერ შესძლეს ამაღლებულიყვნენ საზოგადოების განვითარების ობიექტური კანონების ნამდვილ მეცნიერულ გაგებამდე და აქედან გამომდინარე, დანაშაულის და მისი გამომწვევი მიზეზების ჭეშმარიტად მეცნიერულ ახსნამდე, ასევე მათი თავიდან აცილების მეცნიერული თეორიის ჩამოყალიბებამდე.

თუ გადავავლებთ თვალს რუსეთის რევოლუციონერ-დემოკრატების მოსაზრებებს დანაშაულის მიზეზებზე და შევუბირისპირებთ მათ ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებებს ამავე სკიოხზე, დავრწმუნდებით, რომ ნ. ნიკოლაძე, როგორც უკვე აღვნიშნეთ — რუს რევოლუციონერ-დემოკრატთა მოსაზრებებს ეყრდნობა. ასე მაგ., ა. ი. გერცენი, იხილავდა რა დანაშაულის მიზეზებს, მიუთითებდა, რომ დანაშაულის ჩადენა მიზეზობრიობის ზოგადი კანონიდან გამომდინარეობს, იგი გამოწვეულია ადამიანთა ცხოვრების პირობებით. ა. ი. გერცენი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ცხოვრების ეკონომიურ პირობებს, როგორც ადამიანის ქცევის განმსაზღვრელ მთავარ ფაქტორს. გერცენის აზრით, დანაშაულობათა მიზეზებს უნდა ვეძებდეთ არა ადამიანის ცუდ ბუნებაში, არამედ ექსპლოატაციასზე

დამყარებულ საზოგადოებრივ წყობაში. გერცენი მკაცრად აკრიტიკებდა ბუღრ-
უჯაზიულ საზოგადოებას, სადაც დიდი ყურადღება ეთმობა დასჯას და მკაცრ
სასჯელებს, მაშინ როდესაც არაფერ არ ფიქრობს დანაშაულის ხელშემწყობი
პირობების აღმოფხვრაზე [10].

იგივე მოსაზრებანი აქვს გამოთქმული დანაშაულის მიზეზებზე ნ. ნიკოლა-
ძესაც. 1874 წელს დაწერილ სტატიაში „დანაშაულისა და სასჯელის შესახებ“
ნ. ნიკოლაძე აანალიზებს ქართველ თავადაზნაურთა მიერ ჩადენილ დანაშაულს
და დასძენს: „...მე სრულიადაც არ მინდა გავამართლო ბოროტმოქმედნი, ანდა
დაჟინებით მოვითხოვო მათი შეწყნარება. მაგრამ არ შეიძლება დავიფიქროთ, რომ
დანაშაულობანი (ხაზი ჩვენია, ვ. მ.) და შეცდომები იზრდება ან მცირ-
დება არა სასჯელის მეტი ან ნაკლები სიმკაცრის, არამედ საზოგადოების მორა-
ლური და ეკონომიური ყოფის ცვლილებათა შედეგად“ [11].

ნ. ნიკოლაძის შეხედულებანი დანაშაულის მიზეზების და მათი თავიდან აცი-
ლების ღონისძიებათა შესახებ, უახლოვდება აგრეთვე ნ. ა. დობროლიუბოვის
მოსაზრებებსაც.

ნ. ა. დობროლიუბოვი დანაშაულობათა მიზეზებს როცა იხილავდა, მიუთით-
ებდა, რომ თითოეული მოქალაქის მიერ ჩადენილი დანაშაული მიზეზია არა
ადამიანის ხასიათისა, არამედ მისი არანორმალურ მდგომარეობაში ჩაყენებისა.
ნ. ა. დობროლიუბოვის აზრით, რაც უფრო მეტია ადამიანის ცხოვრების პირო-
ბების არანორმალურობა, მით უფრო ხშირია თვით წესიერ და პატიოსან ადა-
მიანთა მიერ დანაშაულობათა ჩადენა, მით უფრო მეტია ამ უკანასკნელთა მიერ
წინდაუხედაობა, გაუთვალისწინებლობა და შეუგნებლობა თავისი ქცევისა. ამის
დასასაბუთებლად ნ. ა. დობროლიუბოვი იყენებს ცნობილ რუსულ გამოთქმას:
«всякий преступник есть прежде всего худой счетчик».

ნ. ა. დობროლიუბოვის აზრით, ძალიან ცოტაა ისეთი დანაშაულები, რომ-
ლებიც ცხოვრების უკუღმართობიდან არ გამომდინარეობდეს. დანაშაულთა
უმეტესი ნაწილი ჩადენილია «по невежеству, по недостатку здравых поня-
тий о вещах, по неумению сообразить настоящее положение дел и пос-
ледствия поступка, а лишь немногие преступления и поступки соверша-
ются преднамеренно» [12].

ნ. ა. დობროლიუბოვის ამ მოსაზრების მსგავსად, ნ. ნიკოლაძეც გამოთქვამს
შეხედულებას, რომ ცხოვრების მოუწყობლობა ბადებს უმეტერებს, ხოლო
უმეტერებს დანაშაულებრივი ქმედობა მოჰყვება. ამის დამამტკიცებელია ნ. ნი-
კოლაძის სტატია „ღარიბ კლიენტთა ინტერესების დაცვა“ [13], რომელშიც ავ-
ტორი ააშკარავებს ჩვენი მხრის მცხოვრებთა სავალალო მდგომარეობას.

ცნობილია, რომ ნ. ნიკოლაძეს რუს რევოლუციონერ-დემოკრატთა შორის
ყველაზე უფრო ახლო დამოკიდებულება ნ. გ. ჩერნიშევსკისთან ჰქონდა. იგი
ნ. გ. ჩერნიშევსკის თავის მასწავლებლად და გზის მანათებლად მიიჩნევს. ამი-
ტომ ბუნებრივია ის გარემოება, თუ ჩერნიშევსკის მოსაზრებანი დანაშაულობა-
თა მიზეზებისა და მათი თავიდან აცილების ღონისძიებათა შესახებ ნ. ნიკოლა-
ძის მიერ გაზიარებული და მიღებული იქნებოდა.

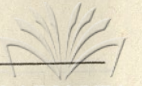
ნ. გ. ჩერნიშევსკიმ თავის მრავალრიცხოვან შრომებში დანაშაულის პრობ-
ლემებზეც გამოთქვა მოსაზრებანი. დანაშაულის მიზეზების განხილვისას ჩერნი-
შევსკი აღნიშნავს, რომ დანაშაულობათა მიზეზები ცხოვრების მატერიალურ
პირობებში უნდა ვეძიოთ. ნ. ა. დობროლიუბოვის მსგავსად ნ. გ. ჩერნიშევსკი,

როდესაც ადამიანის ქცევას იხილავს, მიუთითებს, რომ ადამიანის ქცევა (წებე) (ლობით), ეს იქნება დადებითი თუ კანონსაწინააღმდეგო — განპირობებულია გარკვეული მიზეზებით. ავტორის აზრით, ადამიანის გადაწყვეტილება — რომ ჩაიდინოს დანაშაული — გარკვეულ მიზეზობრიობას უკავშირდება. ნ. გ. ჩერნიშევსკი თვლიდა, რომ დანაშაულის სუბიექტური მხარე, კერძოდ ადამიანის ნება, არ შეიძლება განხილული იქნეს როგორც დამოუკიდებელი, ყველაფრისაგან მოწყვეტილი, თავისუფალი ნება, არამედ იგი დამოკიდებულია გარემო პირობებზე და ამ უკანასკნელით განისაზღვრება. იყენებდა, რა მიზეზობრიობის პრინციპს დანაშაულის პრობლემის ასახსნელად. ნ. გ. ჩერნიშევსკი აღასტურებდა: «...Самым изобильным источником обнаружения злых качеств служит недостаточность средств к удовлетворению потребностей» [14].

დანაშაულის მიზეზებზე მსჯელობისას ნ. გ. ჩერნიშევსკი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ დამნაშავეს ბრალისთვის ან სჯიან, ან კიცხავენ, მაშინ როდესაც საჭიროა არა დასჯა, არამედ საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესება: «Вина вызывает порицание или даже наказание против лиц. Беда требует помощи лицу через устранение обстоятельств более сильных, нежели его воля... тут нужно не наказание отдельного лица, а изменение условий быта целого сословия» [15].

აქედან ჩანს ნ. გ. ჩერნიშევსკის ის მოსაზრება, რომ არ შეიძლება სისხლის სამართლის კანონებით დავიცვათ კაცობრიობა დანაშაულის ჩადენისაგან. მისი აზრით დანაშაულობათა აღმოსაფხვრელად საჭიროა საზოგადოების ძირფესვიანად გარდაქმნა სოციალისტურ საწყისებზე.

ნ. ნიკოლაძე ნ. გ. ჩერნიშევსკის მსგავსად, დანაშაულის ძირითად მიზეზად ცხოვრების ცუდ მატერიალურ პირობებს, ცხოვრების უღონობას მიიჩნევს. სამაგიეროდ ნ. ნიკოლაძე ერთგვარად სცილდება ნ. გ. ჩერნიშევსკის შეხედულებას ამ საკითხში იმ მხრივ, რომ მიუხედავად იმისა, რომ დანაშაული ცხოვრების ეკონომიური პირობებითაა განპირობებული — არ შეიძლება მის წინაშე ქედის მოხრა, ცხოვრების პირობების გაუმჯობესების გარდა სხვა სახის ღონისძიებებიც უნდა გამოვიყენოთ. სწორედ ამ საკითხს მიუძღვნა ნ. ნიკოლაძემ თავისი სტატია „მოძღვრება შეუტრაცხადობის შესახებ და ჩვენი „განათლებულები“, ნ. ნიკოლაძეს არ მიჩნია მართებულად მოსაზრება, რომლის მიხედვით — რადგან დანაშაული ცხოვრების მატერიალურ პირობებში იმალება — პიროვნებას პასუხი არ უნდა მოეთხოვოთ მის მიერ ჩადენილი დანაშაულისათვის. ნ. ნიკოლაძე ქადაგებს: „მოაზროვნე და კანონმდებელი უნდა ზრუნავდეს ისეთი ვითარების თავიდან ასაცილებლად, რაც ასეთ ხასიათებს წარმოქმნის, რაც მოსპობს მომავალში ამნაირი მოვლენების ჩასახვის შესაძლებლობასაც კი, ისინი უნდა იცავდნენ იმ აზრს, რომ ამნაირი ხასიათებიდან გამომდინარე, ზიანის პარალიზება შეიძლება არა სისხლის სამართლით გათვალისწინებული სასჯელის სიმკაცრით, არამედ მისი წარმომშობი გარემოს მოსპობით. მაგრამ აქედან ჩვენი მეზობლების პატიოსანი ანდა უსინდისო საქციელისადმი ინდიფერენტულ დამოკიდებულებამდე, მათი უსამართლობისა ანდა გმირობისადმი აპატიურ დამოკიდებულებამდე, ყოველგვარ გარემოზე თვალის დახუჭვამდე, მთელი უფესკრულია, რომელზედაც გადახტომას შეეცდებიან მხოლოდ ბრძეები“ [16]. ნ. ნიკოლაძის ამ გამონათქვამიდან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე, გარდა იმისა, რომ მოითხოვს ცხოვრების გარდაქმნას, დანაშაულის აღსაკვეთად — ასევე ქადაგებს უსამართ-

ლობისადმი, უსინდისო საქციელისადმი არა ინდიფერენტულობას, არამედ კონკრეტულ ტიურ ბრძოლას.

დანაშაულის მიზეზებზე მსჯელობისას ნ. ნიკოლაძე ყურს უგდებდა საზოგადოების შეხედულებას ამ პრობლემისადმი და თუ შენიშნავდა საზოგადოებაში გავრცელებული აზრის მცდარობას, მაშინ თავს მოვალედ თვლიდა გამოეთქვა თავისი შეხედულება. ამის დამამტკიცებელია სტატია „დანაშაულისა და სასჯელის შესახებ“ [17], რომელშიაც ამხილა ქ. ქუთაისში გავრცელებული მცდარი აზრი იმის შესახებ, თითქოს ძარცვის, ქურდობისა და მკვლელობის დანაშაულობათა უზომო ზრდა გამოწვეული ყოფილიყო ახალი სასამართლო რეფორმის გატარების შედეგად. კერძოდ — ახალი სასამართლო რეფორმა თითქოს აწესებდა მეტად ლმობიერ სასჯელებს და ხელს უწყობდა ამით ახალ დანაშაულობათა ჩადენას. ნ. ნიკოლაძემ დამაჯერებლად დაასაბუთა, რომ ახალ სასამართლო რეფორმას არ შემოუღია უფრო მსუბუქი სასჯელები. რაც შეეხება დანაშაულობათა რიცხვის ზრდას — იგი გამოწვეულია არა მსუბუქი სასჯელებით, არამედ იმით, რომ რეფორმის შემდეგ პასუხისმგებლობა დაწესდა ისეთ ქმედებებზე, რაც ადრე კანონით არ ისჯებოდა, ე. ი. დანაშაულად არ ითვლებოდა. „ამ თვალსაზრისით ჩვენთან გაიზარდა არა დანაშაულობათა რიცხვი, არამედ მხოლოდ დასასჯელი დამნაშავეთა რიცხვი“ [18]. ამავე სტატიაში ნ. ნიკოლაძე არკვევს თავადაზნაურობის მიერ ჩადენილ დანაშაულობათა მიზეზებს და მიუთითებს, რომ ქართველი (ქუთაისის) თავადაზნაურობის მიერ დანაშაულობათა ჩადენის მიზეზი წმინდა სოციალური მიზეზია, იმ მხრივ, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრება უბიძგებს მათ დანაშაულის ჩასადენად. ნ. ნიკოლაძე ასაბუთებს, რომ თავადაზნაურობამ ხელი მიჰყო ძარცვას, ყაჩაღობას, ქურდობას და სხვ. იმის გამო, რომ ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ იგი საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა, რადგან ის ფულადი გადასახადი, რაც მათ მიწის სანაცვლოდ მიეცათ, მალე შემოეხარჯა და თავი ქურდობით უნდა ერჩინა. ნ. ნიკოლაძემ უარყო მოსაზრება, რომლის მიხედვით დანაშაულის მიზეზად სასამართლო რეფორმა იყო დასაჩელებული და დაასაბუთა, რომ დანაშაული სოციალური მოვლენაა: „არ შეიძლება დავივიწყოთ, რომ დანაშაულობანი და შეცდომები იზრდებიან ან მცირდებიან არა სასჯელის მეტი ან ნაკლები სიმკაცრის, არამედ საზოგადოების მორალური და ეკონომიური ყოფის ცვლილებათა შედეგად“ [19].

იკვლევს რა ქუთაისის თავადაზნაურობის მიერ ჩადენილ დანაშაულების მიზეზებს, ნ. ნიკოლაძე ამასთან ცდილობს ზოგიერთი ღონისძიებების გატარებას მათი თავიდან აცილების მიზნით. ნ. ნიკოლაძეს ქუთაისის თავადაზნაურობის მხრივ მომავალში დანაშაულის აღსაკვეთად მიზანშეწონილად მიაჩნია თავადაზნაურობის დასაქმება, მათი ჩაბმა საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომაში, მათთვის განათლების მიცემა, სხვადასხვა სასწავლებლების გახსნა და სხვ. „ამით და მხოლოდ ამით შეიძლება ძირშივე ჩავკლათ ის განუზომელი ბოროტება, რომელმაც უკვე მიიქცია საყოველთაო ყურადღება, — აქაურ მცხოვრებლების საკუთრებაზე და სიცოცხლეზე უამრავი ხელყოფის შედეგად მკაცრი ღონისძიებები და დაშინების გზით დიდი ხნით არ შეიძლება ჩავკლათ ბოროტება, რომელსაც ასეთი ღრმა ფესვები აქვს“ [20].

ნ. ნიკოლაძე სამართლიანად მიუთითებდა, რომ დანაშაულის აღკვეთა შეუძლებელია დაშინებით ან მკაცრი სისხლის სამართლის სასჯელებით. სამწუხაროდ,

ცდებოდა, როდესაც ფიქრობდა, რომ სხვადასხვა სასწავლებლებისა და ტექნიკუმების გახსნით თითქოს შესაძლებელი შეიქნებოდა „ძირშივე ჩაგვეყლა განუზომელი ბოროტებანი“. ამ შემთხვევაში ნ. ნიკოლაძე განმანათლებელთა პოზიციასზე დგას. სწორედ განმანათლებლები ფიქრობდნენ დანაშაულობათა თავიდან აცილებას განათლებისა და აღზრდის გზით. თავისთავად, განათლების უარყოფა, როგორც ერთ-ერთი საშუალება დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად — არ შეიძლება, მაგრამ მისი გამოცხადება დანაშაულის თავიდან აცილების ძირითად ღონისძიებად — რა თქმა უნდა შეცდომაა. ეს გზა არამეცნიერულია. განმანათლებლებისათვის და მათთან ერთად ნ. ნიკოლაძისათვის უცნობი დარჩა, რომ კაპიტალისტურ საზოგადოებაში დანაშაული საზოგადოების ეკონომიური წყობითაა განპირობებული, წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრება არის დანაშაულის ძირითადი წყარო. ნ. ნიკოლაძეს ნათლად როდი ჰქონდა წარმოდგენილი, რომ საზოგადოების წევრთა ეკონომიურ უღონობას, რომელიც თავის მხრივ დანაშაულს იწვევს, ბადებდა წარმოების საშუალებებზე კერძო კაპიტალისტური საკუთრება და დანაშაულის აღკვეთა შეიძლებოდა სწორედ ამ უკანასკნელის მოსპობით.

მიუხედავად ამისა, ნ. ნიკოლაძის შეხედულებანი მოცემულ შემთხვევაში თავადაზნაურთა მიერ დანაშაულის ჩადენის მიზეზებისა და მათი თავიდან აცილების საქმეში — მეტად ორიგინალურია და გამოირჩევა საკითხის ღრმა ცოდნით.

ნ. ნიკოლაძეს თავისი მოსაზრებანი დანაშაულის მიზეზების შესახებ გამოთქმული აქვს სტატიაში „მოძღვრება შეურაცხადობის შესახებ და ჩვენი „განათლებულები““.

აღნიშნულ სტატიაში ნ. ნიკოლაძე კონკრეტული ფაქტებით მსჯელობს იმის შესახებ, თუ რა გარემოებები ახდენენ გავლენას ადამიანთა უზნეო მოქმედებაზე ანუ ადამიანთა კანონსაწინააღმდეგო ქმედობებზე. ნ. ნიკოლაძე მიზნად ისახავს გაარკვიოს: „როგორი გავლენა აქვთ ადამიანის ხასიათსა და თვალსაზრისზე წრესა და მის ჩვეულებებს, როგორ მძიმე უღლად გვაწევს ჩვევების მემკვიდრეობა და სხვა“ [21].

ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ ის მოაზროვნეები, რომლებიც ადამიანის უზნეო ქცევის მიზეზად თვლიან წრეს და გარემოს, ასევე ჩვევებს — უარყოფენ „ნების თავისუფლების“ თეორიას. ამ თეორიის თანახმად კი თითქოს ადამიანი ბუნებით კეთილი ან ბოროტი იბადება და იმის მიხედვით, თუ რისი მატარებელია იგი — კეთილის თუ ბოროტი ნებისა — განისაზღვრება მისი ქცევა. ნ. ნიკოლაძე არ იზიარებს ამ თეორიას და ემხრობა მის მოწინააღმდეგე ახალ მიმდინარეობას, რომელმაც ადამიანის ქცევის განმსაზღვრელად წრე და გარემო აღიარა.

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს: „უახლესმა მოაზროვნეებმა გაილაშქრეს ამ თვალსაზრისის წინააღმდეგ და დიალექტიკური მოსაზრებების და ზუსტი მეცნიერული დაკვირვების გზით დაამტკიცეს, რომ ადამიანის ბუნებაში არაა არავითარი ცუდი და კარგი, რომ ხასიათი იქმნება გარეშე გარემოებათა ერთობლივი გავლენით, რომ ინდივიდუალური სიცოცხლის ცუდი გამოვლენებათა ძირშივე აღკვეთისათვის აუცილებელია არა „ბოროტ არსებათა“ მოსპობისათვის ბრძოლა

და მხოლოდ კეთილი ანგელოზების დაბადების ლოდინი, არამედ უკვე უზრუნვა ამ ცუდ გამოვლინებების გამომწვევ არაკეთილსასურველი გარემოებებისა და ცხოვრების პირობების აღსაკვეთად... ამ მეცნიერულ-ფილოსოფიური მოძღვრების საფუძვლები და დასკვნები სავსებით აბათილებენ წინათ გაბატონებულ შეხედულებებს საზოგადოებრივ წყობილებაზე და საზოგადოებრივ ურთიერთობებზე [22].

როდესაც ნ. ნიკოლაძე ე. წ. „უახლეს მოაზროვნეებზე“ ლაპარაკობს, მას მხედველობაში ალბათ რუსეთის რევოლუციონერ-დემოკრატები ჰყავს. სწორედ ამ უკანასკნელებმა მიიჩნიეს ადამიანის ქცევის განმსაზღვრელად ის გარემო და წრე, სადაც ადამიანს უნდება ცხოვრება.

როგორც ჩანს, ნ. ნიკოლაძე მთლიანად ეთანხმება „უახლეს მოაზროვნეებს“, რომელთა მიხედვით „ადამიანის ბუნებაში არაა არავითარი ცუდი და კარგი, რომ ხასიათი იქმნება გარეშე გარემოებათა ერთობლივი გავლენით“. საქმე ის არის, რომ მარქსიზმი მთლიანად როდი უარყოფს ბიოლოგიურ მემკვიდრეობას. მარქსიზმი ცნობს ბიოლოგიურ მემკვიდრეობას, მაგრამ გადაწყვეტ მნიშვნელობას როდი ანიჭებს მას ადამიანის ქცევის განმსაზღვრისათვის. მარქსიზმის სახელმძღვანელო მითითების თანახმად, ბიოლოგიური მემკვიდრეობა შეიძლება ქცევებშიაც გამოიხატოს. ამასთან, მემკვიდრეობითი ქცევა შეიძლება იყოს დადებითიც და საზოგადოებისათვის მიუღებელიც. საბოლოოდ კი მემკვიდრეობით მიღებული უარყოფითი ქცევების შეცვლა, მათი აღზრდა შესაძლებელია გარემო პირობების შეცვლით და სხვადასხვა ღონისძიებათა გატარებით.

ამ ბოლო ხანებში ბურჟუაზიულ ლიტერატურაში ძალიან ბევრს წერენ ე. წ. „თანდაყოლილ“, „ბუნებით დამნაშავეებზე“. საბჭოთა იურიდიული და სპეციალური ლიტერატურა კატეგორიულად უარყოფს „თანდაყოლილი დამნაშავეების“ თეორიას [23]. 1973 წელს გამოცემულ პოპულარულ ნაშრომში «От преступления к наказанию» დოკ. ბ. ვ. ვოლჟენკინი კრიმინოლოგიის პრობლემებზე მსჯელობისას იმ დასკვნამდე მიდის, რომ «у многих выдающихся людей можно обнаружить и психологические черты личности, и чрезмерную возбудимость, и мнимость и т. д., однако направленность поведения определяется не биологическими, а социальными качествами, жизненной ориентацией личности. Только в случае, когда данный субъект социально как следует не воспитан, его психофизические особенности могут способствовать совершению преступления» [24].

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ნ. ნიკოლაძე მთლიანად უარყოფს ბიოლოგიური მემკვიდრეობის არსებობას და აღნიშნავს: „ადამიანის ბუნებაში არ არის არავითარი ცუდი და კარგი“. ეს კი ნ. ნიკოლაძის შეცდომად უნდა ჩაითვალოს, მაგრამ როდესაც ეხება საკითხს, თუ რა განმსაზღვრავს ადამიანის ქცევას — აქ იგი უსიტყვოდ ეთანხმება „ახალ მოაზროვნეებს“ და მათ მსგავსად აღიარებს, რომ ადამიანის ქცევის განმსაზღვრელია ის გარემო, სადაც იგი იზრდება და მოღვაწეობს. ამ მოსაზრებით ნ. ნიკოლაძე მატერიალისტად წარმოგვიდგება. კიდევ მეტი — ნ. ნიკოლაძეს „ახალ მოაზროვნეთა“ მსგავსად მიაჩნია, რომ „ინდივიდუალურ სიცოცხლის ცუდი გამოვლინებათა ძირშივე ალკვეთისათვის... საჭიროა ზრუნვა, ამ ცუდი გამოვლინებების გამომწვევ არაკეთილსასურველი გარემოებებისა და ცხოვრების პირობების აღსაკვეთად“. ამრიგად, ნ. ნიკოლაძეს მი-

ახნია, რომ დანაშაული არის სოციალური მოვლენა და ამ მოვლენის აღმოფხვრის შესაძლებელია იმ გარემოს გარდაქმნით, რომელშიც დამნაშავეს უხდება ცხოვრება.

სამართლის ისტორიის კათედრა

• ლ ი ბ მ რ ა ტ შ რ ა

1. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 1, გვ. 10.
2. იქვე, გვ. 72.
3. დ. გამეზარდაშვილი, ნიკო ნიკოლაძე, იხ. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 1, გვ. 29.
4. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 1, გვ. 285—286.
5. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 1, გვ. 340—341.
6. იქვე.
7. იქვე.
8. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 1, გვ. 349.
9. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 1, გვ. 355.
10. Криминология, М., 1968, стр. 37—38.
11. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 15.
12. Криминология, М., 1968, стр. 38—39.
13. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 250—254.
14. Н. Г. Чернышевский, Полное собрание сочинений, т. VII, Госполитиздат, стр. 265, 1950 г.
15. Н. Г. Чернышевский, Полное собрание сочинений, т. V, стр. 165.
16. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 279.
17. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 9.
18. იქვე, გვ. 14.
19. იქვე, გვ. 15.
20. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 15—16.
21. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 275.
22. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 277.
23. А. Герцензон. Новые попытки возрождения ломброзианства в зарубежной криминологии. «Социалистическая законность», 1970, № 8; А. П. Пехов, Наследственность и социальная среда. «Здоровье», 1969, № 12; М. Д. Шаргородский. Этика или генетика? «Новый мир», 1972, № 5.
24. От преступления к наказанию. Ленинград, 1973, стр. 17—18.

В. Д. МЕТРЕВЕЛИ

НИКОЛАИ ЯКОВЛЕВИЧ НИКОЛАДЗЕ О ПРИЧИНАХ
ПРЕСТУПНОСТИ

Резюме

Выдающийся грузинский деятель, публицист, экономист, юрист, журналист, литератор Н. Я. Николадзе (1843—1928) занимает почетное место в истории грузинской общественной мысли второй половины XIX и первой четверти XX века.

В своих многочисленных трудах Н. Николадзе освещает следующие юридические проблемы: назначение и сущность юриспруденции, закона

и законодательства, институты преступления и наказания, причины преступности и пути их искоренения, проблемы правовой защиты и многие другие.

Причины преступности Н. Николадзе рассматривает с позиций материализма. По его мнению, преступление — социальное явление. Еще в 1866 г. 23-летний юноша смело заявляет, что преступления в России обусловлены экономической отсталостью страны, что экономический строй России вынуждает человека совершать общественно опасные деяния.

Нико Николадзе отрицает существование так называемых «рожденных преступников». Этим он отвергает теорию антропологической школы права и резко критикует ее.

Н. Николадзе высказывает свой взгляд на вопрос предупреждения преступности. По его мнению, для предупреждения преступления необходимо улучшение той социальной среды, в которой живет будущий преступник.

Н. Николадзе не считает строгие меры наказания средством предупреждения преступления.

В вопросах рассмотрения причин преступления и путей его искоренения, Н. Николадзе выявляет определенное сходство с соображениями русских революционных демократов, ибо он воспитывался на их идеях.

V. METREVELI

N. NIKOLADZE ON THE CAUSES OF CRIMINAL OFFENCE

S u m m a r y

Niko I. Nikoladze, (1843 — 1928) a well-known public figure, ardent publicist, economist, lawyer, journalist and man of letters, holds a distinguished place in the history of Georgian thinking in the latter half of the 19th and the first quarter of the 20th century.

In his numerous writings on legal matters N. Nikoladze deals with the essence and purpose of jurisprudence, law and legality, the institutions of crime and punishment, the causes of crime and measures for their prevention, problems of legal defence and many other questions.

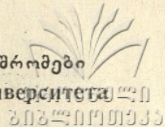
In his treatment of the causes of criminal offence N. Nikoladze adopts a basically materialistic stand. He views crime as a social phenomenon. As far back as 1866 he boldly wrote that crime was caused by the economic conditions of life — the economic system of a particular society leading men to commit criminal offences.

N. Nikoladze rejected the view according to which there exist "congenital criminals", thereby completely dissociating himself from the school of anthropological law.

In N. Nikoladze's view delinquency and crime can be prevented by improving the social environment in which man lives. This can, in his view, be attained through upbringing and education. He is opposed

to the use of strict punishment aimed at putting an end to crime,

In discussing the causes of crime and the ways of its prevention. N. Nikoladze adopts the position of the outstanding thinkers of the second half of the 19th century. This was due to the fact that N. Nikoladze was brought up on the ideas of the Russian revolutionary democrats (N. Chernishevski, N. Dobrolyubov and others). Like the Russian revolutionary democrats, N. Nikoladze pronounced bad living conditions to be the major cause of crime. He called for transforming the conditions of life as the way to crime prevention.

ფერის ფაქტორი ობიექტების სიდიდის მიმართ განსხვავების შეფასებაში

ნინო ალამაშვილი

1. ფერის გავლენით არატოლად განცდილი, ობიექტურად ტოლი ფიგურების განსაზღვრებით მოქმედება

განსხვავებული ფერის წრეების სიდიდის ურთიერთთან გატოლების ცდებში გვიჩვენა, რომ ეს წრეები ცდისპირის მიერ მათი გატოლების მიუხედავად, ობიექტურად უტოლო აღმოჩნდებიან ხოლმე, და რომ სხვაობა წრეთა სიდიდეში, ანუ დაშვებული შეცდომა, აქ მნიშვნელოვნად უფრო მეტია, ვიდრე ერთნაირი ფერის წრეების გატოლების დროს (2). ცხადია, წრეთა სიდიდის სხვაობის ეს ნამატი წრეთა ფერის განსხვავებით არის გამოწვეული, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ სიდიდის აღქმაზე ფერის გავლენა არსებობს [6, გვ. 55].

ისმის საკითხი: არის თუ არა შესაძლებელი უტოლობის განწყობის შემუშავება და ფიქსირება ფერით განპირობებული სიდიდის განსხვავების საფუძველზე?

ამ საკითხის გარკვევა შესაძლებელია მხოლოდ იმ პირობებში, როცა განსაზღვრული წრეები სიდიდით ტოლი არიან, მაგრამ უტოლოდ აღიქმებიან მხოლოდ იმის გამო, რომ სხვადასხვა შეფერილობა აქვთ. ასეთი წრეების განმეორებითი აღქმის შედეგი, გამოვლენილი ისევ ტოლი, მაგრამ ერთნაირი ფერის წრეების სიდიდის აღქმაში, გვიჩვენებს, იქმნება და ფიქსირდება თუ არა ფერით განპირობებული უტოლობის განწყობა, და თუ იგი იქმნება, როგორია მისი მოქმედება.

ჩვენს ცდებში საგანწყობო ცდებისათვის აღებული იყო ლურჯი და ყვითელი ფერები (ლურჯისათვის გამოყენებული იყო ცელოფანის 4 ლურჯი ფილტრი, ყვითელისათვის კი ცელოფანისავე 2 ნათელი ყვითელი ფილტრი). გატოლების ცდებში ყვითელი წრის დიამეტრის შეფარდება ლურჯი წრის დიამეტრთან საშუალოდ უდრიდა 0,940-ს. აქედან 7 ცდაში ცდისპირები ყვითელს ატოლებდნენ მოცემული სიდიდის ლურჯთან, ხოლო 11 ცდაში ლურჯ წრეს უტოლებდნენ ყვითელს. პირველ შემთხვევაში ყვითელის და ლურჯის დიამეტრების შეფარდება 0,945-ია, მეორე შემთხვევაში კი — 0,935.

ცდა შემდეგნაირად მიმდინარეობს:

1. ცდისპირს რუხ ეკრანზე ეძლევა ორი ტოლი ნათელი რუხი წრის (დია-

მეტრები 20,0 მმ-ს უდრის) ხანმოკლე (დაახლოებით 1 სეკუნდის ხანგრძლივობის) ექსპოზიცია. ცდისპირმა ეს წრეები ერთმანეთს უნდა შეადაროს სიდიდით და გამოთქვას აზრი მათი სიდიდის მიმართების შესახებ. ასეთი ექსპოზიცია სამჯერ მეორდება (რუხი ფერი მიღებულია ცელოფანის ერთი ლურჯი ფილტრით, რომელიც ანეიტრალებს საპროექციო ნათურის ნარინჯისფერ სხივებს).

2. რუხი ფერის წრეების გატოლება: ეკრანის მარცხენა მხარეზე ნათდება 20,0 მილიმეტრიანი დიამეტრის რუხი წრე, ხოლო მარჯვენა მხარეზე — პატარა ისეთივე რუხი წერტილი. ამ წერტილს ცდის ხელმძღვანელი თანდათან ადიდება, ცდისპირს კი ევალება აღნიშნოს თვალზომით, როდის გაუტოლდება იგი მარცხენა, უცვლელ წრეს. ამის შემდეგ ცდის ხელმძღვანელი განაგრძობს მარჯვენა წრის გადიდებას მანამდე, სანამ ცდისპირი არ შეენიშნავს მის მეტობას. იწერება ცვალებადი წრის დიამეტრის ზომა როგორც გატოლების, ისე გადამეტების მომენტში. ეს პროცედურაც 3-ჯერ მეორდება.

3. ყვითელი და ლურჯი წრეების გატოლება: მარცხნივ კვლავ მუდმივი სიდიდის წრე ნათდება, ლურჯი ან ყვითელი, იმ წესით, რომ ყვითელი თავსდება წინა ცდებში გამოვლენილი ბუნებრივი გადაფასების მხარეზე. მეორე მარჯვენა წრე, წერტილის სახით მოცემული, იწყებს თანდათან გადიდებას. ცდისპირი ამ შემთხვევაშიც აღნიშნავს მის გატოლებას მუდმივთან და შემდეგ მის გადამეტებას. ასეთი პროცედურა ტარდება მხოლოდ ერთხელ. მისი მიზანია დადგენილიქნას ცდისპირის აღქმაში ლურჯი და ყვითელი წრეების სიდიდეთა განსხვავების ზომა.

4. იწყება ცდის საგანწყობო ეტაპი: ცდისპირს სიდიდის მხრივ შესადარებლად ეძლევა ობიექტურად ტოლი ორი წრე — ლურჯი და ყვითელი, იმავე განლაგებით, როგორითაც წინა გატოლების ცდაში (წრის დიამეტრები 20,0 მილიმეტრის უდრის). ყოველი ექსპოზიციის დროს ცდისპირი მსჯელობს ამ წრეების სიდიდის მიმართების შესახებ. საგანწყობო ექსპოზიციები 10—12-ჯერ მეორდება.

5. ცდის კრიტიკული ეტაპი წარმოადგენს განმეორებას პირველი ორი ცდისა რუხი წრეებით (უკანასკნელთა მონაცემებს შეედარებიან კრიტიკული ცდების მონაცემები): პირველად ცდისპირი სამჯერ ზედიზედ ახდენს ტოლი რუხი წრეების სიდიდის შეფასებას, ხოლო ამ ცდის შემდეგ კი განსაზღვრავს ცვალებადი წრის სიდიდის გატოლებას და გადამეტებას მუდმივი წრის სიდიდესთან შედარებით, აგრეთვე სამჯერ*.

სანამ შევაჯამებლეთ ცდების შედეგებს, სანიმუშოდ განვიხილოთ ცდების ოქმები.

* წრეების ექსპოზიციისათვის გამოვიყენეთ აპარატი — „ილუმინომეტრი ატკ“, კონსტრუირებული ა. კინწურაშვილის მიერ, რომელიც იძლევა საშუალებას რუხ ეკრანზე ნებისმიერი დიამეტრის მქონე (2—30 მმ-ის ფარგალში) ორი, ნათელი წრის პროექციისა, მათი დიამეტრების თანდათანობით შეცვლისა ცმ-ის თვალწინ, და გაზომვისა მმ-ის შეათედის სიზუსტით.

მ მ მ ი № 1

23. XI. ცდისპირი ჯ. რ.

ცდის მონაცემების ანალიზი:

I საკონტროლო ცდა	<p>ტოლი რუხი წრეების სიდიდის შეფასება $20,0 \text{ მმ} \text{ --- } 20,0 \text{ მმ}$ $=$ $=$ $+$</p>	<p>პირველ საკონტროლო ცდაში ცდისპირი ავლენს მარცხნივ გადაფარების სუსტ ბუნებრივ ტენდენციას.</p>
II საკონტროლო ცდა	<p>რუხი წრეების გატოლება-გაღამეტება $20,0 \text{ მმ} \text{ --- } 0,2 \text{ მმ}$ $20,3 \text{ --- } 21,0$ $20,4 \text{ --- } 21,1$ $20,2 \text{ --- } 21,1$ $M = 20,3 \text{ --- } 21,1$</p>	<p>მეორე საკონტროლო ცდაში სამი გატოლების შედეგად მიღებული მარჯვენა წრის საშუალო დიამეტრი = 20,3 მილიმეტრს, ოდნავ მეტი წრის საშუალო დიამეტრი კი — 21,1 მილიმეტრს, რაც მიუთითებს. მარცხენა წრის სიდიდის მეტობას ცდისპირის აღქმაში.</p>
	<p>ფერადი წრეების გატოლება-გაღამეტება ფერი: ყვითელი --- ლურჯი $20,0 \text{ მმ} \text{ --- } 0,2 \text{ მმ}$ $21,2 \text{ --- } 21,8$</p>	<p>მესამე ცდა გამოავლენს ყვითელი წრის სიდიდის მეტობას და ამ მეტობის ზომას ცდისპირის აღქმაში რომელიც = 1,2 მმ</p>
საგანწყობო ცდა	<p>ფერადი ტოლი წრეების სიდიდის შეფასება $20,0 \text{ მმ} \text{ --- } 20,0 \text{ მმ}$ ფერი — ყვითელი --- ლურჯი $=$ $=$ $8 + (8 - \text{ჯერ ზედიზედ ყვითელი წრეს უფრო დიდად ხედავს, ვიდრე ლურჯია})$</p>	<p>ამ ცდაში უნდა მოხდეს განწყობის ფიქსირება უტოლოდ აღქმული, ტოლი ყვითელი და ლურჯი წრეებით.</p>
I კრიტიკული ცდა	<p>ტოლი რუხი წრეების სიდიდის შეფასება $\text{---} 20,0 \text{ მმ} \text{ --- } 20,0 \text{ მმ}$ $+$ $=$ $+$</p>	<p>პირველი კრიტიკული ცდისა და პირველი საკონტროლო ცდების მონაცემების შედარება გვიჩვენებს, რომ საგანწყობო ცდების შემდეგ ცდისპირის აღქმა შეიცვალა და ახლა მისთვის წრე უფრო დიდია არა მარცხნივ, არამედ მარჯვნივ.</p>
II კრიტიკული ცდა	<p>რუხი წრეების გატოლება-გაღამეტება $\text{---} 20,0 \text{ მმ} \text{ --- } 0,2 \text{ მმ}$ $20,2 \text{ --- } 21,2$ $19,4 \text{ --- } 20,4$ $19,6 \text{ --- } 20,4$ $M = 19,7 \text{ --- } 20,7$</p>	<p>მეორე კრიტიკული ცდის მონაცემებით, გატოლებული მარჯვენა წრის საშუალო დიამეტრი = 19,7 მმ, ხოლო გადამეტებულისა კი — 20,7 მმ, რაც აგრეთვე მიუთითებს მარჯვენა წრის მეტობას ცდისპირის აღქმაში.</p>

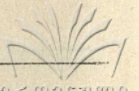

მკმ ი № 5

ცდისპირი №. ი. 23. XI 67

ცდის მონაცემების ანალიზი:

საკონტროლო ცდა	<p>ტოლი რუხი წრეების სიდიდის შეფასება</p> $20,0 \text{ მმ} \quad 20,0 \text{ მმ}$ $+ \quad =$ $=$	<p>ამ საკონტროლო ცდაში ცდისპირი ამჟღავნებს მარცხნივ გადაფასების ბუნებრივ ტენდენციას, სუსტს.</p>
II საკონტროლო ცდა	<p>რუხი წრეების გატოლება-გადამეტება</p> $20,0 \text{ მმ} \quad \text{---} \quad 0,2 \text{ მმ}$ $20,7-22,1$ $21,0-22,3$ $20,8-22,4$ $M=20,8-22,3$	<p>ამ საკონტროლო ცდის მიხედვით ცდისპირს აქვს საკმაოდ ძლიერი ბუნებრივი გადაფასების ტენდენცია მარცხნივ; სამი ცდის საშუალო მონაცემით იგი უდრის 0,8 მმ-ს გატოლების შემთხვევაში.</p>
	<p>ფერადი წრეების გატოლება-გადამეტება ყვითელი ლურჯი</p> $20,0 \text{ მმ} \quad \text{---} \quad 0,2 \text{ მმ}$ $21,5-22,4$	<p>ყვითელი წრის სიდიდის ილუზიური მეტობა ამ ცდის მიხედვით = 1,5 მმ</p>
საგანწყობო ცდა	<p>ტოლი ფერადი წრეების სიდიდის შეფასება</p> <p>ყვითელი ლურჯი</p> $20,0 \text{ მმ} \quad 20,0 \text{ მმ}$ $8+ \quad =$ $+ \quad =$ $+$	<p>განწყობის ფიქსირება ტოლი, მაგრამ უტოლოდ აღქმული ყვითელი და ლურჯი წრეებით.</p>
I კრიტიკული ცდა	<p>ტოლი რუხი წრეების სიდიდის შეფასება</p> $20,0 \text{ მმ} \quad 20,0 \text{ მმ}$ $+ \quad + \quad +$	<p>ამ კრიტიკულ ცდაში ცდისპირის სუსტი ბუნებრივი ტენდენცია მარცხენა წრის სიდიდის გადაფასებისადგის უთმობს მარჯვენა წრის სიდიდის მყარ გადაფასებას, საწინააღმდეგოდ განმაწყობელი ლურჯის შემცირების ტენდენციისა.</p>
II კრიტიკული ცდა	<p>რუხი წრეების გატოლება-გადამეტება</p> $20,0 \text{ მმ} \quad \text{---} \quad 0,2 \text{ მმ}$ $20,6-21,4$ $20,1-21,1$ $20,5-21,5$ $M=20,4-21,3$	<p>მარცხენა წრის სიდიდის გადაფასება გატოლების დროს საშუალოდ=0,4 მმ-ს, რაც საკონტროლო ცდის გადაფასებაზე (0,8 მმ) ორჯერ ნაკლებია. ასევე გადამეტების საშუალო მაჩვენებელი აქ= =1,3 მმ, საკონტროლოში კი —2,3 მმ-ს. მაშასადამე საგანწყობო ცდის შედეგად მარცხენა წრე დაბატარავებულად (მარჯვენა კი გადიდებულად) აღიქმება, რაც საგანწყობო ყვითელი — ლურჯი წრეების გადიდება-დაბატარაების ტენდენციის კონტრასტულია.</p>

	<p>ფერადი წრეების გატოლება-გადამეტება ლურჯი 20,0 მმ ——— 0,2 მმ ყვითელი 18,5 21,7</p>	<p>ყვითელი წრე 1,5 მილიმეტრით უფროა დიდი მოჩანს.</p>
<p>საგანწყობო ცდა</p>	<p>ტოლი ფერადი წრეების სიდიდის შეფასება ლურჯი 20,0 მმ ყვითელი 20,0 მმ 4+ 3= 3+ 5= +? 2+ =</p>	<p>განწყობის ფიქსირება ყვითელი და ლურჯი წრეებით.</p>
<p>I კრიტიკული ცდა</p>	<p>ტოლი რუხი წრეების შეფასება 20,0 მმ = = =</p>	<p>ცდისპირმა დაკარგა მარჯვენა წრის გადაფასების ტენდენცია, რაც მარცხენა წრის გადიდებას მიეწერება. ეს ეწინააღმდეგება საგანწყობო ლურჯი წრის შემცირების ტენდენციას.</p>
<p>II კრიტიკული ცდა</p>	<p>რუხი წრეების გატოლება-გადამეტება 20,0 მმ. ——— 0,2 მმ 19,3—21,0 19,6—21,0 19,9—21,1</p>	<p>ცდისპირი გადაფასებს მარჯვენა წრის სიდიდეს საშუალოდ 0,6 მილიმეტრით, ე. ი. თითქმის ისევე, როგორც კრიტიკულ ცდაში. მეტობის შემჩნევა საშუალოდ 1,0 მილიმეტრიან ნამატს მოითხოვს, რაც აგრეთვე არ განსხვავდება კრიტიკული ცდის მონაცემისაგან. ამგვარად, ამ კრიტიკულ ცდაში ლურჯი და ყვითელი წრის აღქმის გავლენა არ შეიმჩნევა.</p>

ზოგჯერ ტოლი წრეების შეფასებასა და მიღწეული ტოლობის დარღვევის დადასტურებაში საგანწყობო ეტაპზე აღძრული ტენდენციის საწინააღმდეგო მიმართულების ცვლილება იჩენს თავს, გატოლების მონაცემებში კი საგანწყობო ეტაპის ტენდენციის მასიმილირებელი გავლენა ვლინდება. არის შემთხვევები, როდესაც საკონტროლო და კრიტიკული ცდების მონაცემებში განსხვავებას ადგილი არა აქვს, საგანწყობო ზემოქმედება უშედეგოდ რჩება. მაგრამ შემთხვევათა დიდ უმრავლესობაში ცდის საგანწყობო ეტაპის გავლენა დასტურდება.

კრიტიკული ცდების ეტაპზე ამოცანების გადაწყვეტის ცალკეული შემთხვევების აღრიცხვა გვიჩვენებს, რომ საგანწყობო ეტაპის გავლენა არ დასტურდება შემთხვევების 23,5%-დან 41,2%-მდე (განსხვავებულ ამოცანებში), ყველა ამოცანის შეჯამებული მონაცემებით კი — 29,4%-მდე. გავლენის არსებობა კი თავს იჩენს უპირატესად ფიქსირებული განწყობის მიმართ კონტრასტული ხასიათის

ტენდენციის სახით, რომელიც მკვეთრად ვლინდება შემთხვევების ხოლო სუსტი გამოვლინების ჩართვით — 62,7%—ში. როგორც ვხედავთ, ასი-მილაციური გამოვლინება განწყობის ტენდენციისა გამონაკლისია (7,8%).

აღნიშნულ ვითარებასთან დაკავშირებით ისმება კითხვა: არის თუ არა დამახასიათებელი ფიქსირებული განწყობის ტენდენციის შებრუნება კრიტიკულ ეტაპზე საწინააღმდეგო ხასიათის ტენდენციად განხილული ცდების პირობებისათვის, თუ მას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ფერის განსხვავების ფაქტორის გამორიცხვის პირობებშიც?

ამ საკითხის გარკვევისათვის ჩატარდა ცდების მომდევნო სერია, რომელშიც საგანწყობოდ გამოყენებულია არა სხვადასხვა ფერის, არამედ ერთნაირი ფერის (ნათელი რუხი) წრეები. ცდების მიმდინარეობა ამ სერიაში შეიცავს იგივე ეტაპებს, რაც წინა სერიაში. განსხვავებულია მხოლოდ განწყობის ფიქსირების ეტაპი. განწყობის ფიქსირებისათვის გამოყენებულია სიდიდით მცირედ განსხვავებული რუხი ფერის წრეები. განსხვავება უდრის ყოველი ცდისპირის მიერ შემჩნეულ მინიმალურ სხვაობას, ზოგჯერ კი ლურჯი და ყვითელი წრეების სიდიდის გათანაბრებისას მიღებულ ფაქტიურ სხვაობას. ეს განსხვავება სხვადასხვა ცდისპირებთან სხვადასხვაა (მმ-ში): 1) 20,0—22,0; 2) 20,0—21,5; 3) 20,7—22,7; 4) 20,0—21,5; 5) 20,0—22,0; 6) 20,0—22,5; 7) 20,0—21,7.

ამ ცდების შედეგები მრავალფეროვნებით ხასიათდება. ერთნაირი მონაცემები კრიტიკული ცდის სამივე ეტაპზე, აქ, გაცილებით უფრო იშვიათად გვხვდება, სულ 2 შემთხვევა (12,5%), მაშინ, როდესაც წინა სერიის ცდებში ასეთი შემთხვევა 7-ია, რაც საერთო მონაცემთა 41,2%—ს შეადგენს. ამავე დროს მონაცემთა ეს ერთგვარობა მეორე სერიაში მხოლოდ ერთ კომბინაციაშია წარმოდგენილი (სახელდობრ, კომბინაციაში „კ-სკ-კ“), წინა სერიაში კი იგი სამი კომბინაციის სახით არის მოცემული (კომბინაციები: „უ-უ-უ“, „კ-კ-კ“ და „კ-სკ-კ“)*.

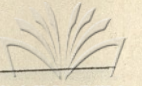
მონაცემთა სიჭრელე მეორე სერიაში იმაშიც იჩენს თავს, რომ აქ სამი ეტაპის ცდების მონაცემთა გაცილებით მეტი კომბინაციაა მოცემული (15, ნაცვლად 10-ისა პირველ სერიაში). აღსანიშნავია ამავე დროს, რომ მეორე სერიაში სამის გამონაკლისით ყველა დანარჩენი კომბინაცია განსხვავებულია პირველი სერიის კომბინაციებისაგან, ამგვარად, როგორც ჩანს, მეორე სერიაში უფრო მეტი მოქმედი ფაქტორია, რაც შესაძლებელია განწყობის სისუსტიით იყოს განპირობებული.

კრიტიკულ ცდებში მოქმედი ტენდენციების სიხშირეთა აღრიცხვა შემდეგ სურათს გვაძლევს:

განწყობის ასიმილაციური გამოვლინება მეორე სერიაში 8 კომბინაციაში მონაწილეობს, მაშინ, როდესაც კონტრასტული ტენდენცია 5 კომბინაციაშია ჩართული. პირველი სერიის ცდებში კი შებრუნებული მიმართება გვაქვს: ასიმილაციის ტენდენცია მხოლოდ 2 კომბინაციაშია, კონტრასტული ტენდენცია კი 7 კომბინაციაში.

რაც შეეხება განწყობის უეფექტობის შემთხვევებს, კომბინაციების ყველაზე მრავალრიცხოვან ჯგუფს მათი მონაწილეობა გვაძლევს. 15 კომბინაციიდან

* კ—კონტრასტული მოქმედება განწყობისა, სკ—სუსტი კონტრასტული მოქმედება, უ—განწყობის უმოქმედობა.

11-ში გვაქვს ასეთი მაჩვენებლები. მაგრამ ეს ნიშანი სპეციფიკური პირებისთვის: იგი მოცემულია პირველ სერიაშიც, სადაც უეფექტობა თავს იჩენს 10 კომბინაციიდან 6-ში.

ყურადღებას იმსახურებს ნაირსახოვანი ტენდენციების საერთო როდენობათა ურთიერთმიმართებასაც.

მეორე სერიაში განწყობის კონტრასტული მოქმედების ტენდენცია 12,7%-ით უფრო იშვიათია პირველ სერიასთან შედარებით, სამაგიეროდ, ასიმილაციური მოქმედება აქ 13,7%-ით უფრო ხშირია. როგორც ჩანს, ამ ტენდენციათა გამოვლინების დაკლება-მატება ერთიმეორის ხარჯზე ხდება, რადგან მესამე ტენდენცია (უეფექტობა) ორივე სერიაში თანაბარი სიხშირითაა წარმოდგენილი (29,2% და 29,4%).

ამგვარად, პირველი და მეორე სერიის ცდების ურთიერთმიმართებაში განხილვის შედეგად უნდა დავასკვნათ, რომ მეორე სერიის ცდების პირველისაგან განსხვავებას ქმნის მონაცემთა მეტი ვარიაბილობა (მრავალფეროვნება), განწყობის კონტრასტული გამოვლინების შედარებითი იშვიათობა და ასიმილაციური მოქმედების შედარებით მეტი სიხშირე (იხ. ცხრილი 1).

მხედველობაში უნდა მივიღოთ შემდეგი გარემოება: ფერის განსხვავებით განპირობებული მეტნაკლებობა წრეების სიდიდისა, ჯერ ერთი, ილუზიურია, და მეორეც, ნაკლები ოდენობისაა ერთი ფერის წრეებით განწყობის შემუშავების ცდებში მოცემულ სხვაობებთან შედარებით. როგორც გაზომვის შედეგები გვიჩვენებენ, ფერის გავლენით აღქმული სხვაობების ზომები შემდეგია: 1) 20,0—21,8=1,8 მმ. 2) 20,0—19,9=0,1 მმ. 3) 20,0—20,5=0,5 მმ. 4) 20,0—21,5=1,5 მმ. 5) 20,0—21,2=1,2 მმ. 6) 20,0—18,2=1,8 მმ. 7) 20,0—19,5=0,5 მმ. 8) 20,0—18,7=1,3 მმ. 9) 20,0—18,5=1,5 მმ. 10) 20,0—21,9=1,9 მმ. 11) 20,0—21,0=1,0 მმ. 12) 20,0—20,4=0,4 მმ. თუ ამ სხვაობებს შევადარებთ მეორე სერიის საგანწყობო ცდებში აღებულს, დავინახავთ, რომ უკანასკნელნი უფრო დიდია. მეორე სერიის წრეთა სხვაობა ცვალებადობს 0,8 მილიმეტრიდან 2,5 მილიმეტრამდე, პირველი სერიისა კი 0,1 მილიმეტრიდან 1,9 მილიმეტრამდე.

ამგვარად, პირველი სერიის საგანწყობო წრეების სიდიდეთა განსხვავების სიმცირე არახელსაყრელ პირობას უნდა წარმოადგენდეს განწყობის კონტრასტული გავლენის გამოწვევისათვის, რასაც თან ერთვის ამ განსხვავების აღქმის ილუზიური ხასიათიც. და აი, მიუხედავად ამ გარემოებისა, ფაქტიურად მიღებულია კონტრასტული ტენდენციის გახშირება და არა კლება, რაც შედარებით ძლიერი განწყობის აღმოცენების მაჩვენებელია.

მაგრამ რამ განაპირობა ამ ცდებში საგანწყობო ცდების უფრო ძლიერი ეფექტის მიღება? ხომ არ წარმოადგენს ეს ეფექტი ფერისაგან დარჩენილი უარყოფითი კვალის ანუ თანმიმდევარი კონტრასტის გავლენის შედეგს?

შესაძლებელია სხვადასხვა ფერის საგანწყობო წრეების აღქმის შედეგად გაჩნდეს აგრეთვე განსხვავებული ფერის უარყოფითი კვალი, რომლის ფონზედაც ჩნდება რუხი კრიტიკული წრეების პროექცია (6, გვ. 200). თუ ეს ასეა, მაშინ კვალის გავლენით რუხი წრეები სხვადასხვა ფერს მიიღებენ, სახელდობრ, ლურჯი საგანწყობო წრის მხარეზე მოთავსებული წრე მოყვითალო ელფერს მიიღებს, ყვითელის მხარეზე მოთავსებული კი — მოლურჯოს. ფერის ეს სხვადა-

სხვაობა, თავის მხრივ, შეიძლება იწვევდეს სიდიდის უტოლობის ილუზიას, რომელიც დაემთხვევა განწყობის კონტრასტულ ილუზიას — მოლურჯო წრის დაპატარავებას, მოყვითალოსი კი — გადიდებას. ასეთ შემთხვევაში უნდა დავეკვიდეთ, საერთოდ მიეწერება თუ არა ეს ილუზია განწყობის გავლენას. ამიტომ აუცილებელია დავადგინოთ, ჩნდება თუ არა კრიტიკულ ეტაპზე საგანწყობო წრეების უარყოფითი კვალი, და თუ ჩნდება, რა ზომით ახდენს იგი გავლენას ცდისპირის ჩვენებებზე კრიტიკული წრეების სიდიდეთა შესახებ.

ამ საკითხების გასარკვევად ორ გზას მივმართეთ: 1. ჩავატარეთ ცდები ზემოაღწერილი მეთოდით, იმ განსხვავებით, რომ ცდისპირის ყურადღებას მივმართავდით ფერისაკენ და იმავე დროს სიდიდისკენაც. ამ ცდებმა გვიჩვენეს, რომ ცდისპირებისათვის რუხი წრეები, ხშირად, ოდნავ განსხვავდებოდნენ სინათლის ხარისხით ან ზოგჯერ ფერის ტონით, მაგრამ წრეების სიდიდე არ იყო ერთმნიშვნელოვნად დაკავშირებული სინათლის ხარისხთან ან ფერთან, უფრო ნათელი წრე ყოველთვის დიდი არ იყო, არამედ ხშირად პატარა ან უფრო ბნელის ტოლად ჩანდა. მაშასადამე, ჩვენი ცდების პირობებში მართლაც ჩნდება სუსტი უარყოფითი (ხანდახან კი დადებითი) კვალი, მაგრამ იგი ვერ ახდენს გადამწყვეტ გავლენას წრეების სიდიდის შეფასებაზე.

აღნიშნული დასკვნა შემოწმდა სხვაგვარი ცდებითაც, როცა შექმნილი იყო საგანგებო პირობები უარყოფითი კვალის მისაღებად: ეკრანი, შვეულად იყოფოდა ორ თანასწორ ნაწილად — მარჯვენა და მარცხენა ნაწილად. ორივე ნაწილს ვანათებდით ფერადი სინათლით, ერთს ლურჯით, მეორეს ყვითლით. ცდისპირი თვალებს მიმართავდა ეკრანის ცენტრისაკენ და აღიქვამდა ორივე ფერს 10—12 ხანმოკლე ექსპოზიციის განმავლობაში (შესატყვისად ძირითად ცდებში საგანწყობო წრეების ექსპოზიციების რაოდენობისა). ამის შემდეგ კი ვატარებდით ძირითადი ცდების კრიტიკულ ეტაპს (იხ. მეთოდის აღწერა და ცდების ოქმები). ამ ცდების შედეგები არ აღასტურებენ წრეების სიდიდის ილუზიების კავშირს წინა აღქმების კვალთან და, ამდენად, ამართლებენ წინა ცდებიდან გამოტანილ დასკვნას. ჯერ ერთი, წრეთა სიდიდის შეფასების შეცდომების ზომა შემცირდა*, მეორეც, შეცდომები არ აღმოჩნდნენ დაკავშირებული კვალის ფერთან. მისგან დამოუკიდებლად ისინი უპირატესად მარჯვენა წრის გადიდების (მარცხენა წრის კი შემცირების) სახით ვლინდებოდნენ, რაც გამორიცხავს კვალის ფერით მათი განპირობებულობის ჰიპოთეზს.

საბოლოოდ შეიძლება დავასკვნათ: ფერის გავლენა სიდიდის აღქმაზე იმით არ ამოიწურება, რომ იგი აპირობებს ტოლი წრეების უტოლოდ განცდას, არამედ იგი შესაძლებელს ხდის აგრეთვე ამ წრეების უტოლობის განწყობის შექმნას და ფიქსირებასაც, რაც თავის მხრივ წარმოშობს უტოლობის განწყობის უსულ ილუზიას ერთფეროვანი წრეების მიმართაც. უნდა აღინიშნოს, რომ ილუზორული აღქმის პირობებში განწყობის ფიქსირების მოვლენები სხვა შემთხ-

* როგორც ჩანს, საზღვრულ ოდენობამდე დავიდა; ეს მიუთითებს ეკრანის წინასწარი ფერადი განათების გავლენით წრეთა სიდიდის განსხვავების მიმართ ზღურბლის დაწევას ანუ განსხვავებისადმი მგრძობილობის მომატებას.

ფერების განლაგება		ს ვ ა მ ე რ ი - ლ უ რ ჯ ი										მ უ რ ჯ ი - ს ვ ა მ ე რ ი							
		დიდი მარცხენა		დიდი მარჯვენა		ტოლები		შეფასების სურათო რაოდენობა	ცდისარების რაოდენობა	დიდი მარცხენა		დიდი მარჯვენა		ტოლები		შეფასების სურათო რაოდენობა	ცდისარების რაოდენობა		
		აბსოლუტური რაოდენობა	%-ულად	აბსოლუტური რაოდენობა	%-ულად	აბსოლუტური რაოდენობა	%-ულად			აბსოლუტური რაოდენობა	%-ულად	აბსოლუტური რაოდენობა	%-ულად	აბსოლუტური რაოდენობა	%-ულად				
ცდები ფერადი სავარჯიშო წრეებით	საკონტროლო მონაცემები	25	83,8	10	18,3	40	53,8	75	25	35	35,5	15	13,5	61	54,9	111	57		
	კრიტიკული ცდების მონაცემები	6	8,0	31	41,8	38	50,7	75	25	31	27,9	6	5,4	74	66,7	111	57		
	სხვაობა	-19	-25,3	+21	+28,0	-2	-2,6			-4	-3,6	-9	-8,1	+13	+11,8				
	სხვაობის სანდოობა	P < 0,001								P ≈ 0,05									
ცდები ორფეროანი ექლის ფეხსრებით	საკონტროლო მონაცემები	48	43,4	14	14,1	42	42,4	99	83	55	58,9	3	2,9	44	48,1	102	84		
	კრიტიკული ცდების მონაცემები	22	22,2	28	23,2	54	54,2	99	83	51	30,4	16	15,7	55	53,9	102	84		
	სხვაობა	-21	-21,1	+9	+9,1	+12	+12,1			-24	-23,5	+13	+12,8	+11	+10,8				
	სხვაობის სანდოობა	P < 0,01								P < 0,001									
ცდები მცირედ განსვავებული სიდიდის რუსი წრეებით	სავარჯიშო წრეების განლაგება	დიდი - პატარა										პატარა - დიდი							
	საკონტროლო მონაცემები	19	45,2	1	2,4	22	52,4	42	14	23	40,4	8	14,0	26	45,6	57	19		
	კრიტიკული ცდების მონაცემები	1	2,4	23	54,8	18	42,8	42	14	17	29,8	2	3,5	38	66,6	57	19		
	სხვაობა	-18	-42,8	+22	+52,8	-4	-9,6			-6	-10,6	-6	-10,5	+12	+21,0				
სხვაობის სანდოობა	P < 0,001								P ≈ 0,05 - 0,02										

სამეცნიერო აკადემია

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

ვევებშიც არის დადასტურებული, კერძოდ, შარბანტიეს ილუზიის და სვანდასხვა გეომეტრიულ-ობიექტური ილუზიების პირობებში (1,209), (4). ზემოდაღვნილი მოვლენა ამავე კატეგორიის ფაქტია, იმ განსხვავებით, რომ აქ სიდიდის ილუზიის აღმძვრელი საგნის ფერია.

2. უტოლო წრეებით შემუშავებული განწყობა ამ წრეების ფერის განსხვავების პირობებში

მორიგი ამოცანაა, გამოვლენილი იქნეს ფერის მნიშვნელობა სიდიდის განწყობისათვის უტოლო წრეებით შემოქმედების პირობებშიც.

ამის საშუალებას გვაძლევენ მომდევნო ცდები, სადაც საგანწყობო წრეები განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან როგორც სიდიდით, ისე ფერის ტონით, ამ წრეების სიდიდისა და ფერის ტონის ოთხგვარი კომბინაციით: ორ კომბინაციაში დიდი საგანწყობო წრე ყვითელი იყო (პატარა — ლურჯი) და თავსდებოდა ერთ ვარიანტში მარჯვნივ, მეორეში — მარცხნივ, ხოლო დანარჩენ ორ ვარიანტში იგი ლურჯი იყო, პატარა კი — ყვითელი. რაც შეეხება კრიტიკულ წრეებს, მათ ერთნაირი — ღია მოცისფრო ფერი ჰქონდათ.

ამ ცდებში წრეების პროექციის მისაღებად და მათი სიდიდის გასაზომად გამოყენებული იყო ისევ „ილუზომეტრი ატკ“; მაგრამ ამ შემთხვევაში ცდისპირი თვალზომიდან დაყრდნობით და აპარატის მექანიზმის გამოყენებით თვითონ გამოსახვდა სიდიდის მხრივ გარკვეული მიმართების მქონე წრეებს: საგანწყობო ეტაპზე მას უნდა მიეღო წრეთა ფართობების შეფარდება — $1/2$, ხოლო კრიტიკულ ეტაპზე ერთმანეთის ტოლი ორი წრე. საგანწყობო ცდა ზედიზედ 15-ჯერ მეორდებოდა, კრიტიკული კი 30-ჯერ. ცდისპირის მიერ გამოსახული წრეების დიამეტრების სიდიდე იზომებოდა აპარატზე მოთავსებული სკალების საშუალებით. ცდების ყველა ვარიანტი ჩატარებულია ერთ ცდისპირთან, თითო კვირის ინტერვალით.

ცდების შედეგები დამუშავებულია შემდეგი წესით: 30 კრიტიკული ცდა დაყოფილია მონაკვეთებად, რომელნიც მოიცავენ ხუთ-ხუთ ცდას. გამოანგარიშებულია როგორც ყველა ცდისთვის, ისე ყოველი ხუთეულისათვის წრეების საშუალო დიამეტრი მილიმეტრის მეათასედის სიზუსტით, შემდეგ კი მცირე წრის დიამეტრის შეფარდება დიდი წრის დიამეტრთან. ეს შეფარდებები გვიჩვენებენ, რომ ცდების ყველა ვარიანტში აშკარად ჭარბობენ კონტრასტული ილუზიები, რადგან თითქმის ყველა შეფარდება იმ წრის მეტობის პირობებშია მიღებული, რომელიც საგანწყობო პატარა წრის ადგილს იკავებს. გამონაკლისად გვხვდება ასიმილატიური ილუზიები და უშეცდომობის მაჩვენებლები (შეფარდება უდრის 1-ს).

კრიტიკული წრეების დიამეტრების ზომის მაჩვენებლები გვაძლევენ შესაძლებლობას დავადგინოთ შეცდომის ზომა. ცხრილი № 2 გვიჩვენებს, რომ ყველა კრიტიკული ცდების საშუალო მონაცემების მიხედვით იგი არც ისე დიდია: შეფარდებები უახლოვდებიან ერთს. ცხადია, განწყობის გავლენა ვერ სწვდება 30 ცდა-სინჯვას და საერთო შედეგებშიც იგი ნაკლებ იჩენს თავს. ამიტომ მიზანშეწონილია გავითვალისწინოთ ცალკე I კრიტიკული ცდები, სადაც ფიქ-

ვარიანტები	საგანწყობო წრეების ფერი და განლაგება	ტოლად დაყენებული წრეების დიამეტრები მილიმეტრებში		მცირე წრის დიამეტრის შეფარდება დიდი წრის დიამეტრთან			
		I კრიტიკული ცდა		I კრიტიკული ცდის მონაცემები		ყველა კრიტიკული ცდის მონაცემები	
		მარცხენა წრე	მარჯვენა წრე	მარცხენა მარჯვენასთან	მარჯვენა მარცხენასთან	მარცხენა მარჯვენასთან	მარჯვენა მარცხენასთან
I	პატარა-დიდი ლურჯი-ყვითელი	20,0	20,4	0,977	—	0,986	—
II	პატარა-დიდი ყვითელი-ლურჯი	25,4	25,6	0,992	—	0,995	—
III	დიდი-პატარა ყვითელი ლურჯი	25,1	24,5	—	0,976	—	0,994
IV	დიდი-პატარა ლურჯი-ყვითელი	27,4	27,0	—	0,986	—	0,997

ცხრილი № 3

ვარიანტები	ცდისპირების რაოდენობა	საგანწყობო წრეების განლაგება და ფერი	კრიტიკული წრეების აღქმის ნაირსახეობანი	კრიტიკული ექსპოზიციების აბსოლუტური რაოდენობა					
				პირველ ხუთ ექსპოზიციებში	პირველი ექვსი ექსპოზიციებში	მეორე ექვსი ექსპოზიციებში	მესამე ექვსი ექსპოზიციებში	სამოც ექვსი ექვსი ექვსი	ყველა ექვსი ექვსი
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	20	დიდი-პატარა ყვითელი-ლურჯი	კონტრასტული ილუზია	76	199	96	41	336	380
			აღქვატური აღქმა	22	134	96	78	308	380
			ასიმინალაციური ილუზია	—	2	5	—	7	7
II	20	პატარა-დიდი ლურჯი-ყვითელი	კონტრასტული ილუზია	78	226	64	27	317	325
			აღქვატური აღქმა	22	127	102	34	263	289
			ასიმინალაციური ილუზია	—	—	2	1	3	3
III	20	დიდი-პატარა ლურჯი-ყვითელი	კონტრასტული ილუზია	80	194	26	4	224	224
			აღქვატური აღქმა	15	148	74	16	238	238
			ასიმინალაციური ილუზია	2	3	—	—	3	3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
IV	20	პატარა-დიდი ყვითელი-ლურჯი	კონტრასტული ილუზია	87	190	31	13	234	234
			ადეკვატური აღქმა	13	173	90	7	270	270
			ასიმილაციური ილუზია	—	5	1	—	6	6
V	20	დიდი-პატარა რუხი-რუხი	კონტრასტული ილუზია	65	161	46	20	227	257
			ადეკვატური აღქმა	35	191	93	42	326	373
			ასიმილაციური ილუზია	—	14	12	6	32	50

სირებული განწყობა სრული ძალით უნდა ვლინდებოდეს. მართლაც, აქ შეცდომები გაცილებით უფრო დიდია და უფრო განსხვავებული სხვადასხვა ვარიანტებში.

როგორც ჩანს, ინტერვარიანტული განსხვავება განპირობებულია პირველ რიგში საგანწყობო წრეების ფერით, რადგან შეცდომა უფრო დიდია მაშინ, როცა საგანწყობო დიდი წრე ყვითელია (შეადარეთ I ვარიანტი II-ს, III კი IV-ს). ასეთ შემთხვევაში მის ადგილზე მოთავსებული კრიტიკული წრის დიამეტრი დაახლოებით 2,5%-ით ნაკლებია მეორე წრის დიამეტრთან შედარებით. ცდისპირის აღქმაში კი ეს წრეები ტოლები არიან (შეფარდება I ვარიანტში უდრის 0,977-ს, III ვარიანტში კი 0,976-ს). დიდი საგანწყობო წრის სილურჯის პირობებში კი ტოლად მიჩნეულ წრეთა შორის სხვაობა დაახლოებით 1,5 და 1,0%-ს უდრის (შეფარდება 0,986 და 0,992-ია), ე. ი. წინაზე მნიშვნელოვნად ნაკლები. ასეთი კანონზომიერება ყველა ცდა-სინჯვის საშუალო მონაცემების მიხედვითაც დასტურდება (იხ. ცხრილი 2).

ამგვარად გამოდის, რომ განწყობის გავლენის ძალა (პრევალენტობა, იხ. 5. გვ. 182). უფრო დიდია მაშინ, როცა ფერის გავლენა სიდიდეზე შეესატყვისება განწყობაში ფიქსირებულ სიდიდეს ანუ, როცა ყვითელი ფერის გავლენით ხდება საგანწყობო დიდი წრის მეტობის კიდევ უფრო გადიდება, ხოლო ლურჯი ფერის გავლენით მცირე საგანწყობო წრის დამატებითი შემცირება.

რაც შეეხება ფერის მნიშვნელობას ფიქსირებული განწყობის მოქმედების გამძლეობაზე, იგი გამოვლენილია ჩემი ხელმძღვანელობით ჩატარებული ცდებით დიპლომანტ ი. გვენეტაძის მიერ [3]. ეს ცდები ჩატარებული იქნა ტრადიციული მეთოდით, იმ განსხვავებით, რომ საგანწყობო წრეები განსხვავებული ფერის იყვნენ (ყვითელი და ლურჯი). მოგვაქვს ამ ცდების ზოგიერთი მონაცემები (იხ. ცხრილი 3). ცხრილში წარმოდგენილია კრიტიკული ტოლი წრეების სიდიდის შეფასების ნაირსახეობანი. როგორც ჩანს, ამ ცდებშიც თითქმის არ იჩენს თავს ასიმილაციური ილუზიები, კონტრასტული ილუზიების რაოდენობა კი გარკვეულ მიმართებაშია საგანწყობო წრეების ფერთან. იგი ბევრად მეტია, როცა საგანწყობო დიდი წრე ყვითელია. ამასთან, კონტრასტული ილუზიების საერთო რაოდენობა შეესატყვისება ფიქსირებული განწყობის აქტუალობის

ხანგრძლივობას; ამ ილუზიების მეტი რაოდენობა მიღებულია განწყობის უფრო ხანგრძლივი აქტუალობის პირობებში*.

ამგვარად, როგორც განწყობის ილუზიის გაზომვა, ისე ამ ილუზიის გამძლეობის მონაცემები გვარწმუნებს, რომ საგანწყობო წრეების ფერი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს განწყობის ოდენობრივ მახასიათებლებზე: ძალასა და გამძლეობაზე. საგანწყობო წრეების სიდიდის ფერით გამოწვეული შეცვლის მიმართულების შესატყვისობა ამ წრეების ფაქტურ სიდიდესთან განწყობის გამძლეობის პირობას, ხოლო შეუსატყვისობა კი მისი შესუსტების პირობას წარმოადგენს.

3. უტოლო წრეებით შემუშავებული განწყობის აქტუალიზირება სხვადასხვა ფერის ტოლი წრეების მიმართ

წრეების სიდიდის განსხვავების მიმართ განწყობის შემუშავებაში საგანწყობო წრეების ფერის მონაწილეობას ფაქტის დადასტურებას მივყავართ კიდევ ერთი საკითხის ექსპერიმენტული კვლევის აუცილებლობასთან: მოახდენს თუ არა გავლენას წრეების ფერის განსხვავება უკვე შემუშავებული განწყობის გამოვლინებაზე, შეცვლის თუ არა იგი ამ განწყობის მოქმედებას, და მამასადამე, თვით განწყობას, ერთი ფერის წრეების პირობებში მოქმედთან შედარებით?

ექსპერიმენტის მიმდინარეობა შემდეგი იყო: განწყობის შესამუშავებლად და ფიქსირებისათვის ცდისპირი 15-ჯერ ზედიზედ გამოსახვდა ილუზიომეტრზე ორს, დიდსა და პატარა წრეს ფართობების 1/2-ზე შეფარდებით. ეს წრეები ფერით ერთნაირი იყო (ნარინჯისფერი). მაგრამ, როდესაც ცდისპირი გადადიოდა ტოლი წრეების გამოსახვაზე, მაშინ წრეების შეფერილობა იცვლებოდა და ამავე დროს ამ ორი წრის ფერი ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავებული ხდებოდა: ერთი — ყვითელი, მეორე — ლურჯი. ეს ცდებიც ჩატარებული იყო საგანწყობო წრეების ორგვარი განლაგებით და ამ განლაგებასთან კრიტიკული ტოლი წრეების ფერების ორგვარ მიმართებაში. სულ მიღებული იქნა ფაქტორების 4 ვარიანტი.

ცდების მონაცემების ანალიზმა დაგვანახა, რომ კრიტიკულ ეტაპზე ტოლი წრეების ნაცვლად ფაქტიურად მიღებული მეტ-ნაკლები სიდიდის წრეებიდან დიდი წრე ყოველთვის ყვითელი ფერისაა, დამოუკიდებლად იმისა, რა მიმართებაშია ეს წრე საგანწყობო წრეების განლაგებასთან. ეს, რა თქმა უნდა, იმას არ ნიშნავს, რომ ცდისპირს არასოდეს არ დაუყენებია ლურჯი წრე ყვითელზე უფრო დიდი ან მისი ტოლი ზომისა, მაგრამ ასეთი შემთხვევები გამოწვეულია იმის გამო, რომ ცდა-სინჯვების ხუთეულთა საშუალო მონაცემების საერთო ხასიათს ისინი ვერ ცვლიან. ამ ცდებში ფერის ფაქტორის გავლენა მეტად ძლიერი ხდება, იმდენად ძლიერი, რომ იგი თითქმის ძლევს უტოლობაზე ფიქსირებული განწყობის მოქმედებას, ყოველ შემთხვევაში, ცვლის მას და თავის გავლენას უმორჩილებს. კრიტიკული წრის ფერი განსაზღვრავს მის სიდიდეს უფრო მეტად, ვიდრე სიდიდის მიმართ ფიქსირებული განწყობა. მაგრამ ეს მაინც

* ი. გვენეტაძის მიერ დადასტურებული იყო, რომ მისი ცდების პირობებშიც ცდისპირებს, როგორც წესი, თანმიმდევარი კვალი არ უჩნდებათ.

სახეებით არ გამოირიცხავს ფიქსირებული განწყობის გავლენას კრიტიკული წრეების სიდიდის აღქმაზე. ამის საბუთსაც ცდების მონაცემები ვაწვდიან.

ყურადღებას იქცევს კრიტიკული წრეების განსხვავების ოდენობა კონტრასტული და ასიმილაციური ილუზიების შემთხვევაში, რომელიც კონტრასტულ ილუზიებთან ბევრად უფრო დიდია, ვიდრე ასიმილაციურ ილუზიებთან. ეს იმას ნიშნავს, რომ როდესაც ცდისპირი კრიტიკულ ცდაში უფრო დიდად აყენებს საგანწყობო დიდი წრის მხარეზე მოთავსებულ წრეს, მაშინ ეს წრე ნაკლებად აღემატება პატარას, ვიდრე მაშინ, როდესაც დიდად დაყენებული წრე საგანწყობო პატარა წრის ადგილზეა, და რადგან დიდად დაყენებული წრე ორივე შემთხვევაში ყვითელია (პატარა კი ლურჯი), ამიტომ ცხადია, განსხვავებას ამ წრეების სხვაობის ზომაში განსაზღვრავს მათი მიმართება ფიქსირებულ განწყობასთან. როდესაც ყვითელი კრიტიკული წრე განწყობის გამადიდებელი მოქმედების შესატყვის მხარეზეა მოქცეული, მაშინ იგი კიდევ უფრო დიდდება ცდისპირის ილუზიურ აღქმაში და ლურჯთან გასატოლებლად ამ წრის გაცილებით მცირე სიდიდეა საკმარისი, რაც სხვაობას ზრდის ამ ორი წრის ზომაში. ასევე, პირიქით, როცა ყვითელი წრე განწყობის შემამცირებელი მოქმედების შესატყვის მხარეზეა, მაშინ სიყვითლის გავლენით, მართალია, იგი კვლავ უფრო დიდად ეჩვენება ცდისპირს, მაგრამ ნაკლებ დიდად, რადგან განწყობის გავლენა ახლა მას ამცირებს.

ზოგადი ფსიქოლოგიის კათედრა

ლიტერატურა

1. დ. უზნაძე, განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები, „ფსიქოლოგია“, ტ. VI, 1949.
2. ნ. ა. დამაშვილი, ფერის გავლენა საგანთა სიდიდის აღქმაზე, ხელნაწერი, 1966.
3. ი. გვენეტაძე, უტოლო წრეებით განწყობის ფიქსირება ამ წრეების ფერის განსხვავებულობის პირობებში. სადიპლომო შრომა, 1969.
4. გ. ცინცაძე, ზოგიერთი ილუზორული აღქმის განმარტებელი მოქმედება, 1968.
5. Б. И. Хачапуридзе, Проблемы и закономерности действия фиксированной установки, Тбилиси, 1962.
6. С. В. Кравков, Глаз и его работа, 1950.

Н. Г. АДАМАШВИЛИ

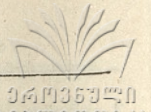
**ФАКТОР ЦВЕТА В ФОРМИРОВАНИИ УСТАНОВКИ
НА ВЕЛИЧИНУ ОБЪЕКТОВ**

Резюме

Исследован вопрос об участии цвета объектов в формировании установки на величину объектов.

Установлены следующие факты:

1. Фиксированная на неравенство величины объектов установка может быть образована фактически равными объектами при условии различия их цвета, вызывающего иллюзию различия их величины. Эта уста-

новка проявляется преимущественно в контрастной иллюзии величин критических объектов.

2. Под влиянием цвета формируется и установка на реально неравные объекты, сила и устойчивость проявления которой зависит от характера влияния цвета на величину установочных объектов: соответствие этого влияния относительно реальной величины данного объекта (например, увеличивающее влияние желтого цвета на больший и уменьшающее влияние синего цвета на меньший установочные объекты) способствует созданию более сильной и устойчивой установки, а несоответствие (при обратном соотношении цвета и величины), наоборот, препятствует этому.

3. Фиксированная на неравенство объектов установка подвергается влиянию цвета критических объектов. Активность этой установки усиливается при соответствии и ослабляется при несоответствии влияний, производимых на величину критических объектов установкой и цветом.

N. ADAMASHVILI

THE FACTOR OF COLOUR IN THE FORMATION OF A SET TO SIZE

Summary

The effect of object colour on the formation of a set to the size of objects is investigated. The following facts have been ascertained:

1. A set fixated to the inequality of the sizes of objects may be produced with actually equal objects provided they differ in colour causing an illusion of size difference. This fixated set in most cases appears as contrast illusion of size perception.

2. The formation of a set to actually unequal objects is influenced by the colour of these objects. The intensity of set depends upon the relation of character of the influence of colour on the size of the set-inducing objects to its relative size (e.g. an increasing influence of yellow colour on the larger object, and a decreasing influence of blue colour on the smaller object, or inversely, increasing influence of yellow colour on the smaller object and decreasing influence of blue colour on the larger object).

3. The set fixated to inequality of objects is influenced by the colour of the critical objects. The activity of this set increases under conditions of a correspondence between the influence of set and colour on the sizes of the objects, and, conversely, decreases without such correspondence.

К ВОПРОСУ ОБ ИСТОКАХ СОВРЕМЕННОЙ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ МУЗЫКИ

Р. Ш. ЭСЕБУА

Общезвестно, что музыка имеет огромную эмоциональную силу воздействия на настроение человека. Тяжелые минорные аккорды похоронного марша располагают слушателя к грустным раздумьям; легкие, воздушные, игривые звуки танцевальных мелодий настраивают человека на безмятежно веселый лад; твердые, поступательные аккорды военного марша поднимают душевные силы в человеке и приводят их в четко ритмизованную организацию.

В начале нашего века факт огромной воздействующей силы музыки на человека привлек к себе внимание крупных промышленников, так как они в нем усмотрели новые резервы для улучшения настроения рабочих и тем самым поднятия их работоспособности. В ряде крупных промышленных центров Западной Европы начали внедрять музыкальные передачи во время трудового процесса. Это начинание широко распространилось и с тех же пор оно оказалось в центре внимания ученых разных специальностей.

Влияние музыки на психофизиологические процессы трудящихся во время работы стали изучать физиологи, социологи, врачи, психологи, экономисты. Подтвердилось положительное воздействие музыки на трудоспособность рабочих, определились условия, закономерности и режим трансляций музыкальных программ.

Для подчеркивания специфики и функции производственной музыки был введен термин «функциональная музыка», который указывает, что в данных условиях использование музыкальных программ проводится с определенной целью и, включаясь в трудовой процесс производства, она несет определенную функцию, а именно — улучшает общую настроенность рабочих, повышает работоспособность, развивает их эстетические вкусы.

Мысль об эффективности включения музыки в трудовой процесс не является плодом XX столетия. Если окинуть мысленным взором музыкальную практику разных народов, можно легко заметить, что музыка всегда была неотъемлемым компонентом каждодневного быта разных народов. Она повсюду сопутствовала человеку: на войне и в труде, в веселье и в тяжелые минуты. Каждому такому моменту сопутствовали соответствующие песенные обряды.

Так как труд — это основа человеческого существования, а песни являлись неотъемлемой частью человеческого быта, то ясно, что большая часть народного музыкального богатства должна быть связана с трудовой деятельностью народа в форме народных трудовых песен.

Грузинские народные трудовые песни являются одним из типичных образцов народного трудового песенного творчества, поэтому мы

в данной статье ограничимся рассмотрением только грузинских народных трудовых песен.

Грузинские народные трудовые песни, как музыкальные произведения, имеют большую эстетическую ценность и в сокровищницу мировой культуры вошли как уникальные примеры народной музыкальной мысли. Мы в данной статье не станем характеризовать их с художественно-эстетической точки зрения, а постараемся рассмотреть грузинские народные трудовые песни с позиции функциональной предназначенности, которая была причиной их зарождения. Это функциональное назначение, как известно, состояло в сопутствовании трудовому процессу.

Мы поставили цель дать сравнительный анализ закономерностей функциональной музыки и грузинских народных трудовых песен, выявить их общие черты и различия, наметить перспективы дальнейшей разработки теоретических и практических основ функциональной музыки с использованием народной музыкальной практики.

Как было отмечено, с начала нашего столетия крупные промышленные предприятия стали широко внедрять программы функциональной музыки на производствах. По неполным данным, в последние годы во Франции около 800 фирм используют музыкальные передачи на предприятиях, в Англии — 15000, а в Америке и в Канаде — около половины всех фирм.

В нашей стране первая попытка трансляции музыки в цехах осуществилась около 30 лет тому назад, но впоследствии эти эксперименты были незаслуженно забыты и восстановлены только в последние годы.

Одним из первых начал внедрять функциональные музыкальные программы в производство Пермский телефонный завод, в психофизиологической лаборатории которого была проведена значительная исследовательская работа. Успешно внедряется функциональная музыка на Рижском заводе ВЭФ, на Харьковском машиностроительном заводе, на московских, ленинградских, новосибирских предприятиях.

Так как потребность в функциональной музыке была обусловлена главным образом монотонностью и утомляемостью трудового процесса, наиболее эффективным оказалось включение функциональной музыки в процесс работы в соответствии с кривой работоспособности рабочих в течение рабочей смены, а именно в периоды, предшествующие наибольшей усталости.

Коротко коснемся установленного режима трансляции программ функциональной музыки и надлежащего характера музыкальных произведений в определенные сеансы программ.

В начале смены программа функциональной музыки начинается так называемой «входной частью», которая передается за 5—10 минут до начала рабочей смены и длится 15—20 минут. В данное время музыкальные произведения должны характеризоваться бодрими, маршеобразными, ритмизированными мелодиями. Их назначение — сократить длительность периода вхождения в работу.

Успокаивающая музыкальная программа передается за 1—1,5 часа до окончания первой половины рабочей смены. Эта часть программы предназначена для устранения или уменьшения нарастающей усталости. Входящие в эту часть программы музыкальные произведения

должны характеризоваться мелодичностью и мягкостью музыкальной ткани и обязательно четким ритмическим рисунком. Эта часть программы длится 20—25 минут.

О целесообразности передач программ функциональной музыки во время обеденного перерыва среди специалистов нет единого мнения. О характере произведений этой части программ в общих чертах можно сказать, что они должны носить ровный, успокаивающий характер и не должны вызывать определенной ритмической организации.

Перед началом второй половины рабочей смены передается вышеупомянутая программа «вхождения в работу» с произведениями радостного, бодрого характера в течение 10—15 минут.

После 2—2,5 часов второй половины рабочего дня начинается трансляция программы, устраняющей нарастающую усталость, в течение 20—25 минут с произведениями с четко выраженным ритмом.

В конце рабочего дня, за 10—15 минут и после его окончания 5—10 минут, передается бодряя, тонизирующая музыка, которая должна сокращать время предфинального прекращения работы и поднимать настроение у рабочих.

Общая длительность программы функциональной музыки в течение одной рабочей смены не должна превышать 2—2,5 часов. Транслирование музыкальных программ дольше указанного времени не только не повышает работоспособность трудящихся, но в некоторых случаях дает отрицательный эффект [5].

Многими авторами подчеркивается, что функциональная музыка в цехах должна носить характер общего звукового фона производства, который не должен отвлекать внимания рабочего. Ее не должны «слушать», а должны «слышать» [5], [6].

Надо особо отметить тот факт, что функциональная музыка дает эффект только при точном соблюдении всех требований научной методики ее применения.

Т. Мамаладзе следующими словами характеризует влияние народных трудовых песен Грузии на трудовой процесс: «Пение в труде было обязательным условием, оно было не только орудием ободрения рабочих, но, с точки зрения увеличения продуктивности труда, представляло вспомогательное средство» [4].

По мнению Ш. Асланишвили: «Рабочие песни, по своему настроению и бодрому характеру, чрезвычайно эмоционально действовали на рабочих и своей жизнерадостной силой облегчали их тяжелый труд». И далее: «В трудовых песнях выражено стремление народа — увеличить продуктивность в самом процессе труда» [1].

М. Чиковани в книге «История грузинской народной словесности» приводит слова одного колхозника об огромном влиянии трудовых песен, где, в частности, говорится: «Работать с песней очень приятно, и сердце радуется, и дело делается вдвойне: грабли так следуют за голосом, как чонгури, и тогда человек не устает. Если один день работать с песней, а другой без нее, то и половину первого дня не наработаешь» [7].

Таким образом, взгляды на сущность грузинских народных трудовых песен, на их характер и воздействующую силу вполне совпадают с современным научным понятием функциональной музыки. Оно может быть сформулировано следующим образом: народные трудовые песни и, в частности, грузинские народные трудовые песни представляют собой

подсобную силу для увеличения продуктивности труда, ободряют рабочих и в то же время формируют их эстетические вкусы.

Коротко о режиме исполнения грузинских народных трудовых песен.

Характеризуя режим трансляции программ функциональной музыки, мы отметили, что отдельным периодам рабочей смены должны сопутствовать музыкальные произведения точно определенного характера. Так, например, в начале смены передаваемые музыкальные произведения должны быть бодрого, энергичного характера; днем — относительно успокаивающего; к концу смены должны передаваться бодрые, маршеобразные мелодии.

Если, после вышесказанного, ознакомиться с установленным порядком исполнения грузинских народных трудовых песен, то можно заметить, что режим их исполнения вполне соответствует режиму трансляции программ функциональной музыки.

Работающие в поле в различное время дня исполняли песни группы «Канури». Так, например, утром исполнялись песни «Хелмосакрави», в обеденное время — «Церодия», вечером — «Зармлобис» или «Шекцеула», перед окончанием работы — «Элеса» [8].

Каждая из этих групп состояла из точно определенного порядка исполняющихся песен.

В перерывах от работы исполнялись песни группы «Гимны и молебны, обращенные к богу погоды».

По дороге на работу и с работы исполнялись песни группы «Рабочих».

Всего за день работающие исполняли около 20—30 песен.

Таким образом, можно сказать, что порядок исполнения грузинских народных трудовых песен соответствует режиму трансляции программ функциональной музыки.

Грузинские народные трудовые песни, так же, как и произведения функциональной музыки, передаваемые в определенные периоды времени, носят точно определенный характер. Это обусловлено необходимостью учета определенных психофизиологических состояний работающих. Так, например, утром по дороге на работу исполнялись песни группы «Рабочих». Они отличались бодрым, энергичным характером и служили созданию у трудящихся рабочей установки. Поэтому, в настоящее время вполне удовлетворяют требования той части программы функциональной музыки, которая называется «вводящая в работу».

Песни, исполняемые непосредственно в процессе труда, характеризуются одной общей чертой. Она состоит в постепенной «настройке» песни, которая переходит в четкую ритмическую организованность и в напряженную экспрессивность. Надо полагать, что и сопутствовавший ей трудовой процесс соответственно развивался.

Во время отдыха, как уже отмечалось, работающие исполняли обрядовые гимны и молебны, обращенные к «богу погоды». Они носили спокойный, мелодичный характер и отличались слабо выраженным ритмом. Такой характер песен данной группы способствовал полному от-

дыху физических и духовных сил рабочих и временному освобождению их от напряженной ритмической организованности.

Как видно, вопрос разности взглядов исследователей функциональной музыки на целесообразность передачи музыки во время перерыва в народной практике решен положительно.

Окончание работы знаменовали песни «Элеса», которые отличаются мужественным, наступательным характером. Такое соупотребление способствовало духовному ободрению изнуренных тяжелым трудом рабочих и тем самым вполне соответствовало предфинальной части программы функциональной музыки.

По дороге рабочие исполняли опять песни группы «Рабочих», и, надо полагать, что оканчивали они трудовой день с приятным настроением и верой в завтрашний день.

Функциональному характеру грузинских народных трудовых песен подчинены все главные выразительные средства музыки. Метро-ритмические, интонационные и темповые характеристики этих песен служат единственной цели: как можно более адекватно отобразить и соответствовать своеобразию рабочих действий и тем самым помочь трудящимся в тяжелом физическом труде.

По возможности коснемся темповых и ритмических выразительных средств грузинских народных трудовых песен с интересующей нас точки зрения.

Темповая сторона музыкального произведения является одним из основных выразительных средств музыкального языка. Она в трудовых песнях строго подчинена их функции. Каждая песня носит отпечаток сопутствующих ей действий. Исходя из своеобразия трудового процесса, каждая песня содержит целый ряд темповых градаций. Эти изменения носят один общий характер: песня начинается медленным темпом, в последующих частях она постепенно ускоряется и к завершению песни и соответствующие ей трудовые действия достигают наибольшей быстроты.

Самым активным компонентом среди выразительных средств музыки является ритмическая сторона музыкального произведения. По словам К. Бюхера: «В ритме отображен принцип экономизма трудовых действий [2].

Исходя из сказанного, очевидно, какая огромная роль возлагается на ритмическую сторону музыкального произведения, которая должна акцентировать весь трудовой процесс.

С этой точки зрения грузинские народные трудовые песни ясно воспроизводят ритмическую организацию трудового процесса. Если просмотреть нотную запись типично грузинской трудовой песни, можно увидеть, что вся песня представляет собой структурное единство четко определенных ритмических единиц. Песни в основном состоят из антифонной последовательности солиста и хора, или нескольких хоров, что составляет определенные ритмические группы, а периодическая повторяемость внутритактовых ритмических фигур — более мелкие ритмические единицы. Периодическая взаимопоследовательность крупных и мелких ритмических единиц акцентирует определенную ритмическую организацию трудового процесса.

Куплетная структура, антифонная взаимопоследовательность солиста и хора, или нескольких хоров, с постепенно нарастающим тем-

пом — блестяще найденное средство в народной музыкальной практике для выработки стереотипа действий у работающих и постепенной их адаптации к быстрому темпу работы.

Таким образом, можно с уверенностью сказать, что народные трудовые песни и, в частности, грузинские народные трудовые песни являются первоисточником, предшественником современной функциональной музыки.

Все те научные достижения, на которых основывается сегодня производственная музыка, проявляются в структурах и закономерностях исполнения грузинских народных трудовых песен.

Тут же надо отметить основное различие и своеобразие процесса создания и исполнения народных трудовых песен и произведений функциональной музыки.

Необходимо учесть, что народные трудовые песни создавались самими работающими в активном трудовом процессе и поэтому они более органично сливались с трудовыми действиями работающих. Музыкальные же произведения функциональных программ искусственно подобраны с определенной точки зрения, и поэтому они как бы накладываются на трудовой процесс, а не непосредственно проистекают из него, как это имело место в народных трудовых песнях. Следовательно, практическое их применение — более кропотливое и хрупкое дело и понятно, что в некоторых случаях может не дать желаемого результата.

Есть и другое обстоятельство, которое обращает на себя внимание и толкает к более детальному изучению трудовых песен с определенной точки зрения.

Мы имеем в виду тот факт, что народные трудовые песни исполнялись самими работающими в процессе труда, и согласование песен и трудовых движений происходило спонтанно самими работающими. Поэтому влияние народной трудовой песни на трудовую моторную сферу работающего происходило более активно.

Исследователи же функциональной музыки в инструкциях по применению функциональной музыки ясно подчеркивают, что музыка на производстве должна создавать общий звуковой фон, к которому рабочие не должны сознательно прислушиваться. Музыка в цехе должна «слышаться», а не «слушаться». По нашему мнению, это обстоятельство требует дальнейшего теоретического и практического изучения.

В данной статье мы сделали короткий обзор только грузинских народных трудовых песен с их функциональной точки зрения, и уже проявились интересные факты, закономерности и перспективные вопросы для дальнейшего сравнительного изучения народной трудовой музыкальной практики и функциональной музыки. Это ясно показывает необходимость сравнительного изучения трудовых песен разных народов с данной точки зрения, что обогатило бы теоретические основы функциональной музыки и расширило бы возможности ее широкого практического внедрения в производство.

Кафедра
психологии труда и инженерной
психологии

ЛИТЕРАТУРА

1. შ. ასლანიშვილი, ნარკვევები ქართული ხალხური სიმღერების შესახებ, ნაწილი 1. თბილისი, 1954, გვ. 268.
2. К. Бюхер, Работа и ритм, Казань, 1923, стр. 88.
3. Ю. З. Гильбух, А. Г. Костюк, В. Г. Лоос, Проблема функциональной музыки в зарубежной психологии. Ж. «Вопросы психологии», 1971, № 3.
4. თ. მამალაძე, შრომის სიმღერები კახეთში, თბილისი, 1963, გვ. 57—58.
5. А. А. Перроте, Использование цвета и функциональной музыки на промышленных предприятиях капиталистических стран. «Психофизиологические и эстетические основы НОТ», М., 1967.
6. Повилейко, Функциональная музыка. Новосибирск, 1968.
7. მ. ჩიქოვანი, ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია, თბილისი, 1952, გვ. 263.
8. ა. წულაძე, ეთნოგრაფიული გურია, თბილისი, 1969.

რ. ესებუა

თანამედროვე ფუნქციონალური მუსიკის წარმოშობის სათავეები

რეზიუმე

სტატიაში მოცემულია შედარებითი ანალიზი ფუნქციონალური მუსიკის კანონზომიერებებსა და ხალხური შრომის სიმღერებს შორის (ქართული ხალხური შრომის სიმღერების მაგალითზე).

ანალიზის შედეგად ნათელი გახდა, რომ ფუნქციონალური მუსიკის და ქართული ხალხური შრომის სიმღერების მთელი რიგი კანონზომიერებები (დღის რეჟიმი, შესრულების წესი, მუსიკალური მასალის სტრუქტურა და ხასიათი) ძირითადად ემთხვევა ერთმანეთს, გამოვლინდა თითოეული მათგანის თავისებურებანი და გამოიკვეთა საკითხები შემდგომი კვლევისათვის.

R. ESEBUA

ON THE SOURCES OF MODERN FUNCTIONAL MUSIC

Summary

An attempt is made at a comparative analysis of the regularities of functional music and popular work songs (on examples of Georgian popular work songs).

The analysis has shown that the regularities of functional music and of Georgian popular work songs essentially coincide. A description of both is presented and problems for future investigation are indicated.

СОВРЕМЕННАЯ МУЗЫКА И ФИКСИРОВАННАЯ УСТАНОВКА

Г. Н. КЕЧХУАШВИЛИ

Еще несколько десятков лет тому назад достаточно широко было распространено мнение, согласно которому творчество некоторых, сегодня всемирно признанных композиторов нашего века не только оторвано от ладотональных основ музыки XVIII—XIX столетий, но и принципиально не имеет ничего общего с искусством. К примеру, напомним, что известному в свое время музыкальному критику В. Тюнееву Вторая фортепианная соната С. Прокофьева представлялась «дикой оргией гармонических нелепостей» ([7], 36), а одному из «лучших американских критиков ее финал напомнил «атаку стада мамонтов на азиатском плато» ([8], 163). А вот как описал критик из «Петербургской газеты» первое исполнение (5.IX.1913) автором — С. Прокофьевым — Второго фортепианного концерта: «На эстраде появляется юнец с лицом учащегося из Петершуле. Это — С. Прокофьев. Садится за рояль и начинает не то вытирать клавиши, не то пробовать, какие из них повыше или пониже. При этом острый, сухой удар. В публике недоумение. Некоторые возмущаются. Встает пара и бежит к выходу: «Да от такой музыки с ума сойдешь!». Места пустеют. Немилосердно диссонирующим сочетанием медных инструментов молодой артист заключает свой концерт. Скандал в публике форменный. Шикает большинство. Прокофьев вызывая кланяется и играет на бис. Всюду слышны восклицания: «К черту всю музыку этих футуристов! Мы желаем получить удовольствие. Такую музыку нам кошки могут показывать дома». Группа критиков-прогрессистов в восторге: «Это гениально!» — «Какая свежесть!» — «Какой темперамент и самобытность!» ([8], 147).

Даже в середине нашего века о творчестве Р. Штрауса критик В. Городинский буквально пишет следующее: — «Дикий алогизм, нарочитая дисгармоничность, в высшей степени характерны для всего творчества Рихарда Штрауса, и в частности для его оперного творчества» (разрядка наша — Г. К., ([3], 63—64). Об его опере «Электра» с ссылками на известного критика В. Каратыгина он пишет: — «Вывороченные наизнанку мелодические фразы, искривленная в безумную гримасу античная трагедия, сверхъестественная грязь в голосоведении, о котором даже такой поборник формализма, как В. Г. Каратыгин, писал, что «по разнужданности голосоведения, по беспримерной смелости гармонии эта оргия звуков прямо уникам в звуковой литературе», чудовищный оркестр, дикая политональная чушь (по словам Каратыгина, здесь «поис-

тине кошмарные гармонии, где одновременные сочетания нескольких тональностей дают созвучия из девяти тонов хроматической гаммы» ([3], 65).

Не менее хлестко отзывались, как известно, современники о многих всеми признанных сегодня шедеврах И. Стравинского, Дм. Шостаковича, А. Шёнберга, П. Хиндемита, А. Берга, Б. Бартока, А. Онегера и некоторых других выдающихся музыкантов нашего века. Из подобных высказываний профессиональных критиков и рядовых любителей музыки можно было бы вероятно составить целые тома.*

Наряду с этим несомненный факт, что творчество упомянутых выдающихся композиторов XX века выдержало испытание временем и прочно заняло надлежащее место в сокровищнице подлинного искусства. Многие из их сочинений стало сегодня даже классикой.

В то же время, современное музыкальное сознание все более убедительно свидетельствует, что, во-первых, все основные направления музыки первой половины нашего столетия возникли на основе эволюции ладотональной системы музыки XVIII—XIX вв. и, во-вторых, так же как эта последняя основана на ладотональной системе, так и «новая музыка» названных композиторов нашего века основана на вполне определенных системах и принципах.

Целью настоящей статьи является только в порядке постановки проблемы показать, что резко отрицательная, и как сегодня очевидно, совершенно незаслуженная оценка многими современниками музыки хотя бы названных нами композиторов XX века, помимо иных (идеологических, мировоззренческих, социологических и пр.), может иметь также и психологические корни. В частности же она может быть вызвана отсутствием у слушателей фиксированных установок, соответствующих новым звуковысотным функциональным системам, которые, как покажем ниже, должны лежать в основе различных направлений этой «новой музыки». В то же время выявление общепсихологических перцептивных механизмов музыкального восприятия способствовало бы поискам психологических причин подобных фактов и в других областях искусств. К примеру, вспомним хотя бы резко отрицательную оценку поэзии В. Маяковского многими его современниками [6] или же полное неприятие живописного искусства Ван Гога при жизни художника [2].

Вначале мы кратко рассмотрим проблему преемственной связи музыки XX века с предшествующей музыкой XVIII—XIX вв., а затем, на основе экспериментального исследования установочной природы ладотонального слуха постараемся сформулировать проблему. Прежде чем продолжить чтение этой статьи, мы рекомендуем читателю прослушать отдельные образцы, упомянутые нами выше в качестве примеров.

О системных основах музыки XX века

При рассмотрении системных основ и принципов современной музыки мы в основном опираемся на два, совсем недавно вышедших у нас сборника: — «Музыка и современность» (редактор-составитель Т. А. Лебедева, М., изд. «Музыка», 1962, вып. 6) и «Проблемы лада» (ред.

* По соображениям принадлежности самих композиторов к различным направлениям и школам, мы сознательно избегаем ссылок на отрицательные оценки одних композиторов другими.

К. Южак, М., 1972), а также на книгу Ю. Холопова «Очерки современной гармонии» (М., изд. «Музыка», 1974) [5], [7], [12].

Подобно профессиональной европейской музыке XVIII—XIX вв., музыка названных ведущих композиторов нашего века — звуковысотная. Она основана на вполне определенной функциональной организации музыкальных элементов. Основная разница между ними, — в принципах построения базисных звуковысотных систем: основу музыки XVIII—XIX вв. составляет ладотональная система, а так называемая «новая музыка» зиждется на более сложных «широких» системах.

Одной из наиболее важнейших особенностей музыки нашего времени специалисты считают не консонансы, а диссонансы, точнее же — «новое отношение к диссонансу» («свободное его применение») ([12], 24). Полагают, что с «эстетической точки зрения, новое отношение к диссонансу выражается в том, что диссонансирующее сочетание ценится в силу его самостоятельного индивидуального качества — экспрессивного, колористического, сонорного и т. д., а не только как средство временного отеснения консонанса или его подготовки. В результате даже длительное пребывание в диссонантной сфере может не вызывать потребности перейти к трезвучиям, если данный вид диссонантности является оптимальным звучанием» ([7], 37). «История музыки, — писал известный немецкий композитор Ханс Эйслер, — это история диссонанса. После того, как ухо на протяжении сотен лет привыкло к звучанию диссонансов с их разрешениями, оно потребовало, наконец, диссонансов без разрешения. Шёнберг первым создал музыку с диссонансами, не получившими разрешения. К этой новой музыке он пришел по традиционному пути. Функция музыки осталась неизменной» (Цит. по [5], 486).

Это самостоятельное индивидуальное качество диссонанса породило новую аккордику, которая не имеет принципиальных ограничений, типичных для классических созвучий. Поэтому-то в современной музыке встречаются практически любые сочетания звуков. Однако эта самостоятельность диссонанса, свобода его использования еще не означает полной анархии. С точки зрения классической функциональной теории сегодня как-будто и нет ни тональности, ни лада, ни функции. Однако, исходя из концепции эволюционирующей ладотональной системы, отсутствие старых ладотональных правил означает не разрушение лада, но возникновение новых форм организации ладовых связей, отсутствие старых функций, — не афункциональность, но новые функциональные отношения, отсутствие тоники, — не атональность, но новые виды центрального элемента системы, отсутствие же классической тональности указывает на установление новой конкретной организации тональных отношений ([7], 45).

Следовательно, ясно, что даже заведомо «атональная» музыка вовсе не является агармонической и афункциональной звуковой анархией, а композитора, сочиняющего на такой основе, никак нельзя считать тонально глухим атоналистом.

Так почему же не принимал ее слушатель сразу же? Не является ли одной из главных причин ее неприятия отсутствие у слушателей фиксированных установок, соответствующих особым звуковысотным функциональным основам этой новой музыки? Это предположение само со-

бой следует из установленного нами ранее значения фиксированной установки для восприятия ладотональных основ предшествующей музыки [5]. Перейдем к обоснованию выдвинутой гипотезы.

Ладотональная фиксированная установка — основа восприятия ладовой организации музыки XVIII—XIX вв.

Функции входящих в мелодическое «движение» тонов в ладотональной музыке в значительной мере обусловлены структурными особенностями системы лада и определяются тем, что в зависимости от места тона в гамме одни из них вызывают впечатление более или менее определенной законченности и устойчивости (I, III и V ступени диатонической гаммы, называемые устойчивыми), другие же, напротив, создают впечатление незаконченности и неустойчивости, порождают желание продолжить и завершить «движение» (II, IV, VI и VII ступени той же гаммы, называемые неустойчивыми) (см. рис. 1). Возмож-

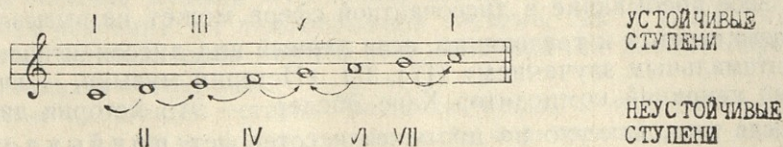
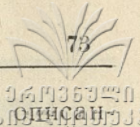

Рис. 1. Направление тяготения в ладотональной системе. Система взаимосвязи музыкальных звуков, определяемая зависимостью неустойчивых звуков от устойчивых.

ная степень устойчивости—неустойчивости музыкальных тонов относительна, поскольку физически один и тот же звук, в зависимости от тональности гаммы, в которую он входит, вызывает у слушателей различные впечатления устойчивости—неустойчивости. Так, например, если в гамме До-мажор звук До является первой ступенью, в гамме Соль-мажор он выступает в качестве четвертой ступени (см. рис. 2, 1), в гамме Фа-мажор он является пятой ступенью (см. рис. 2, 2) и т. д. То же mutatis mutandis надо сказать относительно всех остальных звуков звукоряда других гамм. Одним словом, функциональная значимость входящих в мелодическое «движение» тонов в значительной мере зависит от структуры лада. Способность воспринимать ладовые функции отдельных музыкальных звуков, их устойчивость или неустойчивость и степени этих качеств «тяготения» тонов друг к другу иногда называют ладовым чувством и считают одной из «центральных» музыкальных способностей (Сишор [15], Ревеш [14], Теплов [10], Франсез [13] и др.).

Справедливо отклоняя возможность объяснения этого феномена «тяготения» мышлением, интеллектуальным процессом, большинство ученых относят его либо к сфере «эмоциональных состояний» (Гельмгольд, Теплов, Оголевец и др.), либо к состоянию «ожидания» (Способин и др.), либо же к сфере бессознательной или подсознательной «настройки» или «установки» (Губер, Беляева-Экземплярская, Яворский и др.). Однако утверждение, что в основе психологического феномена «тяготения» лежит «слуховая настройка» или «установка» субъекта, никогда экспериментально не обосновывалось, не говоря уже о том, что само понятие «слуховой установки» не определялось правильно ([5], 440—444).

Мы попытаемся экспериментально показать, что в основе психологического феномена «тяготения» тонов звукоряда гаммы лежит ладотональная фиксированная установка субъекта. Как увидим ниже, понятие фиксированной установки, разработанное Д. Н. Узнадзе и его школой [11]), является наиболее подходящим в арсенале современной психологии для объяснения феномена звукового тяготения. На основе понятия фиксированной установки можно научно определить смысл терминов «слуховая настройка», «слуховая установка», «привыкание слуха», «ожидание», «ладовое чувство» и т. п., употребляемые прежде всего для психологической характеристики ладотонального слуха. Установочный механизм восприятия функциональных взаимоотношений ступеней лада мы попытались промоделировать с помощью оригинального варианта узнадзевского метода фиксированной установки.

Методика. Сущность экспериментальной методики поясним на примере одного из четырех вариантов опыта, в котором использовались гаммы До-мажор и Соль-мажор в восходящем движении, исполняемые в среднем регистре на фортепиано. Для фиксации установки в «установочной» части опыта использовалась гамма До-мажор, а для ее выявления в «критической» части опыта применялась гамма Соль-мажор (см. рис. 2.1). Музыкальный материал исполнялся на рояле фирмы «Бехштейн». Звуки воспроизводились по возможности одинаково с продолжительностью около 90 по метроному Мельцеля. Опыты проводились в кабинете фольклора Тбилисской государственной консерватории им. В. Сараджишвили на студентах и преподавателях различных факультетов. В последующем анализе результатов опытов мы пользуемся данными 40 опытов (по десяти на каждый из четырех вариантов), полученных на 31 испытуемом.

Чтобы с начала же ориентировать испытуемого на восприятие гаммы (например, гаммы До-мажор в разбираемом варианте опыта) как определенной целостности, до начала основного эксперимента мы дважды подряд проигрывали ее с просьбой определить наклонение: — мажор или минор. Как правило, все испытуемые легко справлялись с этой задачей. Затем начинался основной опыт, состоящий из двух частей: установочной и критической.

Установочная часть опыта начиналась с экспонирования той же гаммы До-мажор в диапазоне октавы (от До до До), поделенной небольшой паузой на два равных четырехступенных звукоряда, называемых тетрахордами. После каждого их проигрывания испытуемый должен был сообщить относительно своего восприятия устойчивости — неустойчивости обоих тетрахордов гамм. Так повторялось 10 раз подряд.

К критической части опыта мы переходили с одиннадцатой экспозиции. Ни о чем не предупреждая и не прерывая опыта, испытуемому с тем же заданием несколько раз экспонировалась гамма Соль-мажор в диапазоне октавы (от Соль до Соль), так же деленная на тетрахорды. В этой критической Соль-мажорной гамме первый a_1 тетрахорд по своему звукоряду, так сказать физически, абсолютно идентичен со вторым a тетрахордом установочной До-мажорной гаммы. Однако, как компонент гаммы Соль-мажор этот a_1 тетрахорд кончается на неустойчивой четвертой ступени, как компонент же гаммы До-мажор, он максимально устойчив, так как кончается на тонике, т. е. на самом устойчивом звуке звукоряда октавы.

Основная идея этого эксперимента состоит в стремлении к возможности активации и фиксации определенной, в рассматриваемом примере, До-мажорной ладотональной установки путем ее проявления в нарушении восприятия характера устойчивости — неустойчивости тетрахордов критической гаммы Соль-мажор. В случае, если испытуемый с самого же начала критического опыта характер устойчивости тетра-

1

2

3

4

ДО МАЖОР

СОЛЬ МАЖОР

ДО МАЖОР

ФА МАЖОР

МИ МАЖОР

ЛЯ МАЖОР

МИ МАЖОР

СИ МАЖОР

Рис. 2. Четыре пары гамм, поделенных на тетрахорды, используемые в экспериментах. Каждая первая гамма пары — установочная, каждая вторая — критическая. Установочные гаммы: до-мажор, до-мажор, ми-мажор, ми-мажор; Критические гаммы: соль-мажор, фа-мажор, ля-мажор и си-мажор.

хордов гаммы Соль-мажор не воспримет соответственно их месту в этой гамме, то опыт продолжится до тех пор, пока он не достигнет их адекватного восприятия.

По этому же принципу составлен экспериментальный материал для трех остальных вариантов опыта (рис. 2,2, 2,3, 2,4).

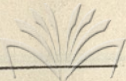
Результаты опытов. Рассмотрение результатов установочных опытов. Правильно, соответственно гамме, т. е. первый неустойчивый, а второй устойчивый, тетра хорды были восприняты в подавляющем большинстве установочных экспозиций — 91,25%. В остальных случаях наблюдались различного рода неверные или несоответствующие ответы (например, «оба устойчивы», «оба одинаковы», «первый устойчивый» и т. п.). Возникает вопрос, чем вызваны эти, хотя бы и немногие неадекватные ответы?

Как мы уже знаем из описания методики, физически одинаковые четырехступенные звукоряды (тетра хорды) в зависимости от целостностной системы гаммы, в состав которой они входят, — различны, могут кончаться на устойчивом (I ступень) и на неустойчивом (IV ступень) звуке. Так, в примерах 2,1 и 2,2 второй устойчивый *a* тетра хорд гаммы До-мажор в качестве первого *a*₁ тетра хорда гаммы Соль-мажор или Фа-мажор — неустойчив. Вполне тождественные по абсолютной высоте звуки используемых в нашем эксперименте тетра хордов, совершенно различны как ступени различных ладотональных систем (гамм), — они выступают то как I, II, III, IV ступени гаммы, то как V, VI, VII и I ступени. Здесь тождество звуковое, но никак не функциональное, не музыкальное!

Вот это-то обстоятельство, что каждый из тетра хордов гаммы потенциально содержит в себе двоякую возможность его оценки — восприятия (на что в отдельных случаях указывали сами испытуемые), и принудило нас в самом же начале опыта проигрывать гамму целиком, без задержки между тетра хордами. Тем самым мы уже до начала основного эксперимента направляли внимание испытуемого на восприятие установочных тетра хордов как элементов единой определенной гаммы. Суммарные результаты всех четырех основных вариантов опытов в процентах представлены на рис. 3; I—X — установочные экспозиции, XI—XV — критические экспозиции.

Последовательное сокращение до полной ликвидации от первой к десятой экспозиций и так немногих неверных оценок характера устойчивости установочных *b—a* и *a—b* тетра хордов говорит о том, что указанная тенденция возможности двоякого подхода к характеру устойчивости каждого из тетра хордов гаммы полностью преодолевается и испытуемый к концу этой части опыта достигает соответствующей месту в гамме оценки характера устойчивости ее тетра хордов.

Переходим к рассмотрению результатов критической части опыта. В опытах первого и второго вариантов (рис. 2,1 и 2,2) первый неустойчивый в гамме тетра хорд воспринимается, как правило, устойчивым; в опытах третьего и четвертого вариантов неустойчивым воспринимается второй устойчивый в гамме тетра хорд. Следовательно, *a*₁ тетра хорды критических гамм, являющиеся физическими двойниками *a* тетра хордов установочных гамм, воспринимаются с тем же качеством устойчивости, что и эти последние. Что же касается восприятия характера устойчивости *e* тетра хордов критических гамм, не имеющих физических двойников в установочных гаммах, оно определялось большей частью их местом в гамме. Так, если этот *e* тетра хорд был вторым, как в опытах первого и второго вариантов, он воспринимался устойчивым, если же он был первым, как в опытах третьего и четвертого вариантов, он воспринимался неустойчивым.

Количество верных ответов, заключающееся в восприятии первой тетра хорда гаммы неустойчивым, а второго устойчивым, во всех опытах, начиная с XI экспозиции, как видно на рис. 3, значительно уменьшилось и хотя по ходу установочных и критических экспозиций испытуемые постепенно переходили к адекватному по отношению целостной гаммы восприятию качества устойчивости тетра хордов, однако разница между оценками установочных и критических пар тетра хордов очень значительна. Например, верная оценка характера устойчивости тетра хордов установочной гаммы в первой же экспозиции составила 80%

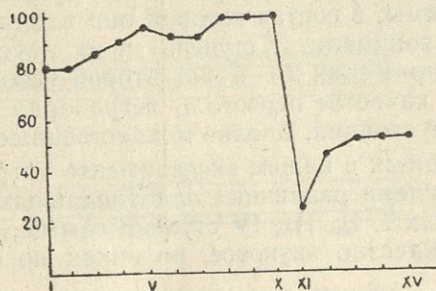

Рис. 3. Среднее количество (в процентах) правильных оценок тетра хордов установочных и критических гамм. I—X — установочные экспозиции, XI—XV — критические экспозиции.

всех ответов, тогда как такая же оценка при первой же (одиннадцатой) экспозиции критической пары тетра хордов составила всего лишь 25%: в среднем же эта разница на протяжении пяти сравнимых экспозиций — не менее 43%. Кривая на рис. 3 наглядно воспроизводит крутое падение числа правильных ответов, правильных восприятий тетра хордов гамм, происшедшее после десятой экспозиции.*

Всегда верная оценка характера устойчивости тетра хордов установочной гаммы на протяжении всех десяти экспозиций встречается в 62% случаев всех опытов и около 37,5% составляют опыты, в которых хотя и в незначительном количестве (один, редко два случая, да и то вначале), но все же иногда попадаются неадекватные оценки и неопределенные ответы. Резко отличная в этом отношении картина наблюдается при оценке тетра хордов критической гаммы. Всегда верная оценка устойчивости—неустойчивости тетра хордов на протяжении всех экспозиций здесь составляет всего лишь 15% (против 62,5%).

И, наконец, о том же говорит интериндивидуальное различие оценок тетра хордов гамм в обеих частях опытов: — 10 испытуемых (32%) на протяжении пяти экспозиций критической части опытов ни разу не сумели воспринять тетра хорды соответственно гамме, в случае 14 испытуемых (45%) с той или иной частотой встречаются и верные суждения, и только трое (10%) дали на протяжении всех критических экспозиций

* Ввиду столь значительной разницы между значениями, полученными в установочных и критических опытах, нет необходимости в проведении особых статистических расчетов.

адекватную оценку характера устойчивости. Что же касается результатов установочной части опыта, достаточно сказать, что здесь оценку характера устойчивости тетракордов во всех экспозициях дали 13 человек или 42%.

Обсуждение результатов. Неадекватная оценка характера устойчивости тетракордов критических гамм вызвана по меньшей мере двумя причинами: наличием в обеих частях эксперимента сходных по звуковому составу тетракордов и многократным восприятием—оценкой характера устойчивости тетракордов установочной гаммы. Ясно, что результат, полученный в критической части опытов, является следствием этих особых условий эксперимента: характеризующая тетракорд a устойчивость «переносится» на сходный с ним по звуковому составу, но являющийся частью иной гаммы тетракорд a_1 . Тетракорд a «уподобляет» себе, ассимилирует тетракорд a_1 последующей гаммы, нарушая тем самым нормальное восприятие ступеней лада. Сокращение почти втрое верных оценок есть несомненно следствие именно уподобления сходных между собой тетракордов a и a_1 .

Возникает вопрос, как понять это уподобление, это влияние предшествующих восприятий на последующие.

Влияние предшествующих восприятий на последующие, вследствие чего эти последние становятся несоответствующими объекту, в психологии достаточно хорошо известно. Известно также немало теорий, предложенных для объяснения подобных фактов: теория апперцепции, теория констеляции, гештальттеория и др. Не останавливаясь на хорошо всем сегодня известных недостатках этих воззрений, напомним лишь, что все они обходят, игнорируют живую конкретную личность самого субъекта и представляют дело таким образом, будто поведение человека осуществляется помимо него и зависит либо от частоты повторений и взаимодействия представлений, либо же от действия неких «ситуативных векторов» ([11], 5).

Не оправдывает себя также и теория «ожидания»*, так как можно сказать, что у большинства испытуемых было в некоторых случаях даже вполне осознанное ожидание того, что второй тетракорд должен быть устойчивым, а первый неустойчивым. Когда же мы внезапно проигрывали «иначе» подобранную пару критических тетракордов, многие испытуемые выражали недоумение именно из-за нарушения привычного порядка устойчивости—неустойчивости тетракордов гаммы. Интересно и то обстоятельство, что чувство удивления и объективирование того, что произошло, нередко способствовало переводу испытуемого на соответствующее ладовой организации восприятие тетракордов, т. е. из создавшегося состояния его выводила именно неожиданность собственной оценки. Ясно, что само ожидание, имеющее место в некоторых случаях, видимо определено каким-то иным фактором.

Но, возможно, понятие «моторной установки» [1] более адекватно нашему факту? То обстоятельство, что музыка имеет большой резонанс в моторной сфере слушателя, как известно, в основном является следствием метра, ритма и акцента. Поскольку метр и ритм гамм, используемых в наших опытах, был неизменным и никаких акцентов при проигрывании тетракордов не делалось, они не могли вызвать в одном слу-

* Тяготением называется ожидание перехода какого-нибудь звука лада в другой звук на основе родства, связи между ними (разрядка наша — Г. К., [9], 86).

чае впечатление устойчивости, а в другом — неустойчивости. Кроме того, в поведении испытуемых, во всяком случае по внешне наблюдаемым признакам, не было заметно никаких двигательных реакций. Что же касается некоторого диффузного состояния «напряженности», как нередко сами испытуемые описывали это переживание, его нельзя, конечно считать за двигательные ощущения.

Очевидно восприятие тетрахордов критической гаммы определено каким-то состоянием испытуемого, которое нельзя считать ни мускульно-моторной готовностью, ни определенным содержанием или состоянием сознания (например, ожиданием, знанием или чувством). Это вынуждает думать, что в описанных опытах мы имеем дело с такой целостно-личностной «настройкой» субъекта, которая хотя сама не является содержанием сознания, однако явно влияет на это содержание, направляет восприятие, представления и т. д. Такое изменение целостной личности в психологии известно под названием фиксированной установки или эффекта Узнадзе. Ясно, что экспериментально выявленный нами факт является следствием действия этого именно фактора.

Если на основании изложенного разобраться в том, что же произошло с испытуемым, окажется следующее: вследствие многократного восприятия—оценки характера устойчивости тетрахордов, например, гаммы До-мажор, у него активизируется и фиксируется установка к восприятию первого тетрахорда неустойчивым, второго — устойчивым. Когда же в последующих критических экспозициях проигрывается и такой тетрахорд, который он раньше 10 раз подряд слышал устойчивым, продолжает действовать соответствующая ему установка, в силу которой и тетрахорд a_1 испытуемый слышит устойчивым, а целостная система гаммы оказывается разрушенной.

Однако, если выработанная в эксперименте установка субъекта может разрушать такие прочные структуры, какими являются музыкальные лады, то тем более основу их адекватного восприятия должна составлять установка, приобретенная и фиксированная в общественно-исторической музыкальной практике. Иными словами, восприятие определенной звуко-высотной последовательности (гаммы) требует соответствующей установки. Если бы это было не так, то субъект не испытывал бы в наших опытах никаких затруднений при переходе с восприятия одной ладотональной последовательности (гаммы) на другую. Положение это остается в силе и при первой экспозиции опыта, т. к. восприятию определенной гаммы также нужна соответствующая установка. Активация и фиксация происходит именно этой определенной ладотональной установки.

Полученный результат, как мы полагаем, объясняет психологический механизм восприятия устойчивости—неустойчивости различных музыкальных звуков как определенных ступеней звуко-высотной системы лада. Можно не знать элементарных основ теории музыки и прекрасно «слышать» своеобразие функциональных взаимоотношений музыкальных звуков.

Наблюдаемая подчас «поразительная» чувствительность к звуковому тяготению у детей, находящихся на первых этапах музыкального обучения [10], и у взрослых, которые никогда в жизни не обучались специально музыке, но воспитанных на определенной (например, европейской, восточной и пр.) музыке [14], детерминирована той ладото-

нальной фиксированной установкой, которую выработала в ней «живой» музыка.

Возвращаясь в свете изложенных результатов наших опытов к поставленному выше вопросу, — почему не принимал слушатель «новую музыку» сразу же, — мы можем ответить так: по-видимому, и в этом случае требуется у слушателя наличие соответствующих новым музыкальным звуко-высотным системам специфических фиксированных установок. Переход же от одной функциональной системы к другой в значительной мере определяется взаимодействием старых фиксированных ладотональных установок с новыми объективными музыкальными системами: формирование новых функциональных установок протекает в этом взаимодействии. Как известно из исследований школы Узнадзе, фиксированная установка не только благоприятствует целесообразности поведения, играя положительную роль в использовании прошлого опыта, но в некоторых случаях определяет и ригидность, как определенное свойство людей, и нужно время и опыт (практика), чтобы одна фиксированная установка уступила место другой, новой, адекватной новой ситуации [11]. Это не означает полного исчезновения старой фиксированной установки: она всегда будет налицо, когда будут иметь место вызвавшие ее впервые к жизни условия. Таким образом, выработка в нашем случае новых функциональных установок большей частью происходит на базе уже имеющихся фиксированных ладотональных установок, что, видимо, не только затрудняет образование этих новых установок, но в какой-то мере влияет и на их характер. В пользу подобного объяснения говорят также и некоторые факты из детской психологии. Так, еще в 1947 году композитор А. Онегер отмечал, что «маленькие дети, еще не обремененные никакими музыкальными навыками и представляющие собой, так сказать, «чистую доску» для музыкальных экспериментов, легко привыкают к модернистской музыке и с удовольствием ее слушают» [13], 22). Исходя из развиваемой нами в этой статье гипотезы, эти и подобные им факты можно было бы объяснить тем, что у детей определенного возраста нет еще прочно фиксированных ладотональных установок, препятствующих возникновению новых установок, соответствующих новым звуко-высотным системам. По-видимому, наиболее целесообразным было бы уже при начальном обучении не только не избегать «новой музыки», но напротив, прибегать к ней как можно шире.

Разработка методики и исследование становления фиксированных установок, соответствующих новым музыкальным системам, является интересной задачей психологии музыкального восприятия.

Кафедра
психологии труда и инженерной
психологии

ЛИТЕРАТУРА

1. С. Н. Беляева-Экземплярская и Б. Л. Яворский. Восприятие ладовых мелодических построений. Сб. экспериментальных психологических исследований психологической лаборатории, ГАХН, вып. I, Л., 1926.
2. Ван Гог. Письма. М.-Л., 1966.
3. В. Городинский. Музыка духовной нищеты. М.-Л., 1950.

4. Г. Н. Кечхуашвили. Ладовое чувство и фиксированная установка. Ринентальные исследования по психологии установки», Тб., 1958.
5. Музыка и современность. Сборник. Редактор и составитель Т. А. Лебедева. М., Изд. «Музыка», вып. 6, 1969.
6. Е. И. Наумов. Семинары по В. В. Маяковскому. Л., 1955.
7. Проблемы лада. Сборник. Ред. К. Ю ж а к. М., «Музыка», 1972.
8. С. С. Прокофьев. Материалы, документы, воспоминания. М., 1961.
9. И. В. Способин. Элементарная теория музыки. М., 1973.
10. Б. М. Теплов. Психология музыкальных способностей. М.-Л., 1947.
11. Д. Н. Узнадзе. Психологические исследования. М., 1966.
12. Ю. Холопов. Очерки современной гармонии. М., «Музыка», 1974.
13. B. Frances, *La perception de la musik*. Paris. 1958.
14. G. Revesz. *Einführung in die Musikpsychologie*, 1946.
15. C. E. Seachore, *Psychology of Music*, New York, 1939.

გ. კეჩუაშვილი

თანამედროვე მუსიკა და ფიქსირებული განწყობა

რეზიუმე

1. ჩვენი საუკუნის ზოგიერთი დიდი კომპოზიტორის მუსიკას (რ. შტრაუსი, ს. პროკოფიევი, ი. სტრავინსკი, დ. შოსტაკოვიჩი, პ. ჰინდემიტი, ა. შონბერგი, ა. ონეგერი და სხვები) თანამედროვეთა უმრავლესობა თავდაპირველად თვლიდა სრულიად მოწყვეტილად წინამორბედ XVIII—XIX საუკუნეების მუსიკის წყობით-ტონალური საფუძვლებისაგან და ზოგჯერ ყოველგვარ მხატვრულ ღირებულებას მოკლებულად აფასებდა.

2. ყამთა მსვლელობამ დაამტკიცა ამგვარ შეფასებათა უსაფუძვლობა. თანამედროვე მუსიკათმცოდნეობა ამტკიცებს, რომ ჩვენი საუკუნის მუსიკის ძირითადი მიმართულებები წარმოადგენენ წინამორბედი მუსიკის წყობით-ტონალური საფუძვლების ევოლუციას და თავიანთი სტრუქტურული საფუძვლები აქვთ.

3. თანამედროვეთა მიერ „ახალი მუსიკის“ მიუღებლობას თავისი ფსიქოლოგიური ფესვებიც გააჩნია.

რამდენადაც წინამორბედი ეპოქის პროფესიული წყობით-ტონალური მუსიკის გაგება (აღქმა) ეფუძნება წყობით-ტონალურ ფიქსირებულ განწყობას. (რისი ექსპერიმენტული დასაბუთებაც ნაცადია ავტორის მიერ), „ახალი მუსიკისადმი“ „ყურის მიჩვევა“ მნიშვნელოვანწილად უნდა ნიშნავდეს თანამედროვე მუსიკის ახალ წყობათა სისტემატური საფუძვლებისადმი შესატყვისი ფიქსირებული განწყობების შემუშავებას.

G. KECHKHUASHVILI

MODERN MUSIC AND FIXATED SET

Summary

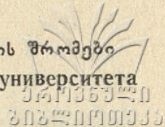
The vast majority of our contemporaries considered the music of some great modern composers as something different from the music of the 18th-19th centuries and even lacking all artistic value. But with the

passage of time the groundlessness of such a point of view has been demonstrated.

According to investigators of modern music its basic trends represent an evolution of the tonal construction of previous music with their own structural basis.

The misunderstanding and unacceptability of modern music by our contemporaries have their psychological roots.

As the understanding (perception) of the professional tune of previous centuries is based on a fixed set (the author has made an attempt to show this experimentally) one must get accustomed to a new tune structure by evolving corresponding fixated sets.

შინაგანი მეტყველების განვითარების შესახებ პირველ

სასკოლო ასაკში

გიორგი მჭედლიშვილი

შინაგანი მეტყველების პრობლემებიდან ერთ-ერთ ყველაზე ნაკლებად დამუშავებულს მისი განვითარების საკითხი წარმოადგენს. ნაშრომთა უმრავლესობა, რომელიც ამ სფეროს ეხება, უპირატესად აშუქებს შინაგანი მეტყველების გენეზისისა და შემდგომი განვითარების საკითხებს სკოლამდელ ასაკში. რაც შეეხება შინაგანი მეტყველების განვითარებას სასკოლო ასაკში, იგი თითქმის სრულიად დაუმუშავებელია. ი. სტრახოვის [4] მიმოხილვითი ნაშრომის სპეციალური ნაწილი, რომელიც შინაგანი მეტყველების განვითარების საკითხებს ეხება, ფაქტიურად წარმოადგენს შემდგომი კვლევის პროგრამას, ვიდრე ამ სფეროში ჩატარებული გამოკვლევების შედეგების გადმოცემას.

ეს ვითარება, პირველ რიგში უნდა აიხსნას იმ სიძნელებით, რომელიც თან ახლავს საერთოდ შინაგანი მეტყველების შესწავლას: თითქმის შეუძლებელია ამ შინაგანად მიმდინარე პროცესის ექსტერიორიზაცია, რაც ართულებს მაქსიმალურად სანდო ცნობების მიღებას მისი სტრუქტურული თუ ფუნქციონალური თავისებურებების შესახებ. ადნიშნული გარემოების გამო, აუცილებელი ხდება სხვადასხვა „შემოვლითი“ მეთოდური გზების გამოძებნა, რათა შესაძლებელი გახდეს შინაგანი მეტყველების პროცესების წვდომა.

მაგრამ მეთოდური ხერხების შერჩევისას მოცემულ შემთხვევაში გარდა საერთოდ ცნობილი მოთხოვნებისა, დაკმაყოფილებულ უნდა იქნას გარკვეული სპეციფიკური მოთხოვნებიც. თუ ამოვალთ საყოველთაოდ აღიარებული დებულებიდან, რომლის მიხედვითაც შინაგანი მეტყველება მჭიდროდ და განუხრელადაა დაკავშირებული აზროვნების ფუნქციონირებასთან, მაშინ მისი შესწავლის მეთოდში ასახული უნდა იყოს როგორც მინიმუმი, ვერბალურ ფორმაში წარმოებული აზროვნებითი ამოცანების გადაწყვეტის პროცესები, და მათი მახასიათებლების ობიექტური რეგისტრაციის შესაძლებლობა.

ამოვდივართ რა ამ ზოგადი მოთხოვნებიდან, დაწყებითი სკოლის ბავშვების შინაგანი მეტყველების განვითარების შესასწავლად ჩვენ ავირჩიეთ სიტყვათა კომბინირების მეთოდი. ამ მეთოდს, რომელსაც სხვადასხვა ავტორი განსხვავებული მიზნებისათვის იყენებს, მივეციტ ჩვენი კვლევის რელევანტური ფორმა.

ჩვენს ცდებში I—IV კლასების ბავშვებს ვვალდებოდით განსხვავებული რაოდენობისა და შინაარსის მქონე სიტყვების გამოყენებით შეედგინათ ლოგიკურად და გრამატიკულად გამართული წინადადებები, ჩუმად აზროვნების პირობებში. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ამგვარი ამოცანების შესრულება მოითხოვს ვერბალურ-ლოგიკური ოპერაციების წარმოებას, რომელთა განხორციელება

შინაგანი მეტყველების მონაწილეობას გულისხმობს და, ამდენად, გადაჭრის ზოგიერთი შედეგი შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას შინაგანი მეტყველების დახასიათებისათვისაც.

ექსპერიმენტების კონკრეტული პირობები შემდეგი იყო.

თითოეულ ც. პ.-ზე ინდივიდუალურად ტარდებოდა სამი სერიის ცდა. პირველ სერიაში მას ეძლეოდა სამი თვალსაჩინო შინაარსის მქონე სიტყვა („ვამ-ლი“, „ბავშვი“, „ბალი“); მეორე სერიაში — სამი აბსტრაქტული შინაარსის მქონე სიტყვა („ცოდნა“, „ბევრი“, „კარგი“); ხოლო მესამე სერიაში — ხუთი სიტყვა, ძირითადად კონკრეტული, თვალსაჩინო შინაარსისა („სახლი“, „მანქანა“, „კაცი“, „დიდი“, „დილა“). ც. პ. ევალდებოდა თითოეული ჯგუფის სიტყვების აუცილებელი გამოყენებით მოფიქრებინა ლოგიკურად და გრამატიკულადც გამართული წინადადება, მას შეეძლო შეთავაზებული სიტყვების მორფოლოგიურად ცვლა და აგრეთვე სხვა სიტყვების მოშველიებაც. წინადადების მოფიქრება ხდებოდა ჩუმად, „თავისთვის“, ჩურჩულისა და სამეტყველო ორგანოების მოძრაობათა გარეშე. ერთი წინადადების შედგენის შემდეგ ც. პ.-ს ვთხოვდით იმავე მასალის გამოყენებით შეედგინა სხვა, ახალი წინადადება. ამოცანის დადებითად გადაწყვეტის შემთხვევაში ვთხოვდით მესამე წინადადების შედგენასაც. ე. ი. ერთი ჯგუფის სიტყვების გამოყენებით ც. პ. მოეთხოვებოდა სამი განსხვავებული ვარიანტის წინადადების შედგენა. ხოლო სულ სამივე სერიაში უნდა შეედგინა ცხრა წინადადება. თუ ც. პ.-ი ორი წუთის შემდეგ ვერ მოახერხებდა წინადადების შედგენას, ცდა წყდებოდა. ც. პ.-ებს სიტყვები ეძლეოდათ ზეპირად, რის შემდეგ მათ უნდა აღედგინათ ისინი, რათა დაერწმუნებულყავით, რომ სიტყვები დახსომებულ იქნა. შეცდომით აღდგენის შემთხვევაში მიწოდება გრძელდებოდა სწორ აღდგენამდე.

შედგენილი წინადადებების გარდა ოქმში აღინიშნებოდა დრო, რომელიც იხარჯებოდა ამოცანის გადაჭრაზე (მოფიქრების დაწყებიდან პასუხის წარმოთქმამდე წამშობის საშუალებით) და მეტყველების ორგანოების მდგომარეობა, რომელიც აღირიცხებოდა უბრალო ვიზუალური დაკვირვებით.

ჩვენს ექსპერიმენტულ მასალაში პირველ რიგში ყურადღებას იპყრობს ორი გარემოება. მასში ერთმანეთს უპირისპირდება ერთი მხრივ მცირე და დიდი მოცულობის მასალა, მეორე მხრივ კი თვალსაჩინო და აბსტრაქტული შინაარსის მქონე მასალა. ეს გარემოება გასაგები და ერთგვარად გამართლებული უნდა იყოს იმ ჰიპოთეზის შუქზე, რომელიც ამ კვლევას უდევს საფუძვლად.

საქმე შემდეგშია: სხვადასხვა ავტორთა მიხედვით შინაგანი მეტყველების წარმოშობა ხდება სასკოლო ასაკის დასაწყისისათვის, ხოლო შემდეგ ასაკებში ხდება მისი შემდგომი განვითარება-მომწიფება. პირველ რიგში აქ უნდა მოვიტანოთ ცნობილი საბჭოთა ფსიქოლოგის ლ. ვიგოტსკის [3] შეხედულება. შინაგანი მეტყველების აღნიშნულ ასაკში წარმოშობის შესახებ. თავისი კონცეფციის განსამტკიცებლად მას მოაქვს ფრანგი ფსიქოლოგის ა. ლემეტრის დაკვირვებები, რომელთა თანახმადაც ამ ასაკის ბავშვის აზროვნება ხასიათდება თვალსაჩინო ელემენტების სიუხვით, რომლებიც თავის მხრივ მიუთითებენ შინაგანი მეტყველების ლაბილობაზე, განუვითარებლობაზე.

მსგავსი შეხედულება აქვს გამოთქმული ბ. ანანიევსაც [1]. თვითცნობიერების ფორმირების პრობლემის ანალიზით მან აჩვენა, რომ შინაგანი მეტყვე-

ლება აღმოცენდება მაშინ, როდესაც გარეგანი მეტყველება იქცევა ცნობიერების ობიექტად, ე. ი. როდესაც ბავშვი აცნობიერებს არა მარტო მეტყველების საგანს, არამედ თვით საკუთარი მეტყველების აგებულებასაც. ეს კი, ანანიევის აზრით, ხდება მაშინ, როდესაც ბავშვი წერა-კითხვას ეუფლება, ე. ი. სკოლაში ნისვლის პერიოდში.

შინაგანი მეტყველების პრობლემებში ამ კომპეტენტური ავტორების მოტანილი დებულებები კონკრეტული პრობლემების დაყენების საფუძველს იძლევიან.

თუ შინაგანი მეტყველება მოცემულ ასაკში არის ახალი და ნორჩი წარმონაქმნი, მაშინ საინტერესოა ვიცოდეთ, თუ რა ბუნებისაა იგი; ვიცოდეთ, ფუ რა შეუძლიათ ამ ასაკის ბავშვებს შინაგანი მეტყველების ფუნქციონირების თვალსაზრისით; რა შეიძლება მოგვცეს იმ მასალის მოცულობაში განსხვავებამ, რომელზედაც მოეთხოვებათ ჩვენს ც. პ-ებს აწარმოონ საჭირო ვერბალურ-ლოგიკური ოპერაციები; აისახება თუ არა ასეთი ოპერაციების წარმოების სიძნელე-სიადვილე მათი მიმდინარეობის ხანგრძლივობაზე; რამდენადაა დაკავშირებული შინაგანი მეტყველების მიმდინარეობა სამეტყველო ორგანოების შესამჩნევ მოძრაობებთან; რა განსხვავებული ფუნქციონალური როლის შესრულება შეუძლიათ კონკრეტულ-თვალსაჩინო და აბსტრაქტულ-განყენებულ მომენტებს ვერბალურ-ლოგიკური ოპერაციების წარმოებაში. მიღებული შედეგებზე ვრთვეარ საფუძველს მოგვცემდა ვიგოტსკი-ლემეტრის კონცეფციის შესახებ აზრის გამოთქმისათვის.

დასმული საკითხების მიხედვით მიღებული სხვადასხვა ხასიათის მაჩვენებლები შეიძლება წარმოგვედგინა როგორც შინაგანი მეტყველების ასაკობრივი განვითარების პარამეტრები.

მიღებული შედეგები ასახულია № 1 და № 2 ცხრილებში.

№ 1 ცხრილიდან ჩანს, რომ სხვადასხვა ხასიათის მასალაზე მიღებული სწორი პასუხების რაოდენობა გარკვეულ ასაკობრივ კანონზომიერებას ასახავს.

უბრველეს ყოვლისა აშკარად ჩანს, რომ ვერბალურ-ლოგიკური ოპერაციების წარმოება კლასიდან კლასამდე სულ უფრო ადვილი ხდება, რაც გამოიხატება სწორი პასუხების რიცხვის განუხრელად მატებაში. თუ პირველი კლასის დონეზე ასეთი პასუხები მხოლოდ 52-ია, მეოთხე კლასში მათი რიცხვი 125-ს აღწევს, იზრდება თითქმის 2,5-ჯერ.

ამ უნარის აღმავალი განვითარების ტემპის შესახებ ჩვენ შეიძლება ვილაპარაკოთ პროცენტული მაჩვენებლების მიხედვით: სწორ პასუხთა რაოდენობა პირველ კლასში 52-ია, რაც შეადგენს საერთოდ მოსალოდნელი პასუხების 28,8%-ს, მეორე კლასში ის აღწევს 35%-ს, რაც 16,2%-ით მეტია, ვიდრე პირველ კლასში, მესამე კლასში ის იზრდება 52,2%-მდე, რაც 17,2%-ით მეტია, ვიდრე მეორე კლასში და 23,4%-ით მეტი, ვიდრე პირველ კლასში, მეოთხე კლასში კი 69,0%-ით, რაც 15,8%-ით მეტია, ვიდრე მესამე კლასში, 34,0%-ით მეტია, ვიდრე მეორე კლასში და 40,2%-ით მეტი, ვიდრე პირველ კლასში.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას რომ ვერბალურ-ლოგიკური ოპერაციების წარ-

კლასები	ც. პ. რაოდენობა	მასალის ხასიათი	სწორი პასუხების რაოდენობა		ც. პ. რაოდენობა, რომლებმაც მონაწილეობა მიიღეს სწორი პასუხების წარმოებაში		ც. პ. რაოდენობა, რომლებმაც უარი თქვეს ტესტის გაგრძელებაზე		სწორი პასუხების საშუალო რაოდენობა ერთ ც. პ.-ზე	სიტყვათა საშუალო რაოდენობა ერთ წინადადებაში	საშუალო დრო, რომელიც მოიღო ერთი სიტყვის მოფიქრებაზე	ასაკობრივი სფეროები
			აბსოლუტ. რაოდენობა	% მოსალოდნელ სწორ პასუხთა რაოდენობასთან	აბსოლუტ. რაოდენობა	%	მგს.	%				
I	20	1. სამი სიტყვა (თვალსაჩინო შინაარსის)	52	53,3	18	90	2	10	1,6	5,2	4,4'	I
		2. სამი სიტყვა (აბსტრაქტული შინაარსის)	16	26,6	12	60	7	35				
		3. ხუთი სიტყვა	4	6,6	2	10	6	30				
		ჯამი	52	28,8 ²	32	53,3	15	25				
II	20	1. სამი სიტყვა (თვალსაჩინო შინაარსის)	41	68,3	18	90,0	—	—	1,9	5,6	3,9'	II
		2. სამი სიტყვა (აბსტრაქტული შინაარსის)	17	28,2	9	45,0	2	10				
		3. ხუთი სიტყვა	5	8,2	6	30,0	1	5				
		ჯამი	63	35,0	33	55,0	3	5				
III	20	1. სამი სიტყვა (თვალსაჩინო შინაარსის)	45	75,0	20	100,0	—	—	2,0	5,6	3,2'	II
		2. სამი სიტყვა (აბსტრაქტული შინაარსის)	34	56,6	17	85,0	1	5,0				
		3. ხუთი სიტყვა	15	25,0	10	50,0	1	5,0				
		ჯამი	94	52,2	47	75,0	2	3,3				
IV	20	1. სამი სიტყვა (თვალსაჩინო შინაარსის)	52	86,6	20	100,0	—	—	2,3	6,6	3,4'	II
		2. სამი სიტყვა (აბსტრაქტული შინაარსის)	42	70,0	19	95,0	1	5,0				
		3. ხუთი სიტყვა	31	51,1	19	95,0	1	5,0				
		ჯამი	125	69,0	58	96,6	2	3,3				

1 მოსალოდნელი პასუხების რაოდენობა — 60

2 მოსალოდნელი პასუხების რაოდენობა — 180

შრომების უნარი იზრდება კლასიდან კლასამდე, და ეს უნარი ვითარდება აჩქარებული ტემპით.

მაგრამ სწორი პასუხების რიცხვის საერთო მატებაში მათი ხვედრითი წილი სხვადასხვა ხასიათის მასალის მიხედვით განსხვავებულია.

ცხრილი რელიეფურად ასახავს ამ განსხვავებას: სწორი პასუხების ყველაზე მეტი რაოდენობა მოდის პირველი სერიის მასალაზე (სამი კონკრეტულ-თვალსაჩინო შინაარსის სიტყვა), შედარებით მცირე რაოდენობა მეორე სერიის მასალაზე (სამი აბსტრაქტული შინაარსის მქონე სიტყვა) და ყველაზე მცირე მესამე სერიის მასალაზე (ხუთი სიტყვა). ეს გარემოება ნათლად მიგვიჩვენებს ვერბალურ-ლოგიკური ოპერაციების წარმოების სიძნელეთა ხარისხზე განსხვავებული ხასიათის მასალის მიმართ. ჩანს, რომ უფრო ადვილად ხორციელდება ასეთი ოპერაციები თვალსაჩინო ხასიათის მასალაზე, ვიდრე აბსტრაქტულზე და შედარებით ადვილად — მცირე, ვიდრე დიდი მოცულობის მასალაზე.

იმისათვის, რომ ამ ხასიათის ცვლილებათა დინამიკა უკეთ დაეინახოთ, აქაც საკმარისია, თუ დავკმაყოფილებთ პროცენტული მაჩვენებლებით. ვნახოთ ჯერ სწორი პასუხების შეფარდება თვალსაჩინო და აბსტრაქტული მასალის მიმართ: პირველ კლასში სწორი პასუხების რაოდენობა აბსტრაქტულ მასალაზე შეადგენს 26,6% -ს მოსალოდნელის მიმართ, რაც 26,7%-ით ნაკლებია, ვიდრე პასუხები თვალსაჩინო ხასიათის მასალაზე; მეორე კლასში შესაბამისად — 28,2%-ია, რაც 40,1%-ით ნაკლებია, ვიდრე პასუხები თვალსაჩინო მასალაზე; მესამე კლასში ისინი 56,6%-ია, რაც 18,4%-ით ნაკლებია, ვიდრე თვალსაჩინო მასალაზე და ბოლოს მეოთხე კლასში ასეთი პასუხები შეადგენენ მოსალოდნელის 70,0%-ს, რაც თავის მხრივ 16,6%-ით ნაკლებია, ვიდრე პასუხები თვალსაჩინო მასალაზე.

მოტანილი მაჩვენებლები კიდევ ერთ გარემოებაზე მიგვიჩვენებენ. შესამჩნევია, რომ საკვლევი ასაკის მანძილზე განსხვავებული ხასიათის მასალაზე მოცემულ მაჩვენებელთა შორის რაოდენობრივი სხვაობა მცირდება. ეს მომენტი უფრო გამოიკვეთება, თუ ოთხივე კლასს განვითარების ორ ასაკობრივ დონედ წარმოვადგენთ. მაშინ როცა პირველ დონეზე (I—II კლასები) მითითებული სხვაობა შეადგენს 33,3%-ს, მეორე დონეზე (III—IV კლასები) იგი მხოლოდ 17,7% -ია. ე. ი. ორჯერ ნაკლები. შეიძლება ითქვას, რომ რაც უფრო მაღალია ასაკი მით მცირეა ეს სხვაობა. დაწყებითი სკოლის საფეხურზე იგი არ ქრება, მაგრამ ნათლად ჩანს ტენდენცია იმისა, რომ განსხვავებული ხასიათის მასალაზე მიღებული სწორი პასუხების გათანაბრება სასკოლო ასაკის ფარგლებში უნდა მოხდეს. ჩვენ მიერ ჩატარებულმა გამოკვლევამ [6] დაადასტურა ეს ვარაუდი.

განვიხილოთ ახლა ასაკობრივად განპირობებულ ცვლილებათა დინამიკა მასალის მოცულობის მიხედვით. ცხრილიდან ჩანს, რომ სწორი პასუხების რაოდენობა მესამე სერიის ცდების მიხედვით (ხუთი სიტყვის გამოყენება) პირველ კლასში შეადგენს 4-ს, რაც მოსალოდნელი პასუხების 6,6%-ს შეადგენს, იგი 20,0%-ით ნაკლებია მეორე სერიის პასუხებზე და 46,7%-ით ნაკლები პირველი სერიის პასუხებზე; მეორე კლასში მესამე სერიის მონაცემები—5(8,2%), 20,0%-ით ნაკლებია მეორე სერიის მონაცემებზე და 60,1%-ით ნაკლები პირველი სერიის მონაცემებზე; მესამე კლასში მესამე სერიის მონაცემთა რიცხვი — 15 ანუ მოსალოდნელი პასუხების 25%, 31,6%-ით ნაკლებია მეორე სერიის პა-

სუბთა მიმართ და 50%-ით ნაკლები პირველი სერიის მონაცემთა მდებარეობაზე, მესამე კლასში მესამე სერიის მონაცემები — 31 ანუ 51,1%-ია, 20%-ით ნაკლებია მეორე სერიის მონაცემებზე და 36,5%-ით ნაკლები პირველი სერიის მონაცემებზე.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ მართალია დიდი მოცულობის მასალაზე ოპერირების უნარი კლასიდან კლასამდე ვითარდება, მაგრამ მისი მაჩვენებლები ყოველ ასაკობრივ საფეხურზე ნაკლებია, ვიდრე მცირე მოცულობის მასალაზე. თუმცა უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ განვითარების ტენდენცია გვეხმარება დაგინახოთ მათი დაახლოების ზონაც.

ჩვენ ვგულისხმობთ, რომ ზემოთ მოტანილი ფაქტები ადასტურებენ იმ უნარის ასაკობრივი განვითარების კანონზომიერებას, რომელიც აუცილებელია ვერბალურ-ლოგიკური ოპერაციების საწარმოებლად გონებრივი მოქმედების დონეზე ანუ შინაგანი მეტყველების ასპექტში.

ამავე კანონზომიერებაზე მიუთითებენ სხვა ხასიათის მაჩვენებლებიც. № 1 ცხრილიდან ჩანს, რომ ასაკის გასწვრივ იზრდება იმ ც. პ-თა რიცხვი, რომლებიც სწორი პასუხების შედგენაში მონაწილეობენ. თუ პირველ კლასში ასეთი ბავშვების რაოდენობა შეადგენს 53,3%-ს, მეორე კლასში 55%-ს, ე. ი. 1,7%-ით მეტს, ვიდრე პირველში, მესამე კლასში — 75,3%-ს, რაც 20,3%-ით მეტია, ვიდრე მეორე კლასში და 22,0%-ით მეტი, ვიდრე პირველ კლასში; მეოთხე კლასში ასეთ ც. პ-თა რაოდენობა უკვე 96,6%-ია, რაც 21,3%-ით მეტია, ვიდრე მესამე კლასში, 41,6%-ით მეტი, ვიდრე მეორე კლასში და 43,3%-ით მეტი, ვიდრე პირველ კლასში. ამრიგად, საკვლევი ასაკის ბოლო ეტაპზე თითქმის ყველა ბავშვს შესწევს უნარი სწორად გადაწყვიტოს მის წინ დასმული ამოცანა, თუმცა სხვაობას მასალის ხასიათში აქაც შეაქვს თავისი კორექტივი. ამავე კანონზომიერების დადასტურებას წარმოადგენს იმ ც. პ-თა რიცხვის შემცირების დინამიკა, რომლებიც თუმცა იწყებენ ამოცანების გადაჭრას, მაგრამ შემდგომში უარს ამბობენ მის გაგრძელებაზე, ე. ი. არ შეუძლიათ დროის განსაზღვრულ მონაკვეთში მოახერხონ გრამატიკულად სწორი და ლოგიკურად გამართული წინადადების აგება მოწოდებული სიტყვების გამოყენებით. ცხრილიდან ისიც ჩანს, თუ როგორ იზრდება სწორი პასუხების რაოდენობა ასაკის ზრდასთან ერთად. პირველ კლასში ერთ ც. პ-ზე საშუალოდ მოდის 1,6 სწორი პასუხი, მეორე კლასში — 1,9, მესამეში — 2,0, მეოთხეში კი — 2,3.

საკვლევი უნარის განვითარების შესახებ შეიძლება ვიმსჯელოთ იმ მაჩვენებლების მიხედვითაც, რომლებიც შედგენილი წინადადების ლექსიკურ მოცულობას გვითვალისწინებენ. ცხრილი გვიჩვენებს, რომ ც. პ-თა ასაკის ზრდასთან შეფარდებით იზრდება წინადადებების მოცულობაც, ე. ი. იზრდება მასში ჩართული სიტყვების რაოდენობა. თუ პირველკლასელი ადგენს წინადადებას, რომლებზედაც საშუალოდ 5,2 სიტყვა მოდის, მეოთხეკლასელს უნარი შესწევს მოიფიქროს წინადადება, რომელიც საშუალოდ 6,6 სიტყვას მოიცავს ე. ი. 1,4 სიტყვით მეტი, ვიდრე პირველკლასელის წინადადებაა. ეს ფაქტი იმას გვიჩვენებს, თუ როგორ ფართოვდება ვერბალურ-ლოგიკური ოპერაციების წარმოების დიაპაზონი; რომ, რაც უფრო მაღალია ც. პ-ის ასაკობრივი დონე, მით უფ-

რო ადვილად ახდენს მეტი ვერბალური მასალის სინთეზირებას ერთ ლოგიკურ-გრამატიკულ სტრუქტურაში.

გარკვეულ კანონზომიერებას გამოხატავს დროითი მაჩვენებელიც. ცხრილში წარმოდგენილია საშუალო დროის მონაკვეთი, რომელიც მოდის ერთი სიტყვის მოფიქრებაზე, როგორც ვერბალური აზროვნების ერთგვარ ერთეულზე. ამ მონაცემებით ჩანს, რომ ასაკის პარალელურად, თუმცა არარეგულარულად, ეს დრო თანდათან მცირდება. სურათი უფრო ნათელი იქნება, თუ ამ მაჩვენებლებს ავიღებთ ორი ასაკობრივი დონის მიხედვით. პირველ დონეზე (I—II კლასები) ერთი სიტყვის მოფიქრებაზე საშუალოდ მოდის 4.3 წამი, მეორე დონეზე კი (III—IV კლასები) 3,3 წამი, ე. ი. შესამჩნევად ნაკლები. ეს კანონზომიერება კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ აზრს, რომ ასაკის ზრდის შესაბამისად უფრო ადვილად ხდება საჭირო ვერბალურ-ლოგიკური ოპერაციების წარმოება-გონებრივი მოქმედების დონეზე, ანუ შინაგანი მეტყველების ასპექტში.

ეხლა გადავიდეთ № 2 ცხრილის ანალიზზე.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თითოეულ სერიაში ც. პ-ებს უნდა შეედგინათ სამ-სამი წინადადება. ერთმანეთისაგან განსხვავებული წინადადებების შედგენის შესაძლებლობა, ე. ი. ერთსა და იმავე მასალაზე კომბინირების სხვადასხვა ვარიანტების შექმნის უნარი შეიძლება იყოს არსებული ლექსიკური პოტენციალის გადასტრუქტურების მოქნილობის მაჩვენებელი. აქაც მივუთითებთ ძირითად მაჩვენებლებზე: ცხრილიდან ჩანს, რომ ასაკის ზრდასთან ერთად იზრდება ორ და სამეზარიანტიანი წინადადებების შედგენის უნარი. თუმცა მასალის ხასიათს შეაქვს თავისი კორექტივი, მაგრამ ასეთი უნარის განვითარების საერთო სურათი სახეზეა. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა ისიც, რომ პირველ და მეორე კლასებში არაა სამეზარიანტიანი პასუხები, შემდეგ კი ისინი თავს იჩენენ, ხოლო მეოთხე კლასში ერთვარიანტიან პასუხებს საერთოდ ვეღარ ვხვდებით — ყველა სწორი პასუხი შეიცავს ორ და სამეზარიანტიან წინადადებებს.

ფაქტების განხილვის დასასრულს შევჩერდეთ ც. პ-თა სამეტყველო ორგანოების მდგომარეობაზე ცდის მსვლელობის დროს. დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ აქაც გარკვეულ კანონზომიერებასთან გვაქვს საქმე. ასაკის ზრდის გასწვრივ სულ უფრო მცირდება სამეტყველო ორგანოების გარეგნულად შესამჩნევი მოძრაობები. მეოთხე კლასში ეპიზოდურია შემთხვევები, როდესაც ც. პ. დავალებას ასრულებს სამეტყველო ორგანოების მოძრაობის თანხლებით. უნდა ვიფიქროთ, რომ განვითარების ამ ეტაპზე შინაგანი მეტყველება იძენს „დამოუკიდებლობას“ იმ ზომით, რომ აღარ საჭიროებს, როგორც დასაყრდენს, ამდგვარ მოძრაობებს.

ასეთია მოპოვებული ფაქტების ზოგადი მიმოხილვა.

პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს თვით ის ფაქტი, რომ საკვლევი ასაკის ბავშვებში უკვე დასტურდება უნარი — აწარმოონ ვერბალურ-ლოგიკური ოპერაციები გონებაში, წინასწარ განსაზღვრული ჩარჩოების ფარგლებში*. უნდა ვიფიქროთ, რომ სპონტანური აქტიობისას ამ უნარის მოქმედების დიაპაზონი უფრო ფართოა.

* ამ ფაქტს ხაზს ვუსვამთ იმიტომ, რომ სკოლამდელი ასაკის ბავშვებში ამგვარი უნარის დადასტურება არ მოხერხდა (5).

კლასები	ტ. პათა რაოდენობა	მასალის ხასიათი	სწორი პასუხების რაოდენობა						არასწორი პასუხების რაოდენობა	
			ერთვარიან-ტიანი პასუხები		ორვარიან-ტიანი პასუხები		სამვარიან-ტიანი პასუხები		არასწორი პასუხების რაოდენობა	
			აბსოლ.	% ¹	აბსოლ.	%	აბსოლ.	%	აბსოლ.	%
I	20	1. სამი სიტყვა (თვალსა-ჩინო შინაარსის)	5	8,3	9	15,0	4	6,6	23	38,3
		2. სამი სიტყვა (აბსტრაქ-ტული შინაარსის)	6	10,0	5	8,3	1	1,6	26	43,3
		3. ხუთი სიტყვა ჯამი	1	1,6	1	1,6	—	—	44	73,0
			12	6,6	15	8,3	5	2,7	93	51,6
II	20	1. სამი სიტყვა (თვალსა-ჩინო შინაარსის)	5	8,3	6	10,0	7	11,6	22	35,0
		2. სამი სიტყვა (აბსტრაქ-ტული შინაარსის)	5	8,3	1	1,6	3	5,0	38	63,3
		3. ხუთი სიტყვა ჯამი	4	6,6	2	3,3	—	—	51	85,0
			14	7,7	9	4,6	10	5,5	111	61,6
III	20	1. სამი სიტყვა (თვალსა-ჩინო შინაარსის)	5	8,3	8	13,0	7	11,6	18	30,0
		2. სამი სიტყვა (აბსტრაქ-ტული შინაარსის)	8	13,0	7	11,6	2	3,3	31	51,6
		3. ხუთი სიტყვა ჯამი	8	13,0	1	1,6	2	3,3	43	71,6
			21	11,6	16	8,8	11	6,4	92	51,1
IV	20	1. სამი სიტყვა (თვალსა-ჩინო შინაარსის)	—	—	7	11,6	13	21,0	7	11,3
		2. სამი სიტყვა (აბსტრაქ-ტული შინაარსის)	6	10,0	5	8,3	9	15,0	16	26,6
		3. ხუთი სიტყვა ჯამი	7	11,6	5	8,3	6	10,0	24	40,0
			13	7,2	17	9,4	28	15,5	47	26,1

¹ 60 შესაძლებელი პასუხების მიმართ

ჩვენ ვგულისხმობთ, რომ მოტანილი ფაქტები ადასტურებენ შინაგანი მეტყველების არა მარტო არსებობის ფაქტს, არამედ მის განვითარებაზეც მიუთითებენ. ამ განვითარების ზოგიერთი თავისებურება ჩვენ უკვე ვნახეთ. აღნიშნულთ ერთი მნიშვნელოვანი გარემოებაა.

კვლევის შედეგად ერთ-ერთი ზოგადი კანონზომიერების სახით გამოირკვა, რომ ყველა ასაკობრივი საფეხურის ბავშვები უფრო ადვილად ახერხებენ ვერბალურ-ლოგიკური ოპერაციების წარმოებას თვალსაჩინო ხასიათის მასალაზე, ვიდრე განყენებული ხასიათის შინაარსებზე. იმისათვის, რომ სწორად გავიგოთ ეს ფაქტი, საჭიროა ორიოდ სიტყვით აღინიშნოს, თუ რა განსაკუთრებული გარემოება იქმნება გონებრივი მუშაობის თვალსაზრისით ც. პ-ებში, როცა ჩვენ ვაწვდით ერთი მხრივ თვალსაჩინო, ხოლო მეორე მხრივ განყენებული ხასიათის შინაარსებს. უნდა ვიფიქროთ, რომ ექსპერიმენტული პირობებით შექმნილი და-

ვალების შესრულებისას მათი ცნობიერების სტრუქტურაში ხდება გარკვეული ცვლილებები.

თვალსაჩინო შინაარსის მქონე სიტყვების გამოყენების შემთხვევაში მანამ, სანამ ვერბალურ-ლოგიკური კონსტრუქცია საბოლოოდ ჩამოყალიბებულ სახეს მიიღებდეს, ცნობიერებაში საჭირო შინაარსების შეჩერებისათვის უპირატესად უნდა გამოიყენებოდეს თვალსაჩინო, კონკრეტული ხატები, რომლებიც ამ შინაარსების პრეზენტაციას ახდენენ. ამიტომ ბუნებრივია დავუშვათ, რომ ასეთი ხატები გარკვეული ზომით ცვლიან ვერბალურ საშუალებებს და მათ ფუნქციონალურ ეკვივალენტებს წარმოადგენენ.

რაც შეეხება განყენებულ შინაარსებს, მათი ცნობიერებაში აქტუალიზაციისათვის ვერბალური საშუალებები უფრო მეტად საჭირონი არიან. სიტყვა ასეთ შემთხვევაში უნდა გამოვიდეს როგორც აუცილებელი საყრდენი განყენებული შინაარსების ფიქსაციისათვის, რამდენადაც გაძნელებულია აბსტრაქტული შინაარსის ხატოვანი განსახიერება.

ამრიგად, შეიძლება ვიგულისხმოთ, რომ, იმ შემთხვევაში, როდესაც საქმე გვაქვს სწორი პასუხების სიუხვესთან თვალსაჩინო შინაარსებზე ოპერირებისას, გონებრივი ოპერაციები უფრო მეტად ეყრდნობიან თვალსაჩინო ხატებს, ვიდრე ვერბალური საშუალებების გამოყენებას; ეს გარემოება თავის მხრივ შინაგანი მეტყველების განვითარების შედარებით დაბალი დონის მაჩვენებელი უნდა იყოს. მაგრამ, როგორც ვნახეთ, მისი განვითარება აჩქარებული ტემპით ხდება, რაც დასტურდება სწორი პასუხების განუხრელი ზრდით განყენებულ მასალაზე, ე. ი. აზროვნების ვერბალური საშუალებები სულ უფრო მეტად ჩართულია საჭირო ოპერაციების წარმოებაში.

ჩვენს მიერ აღწერილი გარემოება, ჩვენის აზრით, კარგად ეთანხმება და ადასტურებს ლ. ვიგოტსკის ზემოთ მოყვანილ კონცეფციას, რომლის თანახმადაც შინაგანი მეტყველება დაწყებითი სკოლის საფეხურზე ხასიათდება როგორც ნორჩი, ჯერ კიდევ მოუმწიფარი წარმონაქმნი და რომელიც ამ დონეზე ხშირად იყენებს თვალსაჩინო ხატებს. აქ „მედლის მეორე მხარე“, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ისაა, რომ „წმინდა“ ვერბალური მოქმედებები ამ დონეზე გაძნელებულია და მათ ადგილს ამიტომ უფრო ადვილად განსახორციელებელი თვალსაჩინო-ხატოვანი საშუალებები იჭერენ.

მოზრდილი ადამიანის აზროვნება ამ თვალსაზრისით იმით ხასიათდება, რომ მასში თვალსაჩინო-ხატოვანი ელემენტებისა და ვერბალური სიმბოლოების შეფარდება სხვანაირია. სიმოკლისათვის აქ დავკმაყოფილდებით მხოლოდ ისეთი ავტორიტეტის ციტირებით, როგორიცაა ა. ბინე [2]. აჯამებს რა თავისი გამოკვლევის შედეგებს, იგი წერს: „მასადაამე ჩვენ შეიძლება დავასკვნათ, რომ ხატი წარმოადგენს მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილს ისეთი მოვლენისას, რომელსაც აზროვნებას უწოდებენ“; „ჩვენი აზრის მსვლელობას უპირატესად გამოხა-

ტავს შინაგანი მეტყველება“; და შემდეგ. „იმ შემთხვევებში, როდესაც აზროვნება ახერხებს ხატების თავიდან აცილებას, მაშინ არსებით ადგილს შინაგანი მეტყველება იჭერს“.

როგორც ვნახეთ, შინაგანი მეტყველების განვითარება სწორედ ამ მიმართულებით მიმდინარეობს. იგი სულ უფრო მეტ ადგილს იჭერს ბავშვის აზროვნებაში; ჩანს, რომ იგი თანდათან გადაიქცევა აზროვნების შინაარსებზე ოპერირების ძირითად იარაღად და როგორც ფუნქციონალური ისე სტრუქტურული თვალსაზრისით მოზრდილის შინაგან მეტყველებას მიუახლოვდება.

ზოგადი ფსიქოლოგიის კათედრა

ლიტერატურა

1. Б. Г. Ананьев, Постановка проблемы развития детского самосознания, Известия АПН РСФСР, № 18, Москва, 1948.
2. А. Бине, Мышление без образов. Приложение к книге А. Н. Введенского. «Лекции психологии», С.-Петербург, 1908.
3. Л. С. Выготский, Избранные психологические произведения. Москва, 1956.
4. И. В. Страхов, Психология внутренней речи. Саратов, 1969.
5. მჭედლიშვილი გ. — შინაგანი მეტყველების საკითხისათვის სკოლამდელ ასაკში. კრება „ფსიქოლოგიისა და პედაგოგიის ინსტიტუტების VI გაერთიანებული სესიის მასალები“, თბილისი, 1970.
6. მჭედლიშვილი გ. — შინაგანი მეტყველების განვითარების საკითხისათვის საშუალო და უფროსი ასაკის მოსწავლეებში (V—X კლ). ხელნაწერი.

Г. Н. МЧЕДЛИШВИЛИ

О РАЗВИТИИ ВНУТРЕННЕЙ РЕЧИ В ПЕРВОМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

Резюме

Исследование касается проблемы развития внутренней речи у детей первого школьного возраста — мало разработанной в психологической литературе.

В работе делается попытка создать экспериментальные условия, требующие от испытуемых осуществления таких умственных операций, которые подразумевают участие внутренней речи.

Испытуемым в трех сериях опытов предлагались лексические единицы, отличающиеся по сериям как количественно, так и семантически (наглядные и абстрактные содержания). Испытуемые должны были в течение определенного времени создавать в плане умственных действий

грамматически и логически правильные предложения в трех вариантах с обязательным использованием предложенных слов (по мере надобности они могли привлечь и другие слова).

Показано, что в производимых вербально-логических конструкциях отражаются некоторые закономерности, проливающие свет на развитие внутренней речи. Было установлено, что параллельно с возрастом растет число правильных ответов в разных вариантах, их число на материале большего объема, а также с использованием отвлеченных содержаний, расширяется словарный объем предложений, и вместе с тем сокращается время на процессы обдумывания.

G. MCHEDLISHVILI

ON THE DEVELOPMENT OF INNER SPEECH OF THE FIRST SCHOOL
AGE CHILDREN

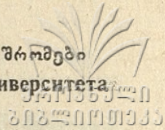
S u m m a r y

The problem of the development of inner speech among first school age children is investigated.

An attempt was made by the author to create experimental conditions in which the subjects have to fulfil such mental operations that call forth the activation of inner speech.

The subjects were given lexical units that differed quantitatively and lexically according to the series. The Ss were required to create logically and grammatically correct sentences in three variants, using the words supplied (they could also use some other words).

The verbal-logical constructions formed by the Ss reflect some regularities of the development of inner speech. It was found that with the increase of age the number of correct answers in different variants increases; the lexical vocabulary of sentences is widened and the time necessary for the operation decreases.

წარმოსახვის განმაწყობელი მოქმედების განვითარება სასკოლო ასაკში (7-დან 17 წლამდე)

რ ე ვ ა ზ ნ ა თ ა ძ ე

I. საკითხი

წარმოსახვის განმაწყობელი მოქმედება არსებითად განსხვავებულია თავისი ფსიქოლოგიური ბუნებით და ეფექტურობითაც, იმის მიხედვით, წარმოიდგენს ადამიანი იმას, რასაც ის რეალურად მიიჩნევს (ე. ი. ნამდვილად არსებულის — რეალურად მოცემულის წარმოდგენად მიაჩნია) თუ პირიქით, იცის წარმოდგენილის არარსებობის შესახებ; იცის, რომ წარმოდგენილი რეალურად არაა მოცემული და ამ აზრით არარეალურია.

ჩვენ ექსპერიმენტულად გვაქვს შესწავლილი რეალურად არარსებულის წარმოდგენის განმაწყობელი მოქმედება, დადგენილი გვაქვს ამგვარი წარმოდგენით განწყობის შემუშავების შესაძლებლობა, მისი განმაპირობებელი ფაქტორები, გამოვლენილი გვაქვს ამ გზით განწყობის შემუშავების უნარის დიდი ინტერინდივიდუალური სხვაობები, კერძოდ, ძალიან მაღალი კორელაცია ამ უნარსა და სასცენო გარდასახვის უნარს შორის [2]. ბუნებრივად ჩვენს წინ დადგა პრობლემა ამ უნარის ონტოგენეტური განვითარებისა, მისი შესწავლისა ბავშვობის ასაკში.

საქმე ის არის, რომ ბავშვი ისე რეაგირებს „ილუზიის თამაშში“ წარმოდგენილი ობიექტის მიმართ სხვის მიერ მოქმედებაზე, თითქოს ეს მისი ფანტაზიის მიერ შექმნილი ობიექტი რეალურად არსებობდეს: თუ ვინმე „აწყენინებს“ კილოფში გახვეულ ხის ნაჭერს, რომელსაც ნანას უმღერის გოგონა — მისი „დედა“, ეს ნამდვილად ეწყინება, შეიძლება აცრემლდეს კიდევაც. ასეთ დაკვირვებათა საფუძველზე ზოგი ავტორი დაასკვნინდა, რომ ბავშვს მართლა სჯერა წარმოსახულის რეალობა. თუმცა შემდეგში ეს საკმაოდ გულუბრყვილო თეორია გაბათილდა (კ. ბიულერი, ვ. შტერნი), მაგრამ გავრცელებული შეხედულებების თანახმად ბავშვი ილუზიურ თამაშში ამქლავნებს გაცილებით მეტ „შთაგრძნობას“ წარმოსახულში, ე. ი. განწყობის თეორიის თანახმად, უფრო ადვილად იმუშავებს განწყობას წარმოსახული არარეალურის მიმართ, ვიდრე ზრდადამთავრებული ადამიანი. შემთხვევითი კი არ არის, რომ თეატრალური შემოქმედების უდიდესი თეორეტიკოსი — სტანისლავსკი — მოუწოდებდა მსახიობებს: «Вот когда вы дойдете до правды и веры детей в их играх, тогда вы сможете стать великими артистами» [3, 257].

ბავშვის ასეთი ქცევა, ასეთი დამოკიდებულება „ილუზიურ თამაშში“ წარმოსახულის მიმართ, ბუნებრივად სვამს საკითხს წარმოსახვის განმაწყობელი მოქმედების ონტოგენეტური განვითარების შესახებ და, პირველ რიგში,

საკითხს ისეთი წარმოსახული სიტუაციის განმაწყობელი მოქმედების შესახებ რივი განვითარების შესახებ, რომელიც არ შეესატყვისება რეალურად მოცემულ სიტუაციას, რომლის არარეალურობის შესახებ სუბიექტმა კარგად იცის და აღიქვამს კიდევაც სხვა სიტუაციას, წარმოსახულისაგან განსხვავებულს.

ჩვენი მრავალი ცდების შედეგად ზრდადამთავრებულ ადამიანებზე ამის შესაძლებლობა უდავოდ დადგინდა [4]. ახლა ჩვენს წინაშე დგას საკითხი ამ უნარის ონტოგენეტური განვითარების შესახებ.

ჩვენც მიზნად დავისახეთ ბავშვის ამ უნარის განვითარების შესწავლა ჯერ სასკოლო ასაკში და მომავალში — სკოლამდელ პერიოდში. წინამდებარე ნაშრომში ვიხილავთ იმ ექსპერიმენტულ მასალას, რომელიც მივიღეთ პირველ, მეორე და უფროს სასკოლო პერიოდში, ე. ი. მთელი სასკოლო პერიოდის გასწვრივ I კლასიდან X კლასამდის.

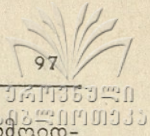
II. მეთოდი

საკითხის საკვლევად გამოვიყენეთ ის 4 მეთოდი, რომლითაც ძირითადად შესწავლილი გექონდა წარმოსახვის განმაწყობელი მოქმედება ზრდადამთავრებულ ცდისპირებზე [1]. სახელდობრ, ცდები ჩატარებული იყო შემდეგი 4 მეთოდით.

1. ცდისპირს ხელები დალაგებული აქვს მაგიდაზე ხელისგულებით. თვალები დახუჭულია. მას ევალება რაც შეიძლება ნათლად წარმოიდგინოს, „განიცადოს“, ვითომ გადმობრუნებულ ხელებში ეძლევა სიდიდის შესადარებლად ორი ხის ბურთი — ერთში იმდენად დიდი, რომ ის ძლივს უჭერს მას თითებს, მეორეში სულ პატარა — კაკლისოდენა ბურთი. რაც შეიძლება ნათლად წარმოიდგინოს, ვითომ თითებს უჭერს ამ ორ განსხვავებული სიდიდის ბურთს. როდესაც ცდისპირი ამას ნათლად წარმოიდგენს, გვანიშნებს ამას თავის დაქნევით. ეს აქტი მეორდება 15-ჯერ, რის შემდეგ გადავდივართ კრიტიკულ ცდებზე: ისევ თვალდახუჭულ ცდისპირს ეძლევა სიდიდის შესადარებლად უკვე რეალურად გადმობრუნებულ ხელებში ტოლი ხის ბურთები, რომელთა აღქმაში უნდა გამოვლინდეს საგანწყობო ცდებში განსხვავებული სიდიდის ვითომ ჰაბტურად აღქმული ბურთების წარმოდგენით შექმნილი ფიქსირებული განწყობა.

2. თვალდახუჭულ ცდისპირს ხელები ისევ ხელისგულებით დაწყობილი აქვს მაგიდაზე. ევალება რაც შეიძლება ნათლად წარმოიდგინოს, „განიცადოს“, თითქოს ზონრების მეშვეობით ორივე ხელით ერთდროულად სწევს ზევით განსხვავებული სიმძიმის ორ „გირას“, — ერთი ხელით ძალიან მძიმეს, მეორით სულ მჩატეს — და შეადაროს მათი განსხვავებული სიმძიმე. როდესაც ცდისპირი გვანიშნებს, რომ წარმოიდგინა დავალბებული მოქმედება, გადავდივართ კრიტიკულ ცდაზე. ისევ თვალდახუჭულ ცდისპირს ეძლევა ტარების მეშვეობით ასაწევად სიმძიმის შესადარებლად ორი ტოლი სიმძიმის საგანი. საგანწყობო ცდებში განსხვავებული სიმძიმეების აწევის წარმოდგენით შექმნილი ფიქსირებული განწყობა უნდა გამოვლინდეს ამ რეალურად აწეული ტოლი სიმძიმეების ილუზიურად — არატოლად — აღქმაში.

3. მესამე ცდაში თვალდახუჭულ ცდისპირს ორივე ხელში ეძლევა ჰაბტურად აღსაქმელად ტოლი ხის ბურთები და, როდესაც ცდისპირი დარწმუნდება

მათ ტოლობაში, მას ევალება, რაც შეიძლება ნათლად, თვალსაჩინოდ წარმოიდგინოს, „განიცადოს“, რომ ერთ ხელში თითებს უჭერს დიდ ბურთს, ისე რომ მას ძლივს წვდება თითები, მეორე ხელში კი სულ პატარას.

განსხვავება პირველი ცდისაგან იმაშია, რომ აქ განსხვავებული სიდიდის ბურთების ჰაბტურ წარმოღვევნას ეწინააღმდეგება ტოლი ბურთების რეალური, აქტუალური აღქმა, რასაც არა აქვს ადგილი პირველ ცდაში.

4. მეოთხე ცდაში თვალდახუჭულ ცდისპირს, ისევე როგორც მეორე ცდაში, ევალება განსხვავებული სიმძიმის ბურთების თვალსაჩინო წარმოდგენა, იმ განსხვავებით, რომ ახლა ეს ევალება რეალურად ტოლი სიმძიმეების ზონრის მეშვეობით აწევის პროცესში, ე. ი. რეალურად აქტუალური აღქმის წინააღმდეგობის პირობებში.

ცდები ჩაატარეს უნივერსიტეტის ზოგადი ფსიქოლოგიის კათედრის თანამშრომლებმა — ვ. ისაკაძემ და ც. სალუქვაძემ.

III. მიღებული შედეგები

1

უპირველეს ყოვლისა უნდა განვსაზღვროთ ბავშვის პასუხების შეფასება: როგორი პასუხები უნდა ჩაითვალოს განწყობის გამოვლინებად და რა სახის გამოვლინებად.

1. რადგანაც საკონტროლო ცდაშიც, საგანწყობო ცდების გარეშეც, ზოგი ბავშვი იძლევა ტოლ ობიექტთა სიდიდის ან სიმძიმის რხევად შეფასებას (ხან მარჯვენა, ხან მარცხენა საგანი ეჩვენება უფრო დიდად resp, უფრო მძიმედ) და კრიტიკულ ცდაშიც ასეთ რხევად შეფასებას იძლევა, ამ შემთხვევაში საგანთა შეფასების ასეთი რხევა საგანწყობო ცდების შემდეგაც უნდა შეფასდეს უარყოფითად, ე. ი. უნდა ჩაითვალოს, რომ ცდისპირმა ფიქსირებული განწყობა ვერ შეიმუშავა.

მაგრამ იმ შემთხვევაში, როდესაც საკონტროლო ცდებში საგნები შეფასდებიან ადეკვატურად, ე. ი. ტოლად, ხოლო კრიტიკულ ცდებში შეფასება ხშირ-ხშირ რხევას იძლევა (ხან მარჯვენა და ხან მარცხენა საგანი ეჩვენება უფრო დიდად resp, უფრო მძიმედ) და საბოლოოდ კი ტოლად შეფასდება, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ასეთ ცდისპირს საგანწყობო ცდების შედეგად რაღაც ისეთი განწყობა შეუმუშავდა, რომელიც ხელს უშლის მას კრიტიკული ტოლი საგნები ტოლად შეაფასოს; პირობითად შეიძლება გვეწოდებინა ასეთი განწყობისათვის ზოგადად სხვაობის აღქმის განწყობა, ამიტომ მასალის დამუშავებისას ჩვენ ასეთი შედეგები ჩავთვალეთ „სხვაობის ზოგადი განწყობის“ შემუშავებად. ცხადია, რომ ასეთ შემთხვევაში ცდისპირს უმუშავდება უფრო სუსტი განწყობა, ვიდრე როდესაც კრიტიკულ ცდებში იძლევა ზედიზედ ასიმილაციურ ან კონტრასტულ ილუზიას, მაგრამ უდავოა, რომ ამ შემთხვევაშიც საგანწყობო ცდების შედეგად იგი სხვაგვარად, სხვა განწყობით აღიქვამს მიწოდებულ ტოლ საგნებს!

2. იმ შემთხვევაში, როდესაც ასეთი რხევადი შეფასება დაუბოლოვებელ ხასიათს ატარებს —30—35 ექსპოზიციაზე ვრცელდება. — ჩვენ ამ შე-

დღეს უარყოფითად ვაფასებთ, ე. ი. ვთვლით, რომ ფიქსირებული განწყობა ვერ შემუშავდა, მიუხედავად იმისა, რომ საკონტროლო ცდაში საგნობრივად იყო შეფასებული. თვალდახუჭულად ჰაბტურად ტოლი ბურთების სიდიდის ან ასაწევ საგანთა სიმძიმის ზუსტი შეფასება წინასწარ ფიქსირებული განწყობის გარეშეც ხშირად უჭირთ ხოლმე ცდისპირებს: ხან ერთი, ხან მეორე ეჩვენებათ უფრო დიდად ან უფრო მძიმედ. მართალია, ეს მოვლენა საკმაოდ ხშირად თავს იჩენს საკონტროლო ცდებშიც. მაგრამ ასეთი შეფასების დაუბოლოვებელი რხევა კრიტიკულ ცდებში, მაშინ როდესაც საკონტროლო ცდაში მას ადგილი არ ჰქონდა, შესაძლოა იმის შედეგი იყოს, რომ შედარების მრავალჯერი მოთხოვნის შედეგად ცდისპირი ცდილობს უფრო ზუსტად შეაფასოს მოცემული სიდიდეები, რაკი ცდის ხელმძღვანელი არ დაკმაყოფილდა მისი პასუხებით და სულ ახალ-ახალ შედარებას მოითხოვს. ყოველ შემთხვევაში, შეფასების ასეთი რხევის დაუბოლოვებელი ხასიათი იმის მაჩვენებელია, რომ კრიტიკულ ცდაში ამ ცდისპირებს სათანადო ფიქსირებული განწყობა არ შემუშავდათ: რხევადი შეფასების სახით გამოვლენილი უსუსტესი განწყობა დაუბოლოვებლად ვერ გამოვლინდებოდა.

3. წარმოსახვით განწყობის შემუშავების კვლევისას დიდ სიძნელეს ქმნის კრიტიკული ცდების შედეგების შეფასებისას შემთხვევები, როდესაც საკონტროლო ცდებში გამოვლენილი ბუნებრივი გადაფასება საგანთა სიდიდის ან სიმძიმის ერთი მიმართულებით (ე. წ. „ბუნებრივი ასიმეტრია“) ემთხვევა კრიტიკულ ცდებშიც იმავე მიმართულებით განწყობის ეული გადაფასების ასიმულატურ გამოვლენას*. საქმე ის არის, რომ აქტუალური აღქმით შემუშავებული ფიქსირებული განწყობის გამოვლენის საპირისპიროდ, რომლისთვისაც უფრო დამახასიათებელია კონტრასტული ეფექტი, წარმოდგენით შექმნილი ფიქსირებული განწყობა უფრო ხშირად ასიმულატურად ვლინდება (თუმცა ხშირად კონტრასტულადაც). ამიტომ, თუ „ბუნებრივ ასიმეტრიასთან“ დამთხვეული ასიმულატური ხასიათის გადაფასება ერთერთ მხარეს არ ატარებს დაუბოლოვებელ ხასიათს, მიიუხედავად, თუ საკონტროლო ცდაშიც ერთ-ერთი მიმართულებით გადაფასება რამდენიმე ექსპოზიციის შემდეგ ტოლ შეფასებაზე გადადის, შეუძლებელი ხდება იმის გამორკვევა, რასთან გვაქვს საქმე — ასიმულატურ ილუზიასთან, ე. ი. ფიქსირებული განწყობის გამოვლენასთან, თუ პირიქით, მხოლოდ ბუნებრივი ასიმეტრიის გამოვლენასთან. სიფრთხილისათვის ჩვენ ასეთი შემთხვევა უარყოფითად შევაფასეთ, ე. ი. ჩავთვალოთ, რომ ფიქსირებული განწყობა ამ შემთხვევაში ვერ შემუშავდა.

4. ზემოთ აღნიშნული „საზოგადოდ სხვაობის განწყობის“ გამოვლენის გარდა ფიქსირებული განწყობის არაგამოკვეთილ, სუსტ გამოვლინებად ჩავთვალოთ კიდევ შემთხვევები, როდესაც საკონტროლო ცდებში, მხოლოდ რამდენიმე ექსპოზიციის გამოვლენილი ბუნებრივი ასიმეტრიის

* როგორც ეს მიღებულია, ფიქსირებული განწყობის კვლევისას საკონტროლო ცდაში გამოვლენილი ასიმეტრიული შეფასების შემდეგ საგანწყობო ცდებში დიდი (resp. მძიმე) საგანი ცდისპირს ეძლევა იმავე მხარეს, სადაც საკონტროლო ცდაშიც საგანი უფრო დიდად (resp. მძიმედ) ეჩვენებოდა. ამიტომ ასიმულატური ილუზია ემთხვევა ბუნებრივ გადაფასებას.

გაძლიერება ხდება კრიტიკულ ცდებში, ე. ი. როდესაც კრიტიკულ ცდებში მხარეს გადაფასება გაცილებით მეტ ექსპოზიციას ანა და „დაუბოლოვებლად“, ე. ი. ცდის დამთავრებამდე (30-ზე მეტ ექსპოზიციასზე) ვრცელდება, ხოლო საკონტროლო ცდებში მხოლოდ რამდენიმე პირველ ექსპოზიციასში ვლინდებოდა, მერე კი ტოლ შეფასებაზე გადადიოდა. ასეთ შედეგებს ჩვენ ვუწოდებთ „ბუნებრივი ასიმეტრიის გაძლიერება“.

5. ფიქსირებული განწყობის ისევ არაგამოკვეთილ, სუსტ გამოვლენად ჩავთვალეთ შემთხვევები, როდესაც კრიტიკულ ცდებში ხდება საკონტროლო ცდაში გამოვლენილი ბუნებრივი ასიმეტრიის დაძლევა, ან ტოლად აღქმის, ან ზემოთ აღწერილი, ხშირი რხევადი შეფასების სახით. მაგალითად, თუ საკონტროლო ცდაში ცდისპირი იძლევა ყველა ექსპოზიციასში ერთი და იმავე მართულებით გადაფასებას, ხოლო კრიტიკულ ცდაში იძლევა ტოლად შეფასებას ანდა მარჯვენა და მარცხენა მიმართულებით გადაფასების სისტემატურ ხშირ რხევას, ცხადია, რომ ასეთი აღქმა საგანწყობო ცდების შედეგია: ამ ცდებში ცდისპირს შეუმუშავდა იმდენად სუსტი ფიქსირებული განწყობა, რომ იმდენად ვერ დაძლია ბუნებრივი ასიმეტრიის ტენდენცია, რომ საწინააღმდეგო მხარეს გადაეფასებინა სიდიდე, მაგრამ იმდენად მაინც დაძლია, რომ მოცემული ტოლი ობიექტები ტოლად ან ყოყმანით—ხან ერთ მხარეს ხან მეორე მხარეს ცოტა უფრო დიდად ეჩვენებინა.

ძლიერი ფიქსირებული განწყობა კი ბუნებრივი ასიმეტრიის შემთხვევაშიც კრიტიკული ცდების დასაწყისში ვლინდება ერთ მხარეს, სახელდობრ, საგნის გადაფასებაში ბუნებრივი ასიმეტრიის საწინააღმდეგო მხარეს.

6. ჩვენს ცდებში, თუმცა ძალიან იშვიათად, მაგრამ მაინც თავი იჩინა შემდეგმა მოვლენამ. თუმცა საკონტროლო ცდაში ც. ბ. ტოლ ობიექტებს ადეკვატურად, ე. ი. ტოლად აღიქვამს, მაგრამ კრიტიკულ ცდებში ერთ-ერთ მხარეს დაუბოლოვებელ გადაფასებას იძლევა. ბ. ხაჭაპურიძის აზრით, ასეთ შემთხვევაში საგანწყობო ცდებში შეუმუშავებულმა სუსტმა განწყობამ გამოავლინა „ფარული ბუნებრივი ასიმეტრია“, ე. ი. ეს ილუზიური აღქმა მაინც ბუნებრივი ასიმეტრიის, თუმცა ფიქსირებული განწყობით „გამოვლენილი“ (ე. ი. გაძლიერებული), ასიმეტრიის შედეგია, და ამიტომ გადაფასება დაუბოლოვებელ ხასიათს ატარებს.

მაგრამ რადგანაც არიან ცდისპირები, რომელნიც საგანწყობო ცდების შედეგად იმდენად მტკიცედ ფიქსირებულ განწყობას იმუშავებენ, რომ ილუზიური აღქმა 35 ექსპოზიციის განმავლობაშიც არ წყდება, ამიტომ ჩვენ ასე მოვიქცეთ: თუ ცდისპირი იმავე მოდალობის სხვა ცდაშიც (მაგ. პირველ და მესამე ცდაში, ან მეორე და მეოთხე ცდაში), მიუხედავად იმისა, რომ საგანწყობო ცდაში დიდი (resp. მძიმე) საგანი სხვა მხარეს ეძლეოდა, მაინც ავლენს იმავე ხასიათის (ისევ ასიმილატურს, ან ისევ კონტრასტულ) ილუზიას — ოღონდ ეხლასხვა მხარეს იძლევა გადაფასებას, მაშინ ამ დაუბოლოვებელ გადაფასებას ერთ მხარეს ფიქსირებული განწყობის უძლიერეს გამოვლენად ჩავთვლით.

მაგრამ თუ იმავე მოდალობის მეორე ცდაში, სხვაგვარად
 ბო ცდებში სიდიდის მიმართების შენაცვლების მიუხე-
 დავად, იმავე მხარეს იძლევა დაუსრულებელ გადაფა-
 სებას, მაშინ ეს მოვლენა ბუნებრივი ასიმეტრიის შედე-
 გად ჩავთვალეთ, რომელიც იმდენად სუსტი იყო, რომ
 საკონტროლო ცდებში არ გამოვლინდა. ეს უკანასკნელი შემ-
 თხვევები უარყოფითად ჩავთვალეთ, ე. ი. მივაკუთვნეთ იმ შემთხვევებს, როდესაც
 წარმოდგენით განწყობა ვერ შემუშავდა.

7. დაბოლოს, ცდისპირების უმრავლესობა თუმცა კრიტიკული ცდების და-
 საწყისში ექსპოზიციათა რიგში ზედიზედ იძლევა გარკვეულ გადაფასებას ერთ
 მხარეს, მაგრამ შემდეგ, სანამ გადავიდოდეს ტოლად აღქმაზე, რამდენიმეჯერ
 რამდენიმე ექსპოზიციის მანძილზე იძლევა გადაფასებას ხან ერთ, ხან მეორე
 მხარეს. როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში, უკვე თავს იჩენს ის, რაც ჩვეულებრივ
 ითვლება განწყობის გამოვლინების სტადიებად. მაგრამ რადგანაც წინამდებარე
 გამოკვლევაში ჩვენ განწყობის გამოვლინების სტადიები არ გვინტერესებს, ამ
 მიმართულებით მასალა არ დავგიშვებთ. ასეთი შემთხვევები ჩვენ მივაკუთ-
 ვნეთ ფიქსირებულ განწყობის შემუშავების, გამოკვეთ-
 თილად გამოვლენილ კატეგორიას, ოღონდ იმის მიხედვით,
 რამდენ ექსპოზიციასზე გავრცელდა პირველადი ერთი
 მიმართულებით გადაფასება, ვაკუთვნებთ მას განწყობის
 გამოვლენის სიძლიერის (სიმტკიცის) სხვადასხვა
 საფეხურებს, ისევე როგორც იმ შემთხვევებს, როდესაც ასეთ გადასვლას
 სხვა მხარეს გადაფასებაზე ადგილი არა აქვს და ცდისპირი ერთ მხარეს გადა-
 ფასების შემდეგ პირდაპირ გადადის ადეკვატურ აღქმაზე.

სახელდობრ, ფიქსირებულ განწყობას გარკვეულად გამოკვეთილ ანდა
 „წმინდა“ გამოვლენას მისი სიმტკიცის მიხედვით შემდეგ საფეხურებად ვყოფთ:

1) თუ ილუზია ვრცელდება 2 ექსპოზიციასზე, ამას ვაკუთვნებთ უსუსტეს
 გამოვლენას.

2) 3-დან 5-მდის — „სუსტ“ გამოვლენად, ხოლო თუ ეს მოხდა იმ შემთხ-
 ვევაში, როდესაც ცდისპირმა დაძლია ბუნებრივი ასიმეტრია, ე. ი. გადაფასება
 ასიმეტრიის საწინააღმდეგო მხარეს მოხდა, მაშინ — საშუალო გამოვლენად,

3) 6-დან 14-მდის — „საშუალო“ გამოვლენად, ხოლო ბუნებრივი ასიმეტ-
 რიის დაძლევის შემთხვევაში — ძლიერად;

4) 15-დან 25-მდის — „ძლიერ“ გამოვლენად;

5) 25 ექსპოზიციასზე ზევით — „უძლიერეს“ ან „დაუბოლოვებელ“ გა-
 მოვლენად.

ყველა ამ ხუთ საფეხურს ვთვლით ფიქსირებული განწყობის „გამოკვეთილ“
 ან „წმინდა“ გამოვლენად.

ფიქსირებული განწყობის არა გამოკვეთილი სახის გამოვლენ-
 ებს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ვაკუთვნებთ შემდეგ შემთხვევებს:

1) გადაფასების ხშირ-ხშირ რხევას, როცა ცდისპირი საბოლოოდ ტო-
 ლად აღქმაზე გადადის და როდესაც საკონტროლო ცდებში ობიექ-
 ტებს აფასებდა ტოლად — ამას „სხვაობის ზოგადი განწყობის“

გამოვლენად ვთვლით და ამიტომ განწყობის არაგამოკვეთ მოვლენათა კატეგორიას ვაკუთვნებთ.

2) როდესაც საკონტროლო ცდებში ასიმეტრია, ე. ი. ერთ მხარეს გადაფასება, მხოლოდ რამდენიმე ექსპოზიციაზე ვლინდება, ხოლო კრიტიკულ ცდებში მრავალ ექსპოზიციაზე, ე. ი. სავანწყობო ცდების შედეგად ხდება „ბუნებრივი ასიმეტრიის“ გაძლიერება.

3) როდესაც საკონტროლო ცდებში თავს იჩენს მტკიცე ბუნებრივი ასიმეტრია, ხოლო კრიტიკულ ცდაში ხდება მისი დაძლევა ანტოლობის აღქმის, ანდა ხშირ-ხშირი რხევის სახით.

უარყოფითად ვაფასებთ:

1) კრიტიკულ ობიექტთა ტოლად აღქმას;

2) ბუნებრივ ასიმეტრიასთან დამთხვევას;

3) გადაფასების დაუბოლოვებელ ხშირ-ხშირ რხევას იმ შემთხვევაში, თუ საკონტროლო ცდებში ადეკვატური აღქმა გამოვლინდა.

4) სიფრთხილისათვის უარყოფითად შევაფასეთ შემთხვევები, როდესაც კრიტიკულ ცდებში დაუბოლოვებელი ასიმულიაციური ილუზია ემთხვევა საკონტროლო ცდებში გამოვლენილ ბუნებრივ ასიმეტრიას.

ამრიგად, საბოლოო ანგარიშში კრიტიკული ცდების ყველა შემთხვევაში ჩამოთვლილი კატეგორიის შედეგებს ცალ-ცალკე შეჯამების გარდა, ვაჯამებთ შემდეგ 3 კატეგორიად:

1. ფიქსირებული განწყობა არ შემუშავდა (3 სახის პასუხები),

2. ფიქსირებული განწყობა გამოვლინდა არაგამოკვეთილ ფორმაში (3 სახის პასუხები),

3. ფიქსირებული განწყობა გამოვლინდა გამოკვეთილ ფორმაში (სიმტკიცის 5 საფეხური).

2

1. ყველა ოთხივე მეთოდით მიღებული შედეგები შეჯამებულია ერთად ცხრილში № 1.

ცხრილის პირველ რუბრიკაში — „უარი“, მოყვანილია იმ ცდისპირების რაოდენობა, რომლებმაც განაცხადეს, რომ დავალებას ვერ ასრულებენ — ვერ წარმოიდგენენ ნათლად დავალებულს: საგნებს ხელში ან მათ აწევას. მათი პასუხები გამოყოფილია ცალკე, რადგანაც ბავშვების ეს განცხადება ყოველთვის როდი ნიშნავდა, რომ ისინი ვერ შეიმუშავებდნენ სათანადო განწყობას. სამწუხაროდ, ექსპერიმენტატორი კმაყოფილდებოდა ამ განცხადებით, ცდას აღარ ატარებდა და არ ცდილობდა სხვადასხვა ხერხით აეძულებინა ამ ბავშვებისათვის დავალების შესრულება.

ცხრილის მეორე რუბრიკაში შეჯამებულია თითოეული სასკოლო კლასის (ასაკის) იმ შემთხვევათა რაოდენობა, როდესაც ამ ცდებში ფიქსირებული განწყობა ვერ შემუშავდა, ე. ი. იმ სამი კატეგორიის პასუხები, რომელიც, როგორც შემთხვევით აღვნიშნეთ, ავლენენ ფიქსირებული განწყობის უქონლობას (იხ. ზემოთ). რიცხვები გამოხატავენ „დაამიან-ცდის“ რაოდენობას: მრიცხველი აღნიშნავს იმ შემთხვევების რაოდენობას, ოთხივე ცდიდან, რომელშიც ფიქსირებული განწყობა ვერ შემუშავდა, ხოლო მნიშვნელი — ჩა-

ტარებულ ცდების საერთო რაოდენობას თითოეული ასაკის (კლასის) ცდისპირებზე. მაგალითად, პირველი კლასის ყველა ცდისპირზე ჩატარებული იყო სულ 54 ცდა, ხოლო აქედან 20 შემთხვევაში ფიქსირებული განწყობა ვერ შემუშავდა. ეს მიმართება გამოხატულია კოეფიციენტით $\frac{20}{54}$, რაც უდრის 37%. ამრიგად, I კლასის ყველა ბავშვზე ჩა-

ტარებული 54 ცდიდან 37%-ის შემთხვევაში ფიქსირებული განწყობა არ შემუშავდა. უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთ ბავშვებზე ყველა ოთხივე ცდა არ ჩატარებულა, რადგანაც პირველ ან პირველ ორ ცდაში უარყოფითი შედეგის მიღების შემდეგ ზოგიერთ ბავშვზე დანარჩენი ცდები აღარ ჩატარდა, რაც, როგორც შემდეგში გამოირკვა, შეცდომა იყო, რადგანაც ზრდადამთავრებული ცდისპირებისაგან განსხვავებით, ზოგიერთი ბავშვისათვის III და IV ცდის ამოცანა არ აღმოჩნდა უფრო ძნელი, ვიდრე პირველი ორი ცდის ამოცანა.

მესამე რუბრიკაში — „ფიქსირებული განწყობის ყველა სახის გამოვლინება“ — მრიცხველში მოცემულია იმ ადამიანი-ცდის საერთო რაოდენობა, რომელშიც ასე თუ ისე გამოვლინდა ფიქსირებული განწყობა, ე. ი. როგორც გამოკვეთილად, გარკვეულად განწყობისეული ილუზიის ასიმილაციური ან კონტრასტული გამოვლინება, ისე ის, ზემოთ აღნიშნული, სამი კატეგორიის პასუხებზე, რომელსაც ზემოთ ვუწოდეთ განწყობის არაგამოკვეთილ ფორმაში გამოვლინება (იხ. ზემოთ — „მეთოდი“), ხოლო მნიშვნელში მოცემულია კლასის (ასაკის) ყველა ცდისპირზე ჩატარებული ყველა ცდის რაოდენობა და გამოყვანილია განწყობის გამოვლენის პროცენტი ცდების საერთო რაოდენობიდან.

მეოთხე რუბრიკაში კი მოყვანილია გამოკვეთილად გამოვლინებული ასიმილაციური და კონტრასტული განწყობისეული ილუზიის სიმტკიცის ყველა ხარისხის შემთხვევა, ხოლო შემდეგ ხუთ რუბრიკაში ეს საერთო მაჩვენებელი დაყოფილია განწყობის გამოვლენის ხარისხებად: უსუსტესი, სუსტი, საშუალო, ძლიერი, დაუბოლოვებელი გამოვლინება (იხ. ზემოთ მეთოდი).

პირველი, რაც თვალში გვეცემა № 1 ცხრილის გადახედვისას, ის არის, რომ ზოგი ფსიქოლოგის ვარაუდი, თითქოს წარმოსახვის განმაწყობელი მოქმედება ბავშვობის ასაკში უფრო ძლიერი, უფრო გავრცელებული უნდა იყოს, (იხ. ზემოთ) ჩვენს ცდებში სასკოლო ასაკის მიმართ არ გამართლდა. შეიძლება ითქვას, რომ მიღებული მასალის მიხედვით ნებისმიერად წარმოსახულის მიმართ განწყობის შემუშავების უნარი ასაკთან ერთად ოდნავ მატულობს კიდევაც 15 წლამდის, ხოლო 16 წლიდან საოცარი ნახტომის სახით ვითარდება. მართალია, წარმოდგენილ პროცენტებს ზუსტ მნიშვნელობას ვერ მივაწერთ ცდისპირთა მცირე რაოდენობის გამო და, ამავე მიზეზით, მიღებული პროცენტების ალბათობით ღირებულებების გამოანგარიშებასაც არ ექნებოდა აზრი, მაგრამ ერთგვარი, სუსტი, მაგრამ მაინც გარკვეულად გამოვლენილი ტენდენცია ამ უნარის ასაკთან ერთად VIII კლასამდის (14 წლამდის) თანდათანობით მომატებისა მაინც ჩანს (თუ არ ჩავთვლით III კლასს (9 წ.), სადაც იგი მცირედ კლებულობს — ერთგვარ ჩავარდნას იძლევა, წინა და მომდევნო ასაკებთან შედარებით, რაც შესაძლებელია შემთხვევითიც იყოს ცდისპირთა მცირე რაოდენო-

ბის გამო), ხოლო IX კლასიდან — მე-16 წლიდან უდავოდ თავს იჩენს მნიშვნელოვანი, შეიძლება ითქვას, საყოველთაო გავრცელება ამ უნარისა.

ეს საერთო შედეგი მით უფრო დამაჯერებელია, რომ ასაკთან ერთად ფიქსირებული განწყობის შემუშავების მომატებამ თავი იჩინა ფიქსირებული განწყობის როგორც ყველა სახის გამოვლინებაში (იხ. ცხრილის მე-3 რუბრიკა), ისე გამოკვეთილი სახით გამოვლინებაშიც (ცხრილის მე-4 რუბრიკა), ხოლო IX და X კლასელებზე (15—17 წ.) ჩატარებულმა ცდებმა გვაჩვენა დიდი ნახტომი ამ უნარის გავრცელებაში და მნიშვნელოვანი წინსვლაც წარმოსახვით შემუშავებული განწყობის გამოვლენის სიძლიერეში.

ზახგასამელია, რომ ინტერინდივიდუალური სხვაობები წარმოსახვით განწყობის შემუშავების უნარის მხრივ გაცილებით მეტი აღმოჩნდა, ვიდრე ასაკობრივი სხვაობები 14 წლამდის: დაბალ კლასელებს შორისაც არიან ბავშვები, რომელნიც ადვილად იმუშავებენ მტკიცე განწყობას და VI—VIII კლასელებშიც არიან ისეთები, რომელნიც სულ ვერ იმუშავებენ განწყობას ვერც ერთ ცდაში და ისეთებიც, რომლებიც ძნელად და უსუსტეს განწყობას იმუშავებენ (ამას ქვემოთ შევეხებით), მაგრამ 15—17 წლის ასაკში არ აღმოჩნდა არც ერთი ცდისპირი, რომელიც ვერ იმუშავებდეს ფიქსირებულ განწყობას წარმოსახვით.

2. რით შეიძლება აიხსნას ეს მოულოდნელი შედეგი? — წარმოსახვით განწყობის შემუშავების ასაკთან ერთად არა თუ დაკლება, არამედ მცირეოდენი მომატებაც კი, ხოლო გარდამავალი ასაკის ბოლოს მისი საყოველთაო გავრცელება?

საქმე ის არის, რომ ჩვენს ცდებში ცდისპირებს ევალებოდათ იმის წარმოდგენა, რის არარსებობაშიც მათ ეჭვი არ ეპარებოდათ და უკანასკნელ ორ ცდაში (III და IV) რეალურად აღქმულის საწინააღმდეგო მიმართების წარმოდგენა. მაგრამ, როგორც ჩვენ რიგ გამოკვლევათა შედეგად დადგინდა [4, 69—81], ასეთ შემთხვევაში განწყობის შემუშავების ძირითად წამყვან ფაქტორს წარმოადგენს სპეციფიკური აქტიური დამოკიდებულებების ნებისმიერი შექმნა წარმოსახულის მიმართ, რაც საკმაოდ ძლიერ დაძაბვასა და გარკვეულად ნებისყოფის საკმაოდ ინტენსიურ აქტს მოითხოვს, თუ სუბიექტი წარმოსახულის მიმართ სპეციფიკური, ადვილი „შთაგრძნობის“ უნარით არ არის დაჯილდოებული, როგორც სასცენო გარდასახვის უნარის მქონე მსახიობები და თეატრალური ინსტიტუტის ნიჭიერი სტუდენტები. ხოლო ლაბორატორიულ პირობებში, ჩვენი ცდების ამოცანები არ წარმოადგენენ ბავშვისათვის უშუალო ცხოველი ინტერესის საგანს, როგორც ეს ილუზიური თამაშის დროს ხდება, როდესაც წარმოსახულის მიმართ სპეციფიკური აქტიური დამოკიდებულების შექმნა იმპეტუსებად, უნებლიედ ხდება.

თუ ესა ასეა, მაშინ გასაგებია, რომ ასაკთან ერთად, ნებელობის და, საზოგადოდ, ნებისმიერი მოქმედების განვითარებასთან ერთად, სულ უფრო ვრცელდება წარმოსახულის მიმართ ნებისმიერად ამ სპეციფიკური აქტიური

მომართვის შექმნის უნარი, ხოლო 15—16 წლის შემდეგ ნებისმიერი მოქმედების აღმავლობასთან დაკავშირებით, წარმოსახვის განწყობის ნებისმიერი შემუშავების უნარი საყოველთაო გავრცელებას აღწევს, ხოლო 14 წლამდის ცალკეული ერთეული ბავშვები, რომელთაც გააჩნიათ წარმოსახულის მიმართ „შთაბრძნობის“ სპეციფიკური უნარი, ან რომელთაც ანაც ზოგს შესაძლებელია ჩვენს ცდებში უშუალო ინტერესიც გაუჩნდათ დავალებული მოქმედების მიმართ, ადვილად და ძლიერ მტკიცე განწყობასაც იმუშავებენ.

ამრიგად, ვფიქრობთ, როგორც ცდებში დადასტურდა სასკოლო პერიოდში მერვე კლასამდე არარეალურის წარმოსახვით ფიქსირებული განწყობის შემუშავების უნარის საშუალოდ (ცალკე ინდივიდების მონაცემები რომ არ მივიღოთ მხედველობაში) თანდათანობითი გავრცელება, ხოლო 16—17 წლის ასაკში ამ უნარის საყოველთაო გავრცელება ხდება ნებისმიერი მოქმედების ასაკობრივი განვითარების ხარჯზე.

საკმარისია პირველი ცხრილის მხოლოდ გადახედვა, რომ თვალში გვეცეს საოცარი სხვაობა პირველი რვა კლასის მონაცემებსა და უკანასკნელი ორი კლასის მონაცემებს შორის: თუ პირველ შვიდ კლასში ყველა მეთოდით ჩატარებული ცდებიდან წარმოსახვით ფიქსირებული განწყობა ვერ შემუშავდა 30—37% შემთხვევაში, ხოლო VIII კლასში — 25% შემთხვევაში, IX კლასში კი — 40% ცდიდან მხოლოდ 2 შემთხვევაში, რაც 5%-ს შეადგენს. ე. ი. განწყობა შემუშავდა ცდების 95% შემთხვევაში და X კლასში ვერ შემუშავდა 40 ცდიდან 3 შემთხვევაში, რაც 7,5%-ს შეადგენს (ე. ი. განწყობა შემუშავდა ცდების 92,5% შემთხვევაში). ხაზგასასმელია, რომ ეს ერთეული შემთხვევები გამოვლინდა მხოლოდ ზოგ მეთოდში — სახელდობრ IX კლასში ერთხელ არ შემუშავდა განწყობა პირველი მეთოდით ჩატარებულ ცდაში, ისე რომ, იმავე ცდისპირმა დანარჩენი 3 მეთოდით ჩატარებულ ცდაში განწყობა შეიმუშავა, და კიდევ ერთხელ არ შემუშავდა მეორე მეთოდით ჩატარებულ ცდაში, ისე რომ, ამ ცდისპირმაც დანარჩენი 3 მეთოდით ჩატარებულ ცდაში განწყობა შეიმუშავა. ეს გარემოება უდავოდ ამტკიცებს, რომ ეს ორი შემთხვევაც ნამდვილად შემთხვევითია, მით უმეტეს, რომ ორივე ეს მონაცემი ეხება პირველ ცდებს: ერთი — პირველ ცდას პაპტურ სფეროში და მეორე — პირველ ცდას წონის წარმოდგენის სფეროში, როდესაც ცდისპირს ვერ არ ჰქონდა გამოცდილება ცდის ინსტრუქციის შესრულებისა, სრულიად უდავოა, რომ ამ ცდების გამეორებისას იგივე ცდისპირები ამ ცდებშიც განწყობას შეიმუშავებდნენ. როგორც შეიმუშავეს იგი მესამე და მეოთხე მეთოდით ჩატარებულ ცდებში.

ანალოგიური მდგომარეობაა X კლასელ ცდისპირებთანაც: ორმა ცდისპირმა ვერ შეიმუშავა განწყობა ერთ ცდაში და ერთმა — ერთ ცდაში. აქაც აგივე ცდისპირებმა შეიმუშავეს განწყობა დანარჩენი 3 მეთოდით ჩატარებულ ცდებში, ე. ი. მათ გამოამყდენეს გამოკვეთილი უნარი წარმოსახვით განწყობის ნებისმიერი შემუშავებისა. განსხვავება IX

კლასელი ცდისპირების მონაცემებიდან მხოლოდ ის არის, რომ ამ ქრონულ შემთხვევებში X კლასელებმა ვერ შეიმუშავეს განწყობა მეორე და არა პირველ ცდებში — სახელობრ III და IV მეთოდით ჩატარებულ ცდებში, ე. ი. მას შემდეგ, რაც უკვე ჰქონდათ გამოცდილება წარმოსახვით განწყობის შემუშავებისა, ოღონდ არა აქტუალური აღქმის წინააღმდეგობის პირობებში. მაგრამ სამივე ამ პირმა მაინც შეიმუშავა განწყობა აქტუალური აღქმის წინააღმდეგობის პირობებში სხვა მოდალობის ცდაში: ორმა შეიმუშავა სიმძიმის წარმოდგენით სიმძიმის აღქმის საწინააღმდეგოდ (IV ცდა) და ერთმა ჰაბტური წარმოდგენით ჰაბტური აღქმის წინააღმდეგობის პირობებში (III ცდა).

კიდევ მეტი სხვაობა აღმოჩნდა პირველი 8 კლასის ცდისპირებისა და უკანასკნელი 2 კლასის ცდისპირების მონაცემთა შორის წარმოსახვით შემუშავებული განწყობის გამოკვეთილ გამოვლინებაში; თუ პირველ 4 კლასში განწყობის გამოკვეთილ გამოვლინებას ცდისპირები აღწევენ ცდების 35—44% შემთხვევაში, ხოლო V—VIII კლასელი ცდისპირები ცდების ნახევარში (51—54%), IX კლასის ცდისპირები ამას აღწევენ ცდების 82,5%-ის შემთხვევაში (40 ცდიდან 33 ცდაში), X კლასელი ცდისპირები კი ცდების 90%-ის შემთხვევაში (40 ცდიდან 36 ცდაში). არაგამოკვეთილმა გამოვლინებამ მხოლოდ ერთ ცდაში იჩინა თავი. გარდა ამისა IX-და X კლასელები იმუშავებენ უმთავრესად საშუალო და ძლიერ განწყობას და ზოგჯერ უძლიერესს — „დაუბოლოვებელს“. საშუალო და ძლიერი განწყობა მეცხრეკლასელებმა გამოავლინეს 24 ცდაში (40 ცდიდან), ხოლო მეათეკლასელებმა 26 ცდაში (40 ცდიდან), ხოლო „დაუბოლოვებელი“ ფიქსირებული განწყობა მეცხრეკლასელებმა 4 ცდაში და მეათეკლასელებმა — 3 ცდაში. პირველი 8 კლასის ცდისპირები კი, როგორც ცხრილიდან ჩანს, ყველაზე ხშირად იძლევიან განწყობის სუსტ გამოვლინებას, ხოლო უძლიერესს („დაუბოლოვებელს“) ან სულ ვერ აღწევენ (III, VI, VII და VIII კლასელები) ან იშვიათ შემთხვევაში (V კლასში 1 შემთხვევა 55 ცდიდან, IV კლასში 2 შემთხვევა 52 ცდიდან და II კლასში — 5 შემთხვევა 58 ცდიდან).

3

ასეთია ზოგადი, ყველა ოთხივე ცდის სუმა რული შედეგი. მაგრამ როგორია ასაკობრივი ცვლილებები თითოეული ტიპის ცდაში? როგორც აღნიშნული გვექონდა, პირველი ორი ცდა მოითხოვდა ხელების უძრავ მდგომარეობაში სათანადო საგნების აღქმის ჰაბტურ და კინესთეტიკურ წარმოდგენას, პირველ ცდაში განსხვავებული სიდიდის ბურთების ჰაბტურ წარმოდგენას, მეორეში კი განსხვავებული სიმძიმის საგნების აწევის კინესთეტიკურ წარმოდგენას). ხოლო ბოლო ორ ცდაში მოეთხოვებოდა აქტიური აღქმის პროცესში აღქმისაგან განსხვავებულის წარმოსახვა. როგორც ჩვენს მრავალ ცდაში გამოირკვა, ზრდადამთავრებულ ადამიანებს ამ ორ უკანასკნელ ცდაში მეტად უძნელდებათ სათანადო თვალსაჩინო წარმოდგენა და ცდისპირების გაცილებით ნაკლები პროცენტი ახერხებს ასეთი (აღქმის საწინააღმდეგო) წარმოდგენით განწყობის შემუშავებას.

როგორია ამ მხრივ მდგომარეობა სასკოლო ასაკში? ოთხივე ცდის შედეგები, მიღებული თითოეულ ასაკზე, ცალ-ცალკე, თავმოყრილია ცხრილებში №№ 2, 3 და 4, გვ. 109, 110, 111.

ცხრილში მნიშვნელი ყველგან აღნიშნავს ბავშვების რაოდენობას, რომლებ-

ქართული

ზედაც ჩატარებული იყო ცდა, ხოლო მრიცხველი იმ ბავშვთა რაოდენობას, რომლებზედაც მიღებული იყო სათანადო რუბრიკით აღნიშნული შედეგი. მაგალითად, პირველ კლასში მეორე რუბრიკის პირველი მონაცემი — $\frac{7}{18}$ ნიშნავს, რომ პირველ კლასში 18 ბავშვიდან 7-მა განწყობა ვერ შეიძუშავა.

შევადაროთ ერთმანეთს ამ ცხრილების მონაცემების მიხედვით I და III კლასისა და აგრეთვე II და IV კლასის შედეგები, ე. ი. შევადაროთ წარმოდგენის განმაწყობელი მოქმედება ერთ შემთხვევაში საწინააღმდეგო აღქმის გარეშე (I და II კლასი) და მეორე შემთხვევაში (II და IV კლასი) იმავე მოდალობის განსხვავებული შინაარსის აქტუალური აღქმის პირობებში. უფრო კონკრეტულად: შევადაროთ პირველი კლასის, ე. ი. განსხვავებული სიდიდის ბურთების ჰაბტური წარმოდგენის შედეგები მესამე კლასის შედეგებთან, ე. ი. იმავე ბურთების განსხვავებული სიდიდის ისევ ჰაბტური წარმოდგენის შედეგებთან, როდესაც ამ წარმოდგენას ეწინააღმდეგება ტოლი ბურთების აქტუალური აღქმა. მეორეს მხრივ, შევადაროთ ერთმანეთს მეორე კლასის, ე. ი. განსხვავებული წონის აწევის კინესთეტიკური წარმოდგენის შედეგები მეოთხე კლასის ისევ განსხვავებული წონის კინესთეტიკური წარმოდგენის შედეგებს, როდესაც ამ წარმოდგენას ეწინააღმდეგება რეალურად მოცემული ტოლი სიმძიმეების აქტუალური აღქმა.

ამ შედარებიდან სრულიად ნათელი ხდება სასკოლო ასაკის ბავშვების მონაცემების (მეტადრე დაწყებითი სკოლის პერიოდში) დიდი განსხვავება ზრდამთავრებულებთან შედარებით. თუ უკანასკნელთათვის დამახასიათებელია აქტუალური აღქმის წინააღმდეგობის პირობებში (ე. ი. მესამე და მეოთხე მეთოდით ჩატარებულ ცდებში) გაცილებით უფრო იშვიათი აღმოცენება განწყობისა, ვიდრე აღქმის წინააღმდეგობის გარეშე (ე. ი. ვიდრე პირველ და მეორე მეთოდში), ასეთი რამ სასკოლო ასაკის ბავშვებს ზოგადად არ ახასიათებს ცდების ამ ორკატეგორიას შორის დიდ განსხვავებას საერთოდ არა აქვს ადგილი და ზოგჯერ, პირიქითაც, აღქმის წინააღმდეგობის პირობებში ზოგ ბავშვს უფრო ხშირად უმუშავდებათ განწყობა, ვიდრე საწინააღმდეგო აღქმის გარეშე, მეტადრე ტოლი სიმძიმეების რეალური აწევისას (მეოთხე კლასი) განსხვავებული სიმძიმეების წარმოდგენისას, ვიდრე ხელების უძრავ მდომარეობაში განსხვავებული სიმძიმეების აწევის წარმოდგენისას (მეორე კლასი).

მართლაც, როგორც ვხედავთ, 15 მეორეკლასელიდან განწყობის ყველა სახის გამოვლინება მეორე კლასში დადასტურდა 8 ბავშვთან, მეოთხე კლასში კი 13 ბავშვიდან 10-თან, ხოლო გამოკვეთილი განწყობისეული ილუზია მეორე კლასში 15-დან გამოვლინდა 5 ბავშვთან, მეოთხე კლასში კი 13-დან 7 ბავშვთან.

10 მეოთხეკლასელიდან მეორე კლასში განწყობის ყველა სახე გამოვლინდა 6 ბავშვთან, მეოთხე კლასში კი 14 ბავშვიდან 10-თან, ხოლო მკვეთრ განწყობისეულ ილუზიას მეორე კლასში ადგილი ჰქონდა 10 ბავშვიდან 4-თან, ხოლო მეოთხე კლასში 14 ბავშვიდან 9-თან.

მეექვსე კლასში განწყობა გამოკვეთილად გამოვლინდა მეორე ცდაში 6-თან, ხოლო მესამე ცდაში 14-დან 7-თან.

როგორც ვხედავთ, ცხრილიდან I, III, V და VIII კლასებში მეორე და მეოთხე ცდის შედეგები დაახლოებით ერთნაირია, ხოლო მეშვიდე კლასში მეოთხე ცდაში განწყობის შემუშავება უფრო იშვიათია, ვიდრე მეორე ცდაში.

რაც შეეხება IX და X კლასებს (სადაც იშვიათი ერთეული გამოჩაჩისების გარდა, მოზარდები ყველა ცდაში იმუშაებენ განწყობას), აქ არსებითი განსხვავება ცდების ამ ვარიანტებს შორის არ ჩანს, ისე რომ, ამ მხრივ ამ ასაკის მოზარდებიც არსებითად განსხვავდებიან ზრდადამთავრებულებისაგან. სახელდობრ, ერთმა მეცხრეკლასელმა ვერ შეიმუშავა განწყობა მხოლოდ პირველ ცდაში და ერთმა მხოლოდ მეორე ცდაში; ხოლო აღქმის საწინააღმდეგო წარმოდგენის ორივე ცდაში (ე. ი. III და IV ცდაში) ყველა მუკლებლივ შეიმუშავა. რაც შეეხება პირველ შედეგს, იგი შეიძლება იმითაც აიხსნებოდეს, რომ პირველ ცდაში ცდისპირი ჯერ ვერ შეეგუა სიტუაციას, ვერ დაეუფლა დავალბებულ მოქმედებას.

მეთექვსე კლასებიდან კი პირიქით, ერთმა ბავშვმა ვერ შეიმუშავა განწყობა IV ცდაში და ორმა III-ში, ე. ი. ამ ცდებში, სადაც წარმოსახული უპირისპირდებოდა აქტუალურ აღქმას, ხოლო პირველ ორ ცდაში ყველა მუკლებლივ შეიმუშავა განწყობა. ყოველ შემთხვევაში, ეს შედეგიც ამჟღავნებს ამ ასაკის მოზარდებში აღქმულის საწინააღმდეგო წარმოდგენით განწყობის შემუშავების უნარის მეტ გავრცელებას, ვიდრე ის დამახასიათებელია ზრდადამთავრებულებისათვის.

აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ წარმოსახვით შემუშავებული განწყობის სიძლიერის მხრივაც, როგორც ეს ჩანს ცხრილიდან, 15—17 წლიანებში არ ვლინდება გარკვეული კანონზომიერი განსხვავება ცდების ამ ვარიანტებს შორის, ე. ი. აღქმის წინააღმდეგობის შემთხვევაში და ასეთი წინააღმდეგობის გარეშე: ერთეულებში გამოხატული უმნიშვნელოდ მეტი სისწირე უფრო ძლიერი განწყობისა ხან ცდის პირველ ხან მეორე ვარიანტებში ვლინდება.

რაც შეეხება პირველ 8 კლასს, პაპტურ სფეროში, როგორც ჩანს ცხრილიდან, აღქმის წინააღმდეგობის შემთხვევაში, ე. ი. III ცდაში განწყობის შემუშავების მეტი სისწირე უფრო იშვიათია, ვიდრე I ცდაში, ვიდრე ტვირთის აწევვის წარმოდგენის ცდებში და უფრო ხშირია ნაკლები გავრცელებულობაც კი. როგორც ჩანს, ეს იმით აიხსნება, რომ III ცდაში ბურთების პაპტური აღქმისას მოტორული აქტივობა ნაკლებია ვიდრე IV ცდაში (იხ. ქვემოთ).

აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ პირველ 5 კლასში თითოეული კლასის ცდისპირებს შორის 2—3 ბავშვი და VII კლასში ერთი ცდისპირი უფრო ძლიერ (მტკიცე) განწყობას იმუშაებებს IV ცდაში, ვიდრე II-ში, ზოგი — III ცდაში, ვიდრე I-ში; გვხვდებიან ერთეულები, რომლებმაც მხოლოდ IV ცდაში შეიმუშავეს ფიქსირებული განწყობა.

როგორ უნდა გავიგოთ ეს, ერთი შეხედვით უცნაური შედეგი — როგორ შეიძლება უფრო ადვილად მუშავდებოდეს წარმოდგენის საფუძველზე განწყობა, როცა წარმოსახული ეწინააღმდეგება რეალურად აღქმულს, ვიდრე მაშინ, როდესაც მას არ ეწინააღმდეგება აქტუალური აღქმა?

როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში გადამწყვეტ როლს თამაშობს ის რეალური

მოქმედება, რომელსაც ასრულებს ცდისპირი III და განსაკუთრებით IV ცდაში: თუ პირველ ორ ცდაში მაგიდაზე ხელის გულით უძრავად დაწყობილი ხელები მეტად უშლიან ბავშვს წარმოიდგინოს გადმობრუნებული ხელებით ბურთების ჰაბტური აღქმა, ან სიმძიმეების აწევა ზონრებით, III ცდაში კი ის რეალურად კიდებს ხელს და ჰაბტურად აღიქვამს ბურთებს, თუმცა განსხვავებული მოცულობის მიმართებით, ვიდრე წარმოიდგენს, მაგრამ მაინც სათანადო მოქმედებას ასრულებს, განსაკუთრებით IV ცდაში, სადაც რეალურად სწევს ორივე ხელით ზონრებით ორ საგანს. როგორც ჩანს, ამ მოქმედების რეალური შესრულებისას ბავშვებისათვის უფრო ადვილია აღქმული შინაარსის წარმოსახვით შეცვლა (ერთი აღქმული ბურთის სიდიდის გაზვიადებულად წარმოდგენა ან ერთი ხელით აწეული სიმძიმის გაზვიადებულად წარმოდგენა), ვიდრე სათანადო წარმოდგენის შექმნა ხელების შეუფერებელ მდგომარეობაში უძრავად გაჩერების შემთხვევაში. საგულისხმოა, რომ მსახიობებს შორისაც გვხვდებოდა ისეთი ცდისპირები, რომელნიც IV სახის ცდაში უფრო ადვილად იმუშავებდნენ განწყობას, რადგანაც ხელების ნებისმიერად განსხვავებული დაჭიმვით სწევდნენ ობიექტურად ტოლ სიმძიმეებს.

ამრიგად, პირველი და მეორე სასკოლო ასაკის ბავშვების წარმოსახვით განწყობის შემუშავების ეს თავისებურება (ე. ი. ზოგი ბავშვის მიერ უფრო ადვილი ნებისმიერი შემუშავება განწყობისა კინესთეტიკური აღქმის წინააღმდეგობის შემთხვევაში, ხოლო ბევრისათვის არა უფრო მეტი სიძნელე ამ პირობებში განწყობის შემუშავებისა, ვიდრე აღქმის გარეშე წარმოდგენისას), იმის მაჩვენებელია, რომ ამ ასაკის ბავშვებისათვის რეალური მოტორული მოქმედება — წარმოსახულის მეტ-ნაკლებად შესატყვისი მოძრაობა, მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს განწყობის შემუშავებისათვის. ეს არის, როგორც ჩანს, მნიშვნელოვანი თავისებურება წარმოსახვის განმაწყობელი მოქმედებისა ბავშვებთან. ზრდადამთავრებულ ადამიანებთან, როგორც ეს ჩვენს საგანგებოდ ჩატარებული ცდებით დადასტურდა [5], ასეთი „კომპონენტი“ არ წარმოადგენს წარმოსახვის განმაწყობელი მოქმედების მნიშვნელოვან ფაქტორს, მაშინაც კი, როდესაც ასეთი მოქმედების სენსომოტორული შთაბეჭდილება სავსებით შესატყვისება წარმოდგენილ შინაარსს [4, 87—105], ხოლო რაც შეეხება ამ შემთხვევაში წარმოდგენილი საგანწყობო შინაარსის განსხვავებას აღქმული საგან (როგორც ამას აქვს ადვილი ჩვენს III და IV ცდებში), ეს ზრდადამთავრებულთათვის მეტად მნიშვნელოვანი დაბრკოლებაა წარმოდგენის საფუძველზე განწყობის შესამუშავებლად.

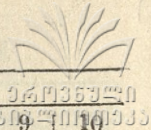
როგორც ჩანს, საქმე ის არის, რომ ბავშვის აქტივობაში მეტროლს ასრულებს, ასე ვთქვათ, აქტივობის მოტორული კომპონენტი, ვიდრე ის შინაგანი აქტივობა, რომელსაც გულისხმობს წარმოდგენილი სიტუაციის მიმართ შინაგანი „შთაგრძნობის“ აქტივობა.

მოზრდილისათვის განწყობის შესამუშავებლად წარმოსახული სიტუაციის მიმართ, ამ სიტუაციის მიმართ მთლიან-პიროვნებისეული აწყობისათვის, მეტ

როგორც თამაშობს შინაგანი აქტივობა, ვიდრე მოტორული აქტივობა რაკი ის აღიქვამს ტოლ ბურთებს ან ტოლ სიმძიმეებს, ეს მას უფრო ხელს უშლის მათგან განსხვავებული წარმოდგენის მიმართ განწყობის, უფრო ხელს უშლის სპეციფიკური აქტიური დამოკიდებულებების შექმნას ამ, აღქმისაგან განსხვავებული, წარმოდგენის მიმართ (რაც წარმოსახვის განმარტებული მოქმედების მთავარ ფაქტორს წარმოადგენს), ვიდრე სათანადო მოტორული კომპონენტის (ბურთებისათვის ხელის მოკიდების ან საგნების აწევის მოძრაობის) არარსებობა ცდის პირველ და მეორე ვარიანტში. ასეთი აქტიური დამოკიდებულება კი წარმოდგენილის მიმართ წარმოსახვის განმარტებული მოქმედების მთავარ ფაქტორს წარმოადგენს [4, 87—105]. წარმოსახული სიტუაციის მიმართ სათანადო შინაგანი აქტივობა აღნიშნული მოტორული აქტივობის გარეშე უადვილებს ზრდადამთავრებულს სათანადო განწყობის შექმნას, როდესაც ამას არ ეწინააღმდეგება წარმოდგენილისაგან განსხვავებული აღქმა. ბავშვებს კი, როგორც ჩანს, ასეთი შინაგანი აქტივობის, ასეთი „შთაგრძობის“ ნებისმიერად შექმნა სათანადო მოტორული აქტივობის გარეშე, შედარებით უჭირთ. ყოველ შემთხვევაში მოტორული აქტივობა მათ ხელს უწყობს წარმოდგენილის მიმართ აწყობას — სათანადო განწყობის შემუშავებას. ამიტომ წარმოდგენილის საწინააღმდეგო აღქმული შინაარსის მოცემულობაც არ წარმოადგენს ბავშვისათვის დიდ დაბრკოლებას წარმოსახულის მიმართ განწყობის შემუშავებისათვის, თუკი ამ აღქმულს თან ახლავს სათანადო მოტორული აქტივობა ე. ი. წარმოსახულის მეტ-ნაკლებად შესატყვისი მოძრაობების შესრულების შესაძლებლობა. თვალსაზრისით წარმოდგენის შესაქმნელად ამ ბავშვებს ძალიან ეხმარებათ სათანადო მოტორული აქტივობა, რომელიც გამოირიცხულია ცდების პირველ ორ ვარიანტში, როდესაც ცდისპირებს უძრავად აქვთ დალაგებული ხელები მაგიდაზე.

ცხრილი 1

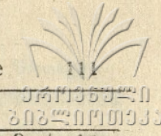
კლ.	წ.წ.	ფიქს. განწყ. ან გამოვლინდა	ფიქს. განწყ. ყველა სახის გამოვლინება	გამოკვეთილი გამოვლინება	აქედან					
					უსუსტ.	სუსტი	მ ₃	ძლიერი	დაუსტ.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
I კლ.	7 წ.	6	$\frac{20}{54} = 37\%$	$\frac{34}{54} = 63\%$	$\frac{20}{54} = 36\%$	5	9	4	1	1
II კლ.	8 წ.	3	$\frac{19}{58} = 33\%$	$\frac{39}{58} = 67,2\%$	$\frac{25}{58} = 43,1\%$	—	10	6	4	5
III კლ.	9 წ.	10	$\frac{18}{48} = 37,5\%$	$\frac{30}{48} = 62,5\%$	$\frac{17}{48} = 35,4\%$	1	9	5	2	—
IV კლ.	10 წ.	5	$\frac{16}{52} = 31\%$	$\frac{36}{52} = 69,1\%$	$\frac{23}{52} = 44,2\%$	2	9	7	3	2
V კლ.	11 წ.	—	$\frac{16}{55} = 29\%$	$\frac{39}{55} = 71\%$	$\frac{28}{55} = 50,9\%$	4	10	8	5	1

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
VI კლ. 12 წ.	—	$\frac{16}{54} = 29,6\%$	$\frac{38}{54} = 70,4\%$	$\frac{28}{54} = 51,7\%$	5	12	7	4	—	—
VII კლ. 13 წ.	—	$\frac{15}{50} = 30\%$	$\frac{35}{50} = 70\%$	$\frac{27}{50} = 54\%$	6	7	8	6	—	—
VIII კლ. 14 წ.	—	$\frac{12}{48} = 25\%$	$\frac{36}{48} = 75\%$	$\frac{26}{48} = 54\%$	3	11	7	5	—	—
IX კლ. 15—16 წ.	—	$\frac{2}{40} = 5\%$	$\frac{38}{40} = 95\%$	$\frac{33}{40} = 82,5\%$	1	4	43	11	4	—
X კლ. 16—17 წ.	—	$\frac{3}{40} = 7,5\%$	$\frac{37}{40} = 92,5\%$	$\frac{35}{40} = 90\%$	1	6	18	8	3	—

ცხრილი 2

	ჟარი	ვერ შეი- შუშავა	ფიქს. განწყ. ეველა სხვის გამოვლინება	გამოკვეთილი გამოვლინება	უცესტ.	სუსტი	სამ.	ძლიერი	დაუბოლ.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I კლასი 7 წ.									
I ცდა	2	7/18	11/18	7/8	2	3	1	1	—
II ცდა	1	4/12	8/12	5/12	2	2	2	—	—
III ცდა	2	4/10	6/10	2/10	—	2	—	—	—
IV ცდა	1	5/14	9/14	6/14	1	2	2	—	1
II კლასი 8 წ.									
I ცდა	1	6/16	10/16	5/16	—	3	1	1	—
II ცდა	1	7/15	8/15	5/15	—	1	1	1	1
III ცდა	—	3/14	11/14	8/14	—	2	3	1	2
IV ცდა	1	3/13	10/13	7/13	—	3	1	1	2
III კლასი 9 წ.									
I ცდა	4	7/18	5/12	4/12	—	3	1	—	—
II ცდა	4	3/12	9/12	5/12	1	2	2	—	—
III ცდა	1	5/12	7/12	3/12	—	2	1	—	—
IV ცდა	1	4/12	8/12	5/12	—	2	1	2	—
IV კლასი 10 წ.									
I ცდა	2	5/15	10/15	5/15	—	3	1	1	—
II ცდა	1	4/10	6/10	4/10	2	2	—	—	—
III ცდა	1	3/13	10/13	6/13	—	2	3	1	—
IV ცდა	1	4/14	10/14	9/14	—	2	3	1	2
V კლასი 11 წ.									
I ცდა	—	6/14	8/14	8/14	2	3	2	1	—
II ცდა	—	3/14	11/14	6/14	—	3	1	2	—
III ცდა	—	4/14	10/14	8/14	1	2	4	1	—
IV ცდა	—	3/13	10/13	6/13	1	2	1	1	1
VI კლასი 12 წ.									
I ცდა	—	2/14	12/14	9/14	2	4	2	1	—
II ცდა	—	5/14	9/14	6/14	1	3	2	—	—
III ცდა	—	3/12	9/12	6/12	1	2	1	2	—
IV ცდა	—	6/14	8/14	7/14	1	3	2	1	—

I	2	3	4	5	6	7	8	9	10
VII კლასი 13 წ.									
I ცლა	—	3/14	11/14	9/11	2	4	2	1	—
II ცლა	—	3/14	11/14	8/14	2	2	2	2	—
III ცლა	—	4/11	7/11	6/11	1	—	2	2	—
IV ცლა	—	5/11	6/11	4/11	—	1	2	1	—
VIII კლასი 14 წ.									
I ცლა	—	2/10	8/10	8/10	1	3	1	3	—
II ცლა	—	4/14	10/14	6/14	—	1	4	1	1
III ცლა	—	4/10	6/10	6/10	1	4	1	—	—
IV ცლა	—	4/10	6/10	6/10	1	4	1	—	—
IX კლასი									
I ცლა	0	4/10	9	9	0	2	3	3	1
II ცლა	0	4/10	9	8	3	1	3	2	1
III ცლა	0	0	10	8	0	0	3	4	1
IV ცლა	0	0	10	8	0	1	4	2	1
X კლასი									
I ცლა	0	0	10	10	1	2	4	2	1
II ცლა	0	0	10	9	0	3	5	1	0
III ცლა	0	2	8	8	0	0	4	3	1
IV ცლა	0	1	9	9	0	1	5	2	1

ზოგადი ფსიქოლოგიის კათედრა

ლიტერატურა

1. რ. ნათაძე, წარმოსახვის განმაწყობელი მოქმედება. თბილისი, 1958.
2. რ. ნათაძე, სსცენო გარდასახვის ფსიქოლოგიური საფუძვლები. თბილისი, 1970.
3. К. С. Станиславский, Работа актера над собой, II изд.
4. Р. Г. Натадзе, Воображение как фактор поведения, Тбилиси, 1972.
5. რ. ნათაძე, წარმოდგენის თვალსაჩინოება, როგორც ფიქსირებული განწყობის სტიმულაციის ფაქტორი, კრ. „ფსიქოლოგია“, ტ. V, 1948.

Р. Г. НАТАДЗЕ

РАЗВИТИЕ УСТАНОВОЧНОГО ДЕЙСТВИЯ ВОООБРАЖЕНИЯ
В ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ (от 7 до 17 лет)

Резюме

1. Экспериментальное исследование способности детей школьного возраста произвольно вырабатывать установку на основе воображаемой ситуации выявило (вопреки распространенному мнению о высоком уровне этой способности в детском возрасте) постепенное развитие ее с I до VIII класса (с 7 до 14-летнего возраста) и резкий скачок в развитии в 15—17-летнем возрасте, в результате которого в этом возрасте (15—17 л.) она достигает всеобщего распространения.

2. Возрастное развитие этой способности, видимо, обусловливается развитием воли, в результате которого развивается способность произвольного вызова того активного отношения («вчувствования») к представляемому, которое является обязательным условием.

УДК 37.01:37.01
202.002.01(09)33

установочного действия воображения при отсутствии сильной заинтересованности представляемым.

3. В противоположность взрослым, часть детей легче вырабатывает установку на основе воображения в процессе восприятия противоположного представляемому содержанию той же модальности, но при условии, если это, отличное от воспринимаемого, представление осуществляется более или менее соответствующей представляемому моторной активностью (например, представление подымания разного веса грузов в процессе подымания объектов равного веса). А. для большинства детей, в противоположность взрослым, выработка установки в таких условиях не представляет большей трудности, чем выработка установки при отсутствии противоположного восприятия.

4. Эта сравнительная легкость выработки установки на основе представления при противопоставлении ему восприятия, видимо, объясняется тем, что моторная активность, имеющая место при кинестетическом и галитическом восприятии, облегчает ребенку вызов той внутренней активности в отношении представления, которая является обязательным условием установочного действия воображаемого.

R. NATADZE

THE DEVELOPMENT OF SET BASED ON IMAGINATION AMONG SCHOOLCHILDREN
(FROM 7 TO 17 YEARS)

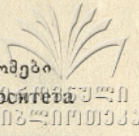
Summary

1. Experimental study of the ability of schoolchildren to form a set voluntarily on the basis of an imagined situation revealed a gradual development from the first to the eighth form (from 7 to 14 years) and a sharp rise in this development at the age of 15 — 17.

2. The age development of this ability seems to depend on the development of volition that enables the voluntary activation of an active attitude to the imagined, which is a necessary condition of the set-inducing activity of imagination when there is no strong interest in the imagined object.

3. In contrast to grown-ups some children can more easily develop a set on the basis of imagination in the process of perceiving a content opposed to what he imagines in the situation of the same modality but provided that this imagining (which differs from what is perceived) is carried out by a motor activity more or less corresponding to what is imagined. For the majority of children evolving a set in such conditions is no more difficult than evolving a set in the absence of an opposite perception.

4. The phenomenon may presumably be explained by the following: motor activity during kinetic and haptic perception helps the child to trigger that inner activity towards the object of his imagination which is an indispensable condition of the set-inducing action of what is imagined.

**კ ვOPოსუ ინტერმოდალური კორელაციი უსანოვკი,
 ფიქსირებული ვ უსლოვია აქტუალური ი
 ვოობრაჟაემი სიტუაციი**

მ. ა. როგოვსკაი

სოგლასო თეორი დ. უზნადე, უსანოვკი ივლენი სოსიანემ, ვოზნიკაოშიმ ნა ოსოვე სლიანი დუიქ უსლოვი, ილი ფაქტორვ — პოტრებნოსტი სუბიექტი ვ შიროკომ სმისლე ეთო პონიანი ი ობიექტივი სრედი, კაკ სიტუაციი იე დოვლეთორენი. უსანოვკი — ცელოსთი-ლიქნოსთნი მოდუს, ა ნე ლოკალნოე სოსიანე ოდელნიქ ანალიზატორვ. ონა ოპერეჟაე აქტივნი სინდივიდი, ივლენი სოგოვნიოსთუ პოსლედნიე კ ოპრედელენნომუ დეიქსთიუ. ექსპერიმენტალნოე ივლენი ფიქსირებული უსანოვკი პოკაზალე, ქო პრიქინოი ილლუზიი ივლენი სე პერიფერიქსიქსი ფაქტორ, თ. ე. სოსიანე ანალიზატორი, ა ცელოსთი-ლიქნოსთნი სოსიანე სუბიექტი, იეო ფიქსირებული უსანოვკი [4].

ესი ფიქსირებული უსანოვკი ნე ივლენი რეზულთათ ილი სლედსთენემ ოსთავსეოსი ვ ანალიზატორე სლედი, ესი ეთო ივლენი ნე პერიფერიქსიქსი, ა ცენტრალნოე, თო ნადო დოპუსთიქ, ქო თოთ, კო პოკაჟეტი ბოლსუი ფიქსირებუბნიოსთნი ვ კაკოი-ლიბო ოდნი მოდალნიოსთნი, თოთ პოკაჟეტი ნ ბოლსუი ფიქსირებუბნიოსთნი ვ დრუიქ მოდალნიოსთნი, თ. ე. ესი უ ეთიქ ილლუზიი ობიქსი ოსოვი, თო მეჟდუ ნიმი დოლჟნა სუსთვოვთიქნი ვნიქნელნი ან კორელაციი.

ექსპერიმენტუ პო ივლენი ოთნოშიანი მეჟდუ სილოი ფიქსირებუბნიოსთნი უსანოვკი ვ რაზნიქ მოდალნიოსთნი ბილნი პრევედენი დ. კვავილასვილი [2]. ილლუზიი ბილნი ივლენი ვ მიშექნიქ, გატტიქსიქსი ი ვიზუალნიქ სფერაქ. სუსთვოვნიანი ვნიქნელნი კორელაციი მეჟდუ ეთიმი ილლუზიიმი დოკაზალე, ქო ედინოი ოსოვი ეთიქ ილლუზიი ივლენი ცელოსთი-ლიქნოსთნი სოსიანე [4].

ვოპროს ინტერმოდალური კონსტანტნოსტი ფიქსირებული უსანოვკი ივლენი სიქნელნი ა. ავალისვილი [1]. იმ უსანოვნიქ ფაქტი, სოგლასო კოტორომუ უ კაკოდო სუბიექტი იმეეტი სოვი თიქტი ფიქსირებული უსანოვკი, ნეიქმენნი დიქსი ლიბოგო სენსორნოგო აპარატი.

იქსოდი იქ ფაქტი, ქო უსანოვკი ივლენი ოსოვი ვსეი პსიქიქსიქსი აქტივნიტი ქელოვეკი, ნადო სიქნელნი, ქო ნა დრუიქ ბოლეს ვოსიქნიქსი ურენიქსი პსიქიქსიქსი აქტივნიტი სუბიექტი უსანოვკი თაკჟე ცელოსთნი.

ექსპერიმენტალნიმი ისლედოვანიი რ. გ. ნათადე [3] უსანოვნიქ ფაქტი ფიქსირებული უსანოვკი, სტიმულირებული ვოობრაჟენიემ. სოგლასო ეთიქ ისლედოვანიქ, უსთოიქსთივოსთნი უსანოვნიქსი ილლუზიი, პოლუქნენნიქსი პოსრედსთენემ ვოობრაჟენიი, ვივლენი ბოლსიქნი ინტერინდივიდუალნიე კოლებანი. უსანოვკი ფიქსირეუბნი სე ვოვდეიქსთენემ აქტუალნიქ სრედი, ა პოსრედსთენემ ვოობრაჟენიი (სლოვესთნი). სოგლასო ექსპერიმენტამ ნათადე, ფიქსაციი ვ ეთიქ უსლოვიაქსი ვნიქნელნი ზატრუდნენი. ნათადე ივლენი დეიქსთენი ფიქსირებული უსანოვკი ვ მიშექნიქ, გატტიქსიქსი ი ოპტიქსიქსიქსი სფერაქ, ოდნაკო ვოპროს ობ ინტერმოდალნიქსი

корреляциях фиксированной установки, стимулированной воображением, им не ставился.

В то же время, наличие интермодальных корреляций могло бы свидетельствовать об единстве механизма воображения. Представляет интерес также вопрос об интермодальных корреляциях между фиксированностью (или количеством иллюзий) в актуальной и воображаемой ситуациях. Для этого необходимо определение корреляций между результатами экспериментов и факторизация полученной корреляционной матрицы, так как если у нас имеется причина для утверждения того, что в основе всех нижеописанных опытов лежит целостно-личностное состояние, то лучше всего избрать метод, основанный на однофакторной модели. Для этого необходимо выразить полученные результаты в количественной форме для каждого испытуемого. Для количественной характеристики мы брали число критических опытов, которые обозначали фиксированность испытуемого в данном опыте.

Нами были проведены эксперименты, которые ставили целью выявить отношения показателя фиксированности между установкой, стимулированной воображением и актуально. Был использован классический метод фиксирования установки и метод фиксирования установки воображением, использованный Р. Г. Натадзе.

В эксперименте приняли участие студенты и сотрудники Государственного педагогического института им. Пушкина, а также НИИ экономики и права АН ГССР. На каждом из 42-х испытуемых методом фиксирования установки были исследованы иллюзии веса, объема, а также оптическая иллюзия величины в условиях актуальной и воображаемой ситуации. Для того, чтобы исключить влияние установки одной модальности на другую, эксперименты проводились с интервалом 6—7 дней, кроме того, для исключения влияния «актуальной» установки на «воображаемую» и наоборот, на половине испытуемых установка фиксировалась также в трех модальностях на основе воображения, а затем актуально. Таким образом, на каждом из 42-х испытуемых с интервалом не менее недели было проведено шесть вариантов опытов. Шесть вариантов опытов в случае получения достаточно высоких коэффициентов корреляций могли позволить провести факторный анализ.

Гаптическая установка объема фиксировалась одинаковыми по весу, но разными по объему (диаметру) деревянными шарами 80 мм и 40 мм диаметра. Критические опыты проводились двумя равными по 60 мм шарами. Для фиксации гаптической установки веса использовались равные по объему, но разные по весу деревянные шары — 300 грамм и 80 грамм. В критических экспериментах испытуемому предъявлялись для сравнения тяжести (веса) равные по объему и весу два 150 граммовых таких же шара. И, наконец, в тахистоскопических опытах для фиксации зрительной установки экспонировались две окружности диаметром 30 и 15 мм, а в критических — две одинаковые окружности по 22 миллиметра в диаметре. До начала эксперимента обычными контрольными опытами проверялась так называемая сенсорная асимметрия [5].

Сенсорная асимметрия заключается в тенденции субъекта оценивать равные объекты неравными, переоценивать один из них. В случае обнаружения сенсорной асимметрии соответственно располагались и установочные объекты.

В опытах по фиксации установки в сфере актуального восприятия

испытуемому предлагалось 15 раз подряд сравнивать разные по весу, объему или величине вышеуказанные объекты, а затем им давались в руки равные по весу или объему шары, или показывались тахистоскопически равновеликие окружности. Действие установки, фиксированной в наших опытах, проявлялось в основном в иллюзиях, выражающихся в невозможности воспринять равенство объективно равных критических объектов. В большинстве случаев последующее иллюзорное восприятие объективно равных окружностей или шаров, как неравных, имело контрастный характер.

В опытах с фиксированной установкой, стимулированной воображением, испытуемого просили вообразить себе 15 раз подряд охватывание и сравнение по тяжести или величине разных деревянных шаров или же сравнение воображаемых большого и маленького кругов на пустом экране тахистоскопа. В критических опытах испытуемым давались для восприятия объективно равные шары или окружности. Установка, фиксированная воображением, проявлялась в иллюзорном восприятии реально даваемых равных стимулов, т. е. установка стимулировалась воображением, а критический эксперимент проводился в реальной сфере.

В наших экспериментах проявилась та же закономерность, что и в экспериментах Р. Г. Натадзе, т. е. установка, фиксированная воображением, гораздо слабее, чем установка, фиксированная в актуальной сфере. Немаловажную роль играет также модальность, в которой мы фиксируем установку. Действие установки больше всего проявилось в иллюзорном восприятии объема, затем веса и слабее всего в визуальной сфере.

Надо отметить, что часть экспериментов проводилась не в психологической лаборатории; условия, в которых производился эксперимент, не совсем благоприятствовали точной количественной оценке ответов, что, конечно, могло отразиться на точности результатов и изменить общую картину при статистической обработке материала.

Данные всех вариантов эксперимента приведены в нижеследующей таблице. Через А и А₁ обозначены иллюзии веса в актуальной и воображаемой сферах. Через В и В₁ — визуальные иллюзии в актуальной и воображаемой сферах и через С и С₁ — иллюзии объема соответственно в актуальной и воображаемой сферах.

Актуальная сфера				Сфера воображения		
№№ пп	Вес А	Визуально В	Объем С	Вес А ₁	Визуально В ₁	Объем С ₁
1	2	3	4	5	6	7
1	11	19	33	0	0	70
2	19	0	40	16	7	27
3	1	6	4	0	0	0
4	13	22	18	20	4	8
5	70	1	47	28	0	18
6	13	28	2	22	0	31
7	3	1	18	0	0	0
8	21	4	5	1	2	11

 ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ
 ИНСТИТУТ АКАДЕМИИ НАУК СССР

1	2	3	4	5	6	
9	27	7	14	14	1	22
10	9	3	10	0	0	13
11	5	9	12	0	2	0
12	15	6	10	1	3	1
13	12	8	70	0	0	2
14	9	1	13	70	4	12
15	70	0	27	0	0	4
16	39	23	70	70	27	70
17	8	20	27	21	8	25
18	18	0	18	2	0	1
19	12	17	25	23	14	44
20	15	6	15	40	11	10
21	10	19	21	19	21	29
22	15	0	0	15	5	12
23	12	6	5	13	9	20
24	10	7	10	35	46	12
25	23	34	6	4	9	14
26	9	8	6	28	15	13
27	8	6	14	52	19	22
28	45	6	12	62	11	21
29	14	19	15	63	40	49
30	70	34	70	26	9	24
31	17	1	43	0	3	9
32	11	5	11	12	0	22
33	6	6	6	12	8	7
34	11	0	33	0	0	0
35	59	0	14	5	0	6
36	14	6	21	5	0	42
37	11	6	12	25	12	8
38	10	2	37	13	20	11
39	12	22	17	20	16	16
40	52	24	13	27	12	41
41	11	11	24	49	5	0
42	8	11	14	15	9	5

Напротив индексов каждого испытуемого на таблице в горизонтально расположенных строках даются показатели фиксированности каждой серии экспериментов.

Интермодальные корреляции были высчитаны по формуле

$$r = \frac{N \sum_{i=1}^N X_i Y_i - \left(\sum_{i=1}^N X_i \right) \left(\sum_{i=1}^N Y_i \right)}{\sqrt{N \sum_{i=1}^N X_i^2 - \left(\sum_{i=1}^N X_i \right)^2} \sqrt{N \sum_{i=1}^N Y_i^2 - \left(\sum_{i=1}^N Y_i \right)^2}}; \quad r \geq 0,30$$

где x_i — показатель фиксированности установки в одной модельности i -го индивида, Y_i — аналогично, N — количество испытуемых.

Всего было высчитано 15 корреляций. Полученные результаты можно группировать следующим образом:

1. Интермодальные корреляции установки, фиксированной в актуальной сфере.

Группа: $r_{AB} = 0,11$ (вес—оптика)
 $r_{AC} = 0,39$ (вес—объем)
 $r_{BC} = 0,15$ (оптика—объем).

II. Интермодальные корреляции установки, фиксированной на основе соображения:

$$r_{A_1V_1} = 0,33 \text{ (вес—оптика)}$$

$$r_{A_1C_1} = 0,38 \text{ (вес—объем)}$$

$$r_{V_1C_1} = 0,36 \text{ (оптика—объем)}.$$

III группа — интермодальные корреляции «актуальной» и стимулированной воображением установки:

$$r_{AA_1} = 0,36 \text{ (вес—вес)}$$

$$r_{VV_1} = 0,35 \text{ (виз.—виз.)}$$

$$r_{CC_1} = 0,28 \text{ (объем—объем)}.$$

IV группа — интра- и интермодальные корреляции в актуальной и воображаемой сферах:

$$r_{AB_1} = 0,9$$

$$r_{CB_1} = 0,001$$

$$r_{AC_1} = 0,14$$

$$r_{CA_1} = 0,15$$

$$r_{BC_1} = 0,50$$

$$r_{BA_1} = 0,07$$

Из этих данных возможно составить матрицу шестого порядка:

	A	B	C	A ₁	B ₁	C ₁
A		0,11	0,39	0,36	-0,9	0,14
B	0,11		0,15	0,07	0,35	0,50
C	0,39	0,15		0,15	0,001	0,28
A ₁	0,36	0,07	0,15		0,33	0,38
B ₁	-0,9	0,35	0,001	0,33		0,36
C ₁	№ 0,14	0,50	0,28	0,38	0,36	

По статистической надежности среди этих 4-х групп выделяются II и III, т. е. результаты корреляционного анализа установки, фиксированной на основе воображения (интермодальные корреляции), и установки, фиксированной в соответствующих друг другу модельностях актуально на основе воображения.

В I группе надежной по этим данным оказалась лишь одна корреляция (вес—объем $r_{AC} = 0,39$), однако, если привлечь данные корреляционного анализа проведенных ранее опытов [2], где соблюдалась большая точность условий опытов, то получим, что интермодальные корреляции установки, фиксированной восприятием в парах r_{AB} (вес—оптика = 0,32) и r_{BC} (оптика—объем = 0,42), вполне надежны. Это же означает, что интермодальные корреляции установки, фиксированной актуальным восприятием, не менее надежны, чем корреляции во второй и третьей группах.

Таким образом, ненадежны лишь корреляции, выделенные нами в IV группу. Но все корреляции здесь между данными опытов в «актуальной» и «воображаемой» сферах и коррелирующие пары достаточно далеки друг от друга. Например, корреляция r_{AB_1} — это корреляция между весовой установкой в актуальной сфере и визуальной установ-

кой в воображаемой сфере; СВ₁ — корреляция между «объемной» установкой в актуальной сфере и визуальной в «воображении»; АС₁ — корреляция между «весовой» установкой также в актуальной сфере, «объемной» установкой также в актуальной сфере, «объемной» установкой в «воображаемой» сфере и т. д. Что общего между подобными сферами? Ясно, что они очень далеки друг от друга и ожидать здесь высоких корреляций нельзя.

Следовательно, результаты рассмотренных опытов и корреляционный анализ их данных говорят в пользу концепции Д. Узнадзе о целостной природе феномена установки.

Кафедра
психологии труда и инженерной
психологии

ЛИТЕРАТУРА

1. А. Авалишвили. К вопросу о константности интермодального типа установки (на груз. языке). Труды ТГУ, т. XVII, 1950.
2. Д. Квавилашвили. К вопросу о целостно-личностной природе установки (рукопись на груз. языке), ТГУ, кафедра инженерной психологии, 1972.
3. Р. Г. Натадзе. Воображение как фактор поведения. Тбилиси, 1972.
4. Д. Н. Узнадзе. Экспериментальные основы психологии установки (на груз. яз.). Психология, т. VI, Тбилиси, 1949.
5. Б. Хачапуридзе. Асимметрия в опытах симультанного сравнения величины (на груз. языке). Психология, т. I, Тбилиси, 1942.

მ. როგოვსკაია

აქტუალურ წარმოსახულ სიტუაციებში ფიქსირებულ განწყობის ინტერმოდალური კორელაციის საკითხისათვის

რ ე ზ ი უ მ ე

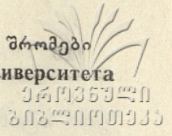
შესწავლილია განწყობის მთლიანპიროვნული ბუნების საკითხი წარმოსახულ და აქტუალურ სიტუაციებში ფიქსირებული განწყობის საფუძველზე ინტერ-და ინტრამოდალური კორელაციის გზით. ექსპერიმენტული მასალის დასამუშავებლად გამოყენებულია თანამედროვე სტატისტიკური მეთოდები. ნაჩვენებია ფიქსირებული განწყობის მთლიანპიროვნული ბუნება.

M. ROGOVSKAYA

ON THE PROBLEM OF THE CORRELATION OF SETS FIXATED IN CONDITIONS
OF ACTUAL AND IMAGINARY SITUATIONS

Summary

The problem of the unitary nature of set is studied by the method of inter- and intramodal correlations of set illusions, fixated on the basis of actual and imaginary situations. Modern statistical techniques of analysis of the experimental material are used. The unitary nature of set is established.

გადაწყვეტილების მიღებისა და ატიტუდის შეცვლის ურთიერთობის საკითხისათვის

რეზაჰ ქვარცხავა

ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში ატიტუდი განხილულია როგორც ქცევის ჰიპოტეტური, ლატენტური ცვლადი. იგი არაა დაკავშირებული რომელიმე ცალკეულ, სპეციფიკურ აქტთან ან ინდივიდის გარკვეულ რეაქციასთან. ატიტუდი წარმოადგენს მეტნაკლებად ურთიერთდაკავშირებული აქტების ან რეაქციების აბსტრაქციას.

ასეთი ლატენტური ცვლადი გამოყენებულია იმისათვის, რომ აღვწეროთ სტიმულის გარკვეულ კლასზე განსხვავებული რეაქციები. ამდენად, ეს ცვლადი განიხილება როგორც შუალედური სტიმულსა და რეაქციას შორის. რეაქციებზე შეიძლება ვთქვათ, რომ ისინი ხასიათდება კოვარიაციით, რადგან გაშუალებულია ერთიანი ჰიპოტეტური ცვლადით. თვლიან, რომ ეს ლატენტური ცვლადი ფაქტების მთელი სერიის—რეაქციების—უნიფიცირებას ახდენს.

ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში მოცემულია ატიტუდის მრავალი განსაზღვრება. შედარებით გავრცელებულია განსაზღვრება (ჩვენც ასეთ გაგებას ვემყარებით), სადაც ატიტუდი გაგებულია როგორც მოტივაციური, ემოციური, პერცეპტული და კოგნიტური პროცესების მყარი ორგანიზაცია ინდივიდში. ინდივიდის ფსიქიკური პროცესების მყარი ორგანიზაცია გულისხმობს რეაქციების გარკვეულ თანმიმდევრობასა და შინაგან შეთანხმებულობას.

აღსანიშნავია, რომ უკანასკნელ ხანებში ატიტუდის ცნება საკმაოდ ინტენსიურად გამოიყენება სოციალურ ფსიქოლოგიაში. როგორც ოლპორტი მიუთითებს, ატიტუდის ცნება სოციალური ფსიქოლოგიის ძირითად საშენ მასალად იქცა.

სოციალური ფსიქოლოგიის ინტერესი ატიტუდის ცნებისადმი სავსებით კანონზომიერი მოვლენაა. აშკარა გახდა, რომ ადამიანის ქცევის სპეციფიკურობის ასახსნელად არ იყო საკმარისი ინსტიქტების შესახებ განსხვავებული ჰიპოთეზები (როგორც ვარიაციითაც არ უნდა ყოფილიყო ის წარმოდგენილი). ადამიანის ქცევაზე სოციალური გარემოს (სხვა ადამიანების, ადამიანის ჯგუფების, ტრადიციების, წეს-ჩვეულებების) გავლენის ასახსნელად არ იყო საკმარისი მხოლოდ ინდივიდის თანდაყოლილ თვისებებზე მითითება. საჭირო გახდა ისეთი ჰიპოთეტური ცვლადის დაშვება, რომელიც თავისუფალი იქნებოდა როგორც უპიროვნო სოციალური ძალების აბსტრაქტული შინაარსებისაგან, ისე თანდაყოლილობის იდეებისაგან. სწორედ ასეთს წარმოადგენდა ატიტუდის ცნება.

სოციალურ ფსიქოლოგიაში ატიტუდის ცნების ფართო გამოყენებამ ძლი-

ეროვნული
ფორმის

ერი სტიმული მისცა იმ კვლევებს, რომლებიც ეხებოდა მის (ატიტუდის) ფორმის მირებასა და შეცვლას. ეს ინტერესი გასაგებიცაა. თუ დავთანხმებით დაშვებას, რომ ადამიანის სოციალური აქტივობა, მასზე სოციალური გარემოს შემოქმედება ატიტუდის მოქმედებით განისაზღვრება, — ძირითად საკითხად დგება ატიტუდის ფორმირებისა და შეცვლის პრობლემა, მისი მექანიზმის კვლევა.

ატიტუდის ფორმირებისა და შეცვლის მექანიზმის კვლევებში განსაკუთრებით გამოიკვეთა თეორიები, რომლებიც კონსისტენტობის თეორიების სახელწოდებითაა ცნობილი.

კონსისტენტობის თეორიები

ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ძველი მოძღვრება მიუთითებს, რომ ადამიანი ვერ იტანს ინკონსისტენტობას (შეუსაბამობებს, შეუსატყვისობებს) კოგნიციაში, რომ ინდივიდი ყოველთვის მიისწრაფვის მისი მოხსნისაკენ, ითვლება, რომ ინდივიდი მოტივირებულია მიღწოს კონსისტენტურ მდგომარეობას მხოლოდ აქტუალური ინკონსისტენტობის დროს. ასეთი გაგება ემყარება დაშვებას, რომ ინკონსისტენტობა კოგნიციაში იწვევს დაძაბულობის მდგომარეობას, რომელიც წარმოშობს „დინამიკური წონასწორობის“ აღდგენის ტენდენციას. ამ ძირითად დაშვებათა საფუძველზე თანამედროვე ფსიქოლოგიაში ჩამოყალიბდა კონსისტენტობის თეორიები, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდება როგორც სტრუქტურით, ისე პრობლემისადმი მიდგომით, ესენია: 1. ჰაიდერის ბალანსის თეორია, 2. კონგრუიტობის თეორია (ოსგუდი და ტანენბაუმი). 3. აბელსონისა და როზენბერგის ბალანსის თეორია, და 4. ფესტინგერის კოგნიტური დისონანსის თეორია.

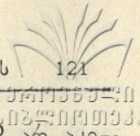
ჰაიდერის ბალანსის თეორია

ჰაიდერის თეორიაში განხილულია სამი ელემენტი: ორი ინდივიდი P და O, და ერთი იმპერსონალური არსი — X, რომელიც შეიძლება იყოს ფიზიკური ობიექტი, იდეა ან აქტივობა. თეორია ძირითადად ეხება საკითხს, თუ როგორ განიცდება ამ ელემენტებს შორის ურთიერთობა.

თეორიაში დაშვებულია, რომ P, O და X-ს შორის ურთიერთობა შეიძლება იყოს ორი სახით: ატიტუდური (ანუ სენტემენტური) და ერთიანობის ურთიერთობა.

ატიტუდის დამოკიდებულებაში ჰაიდერი გულისხმობს P-ს პოზიტიურ ან ნეგატიურ დამოკიდებულებას O-სა ან X-ის მიმართ, რომელიც თეორიაში სიმბოლიზებულია როგორც L (Like) ან DL (Dislike). მაგ. PL X ნიშნავს, რომ P-ს მოსწონს, უყვარს და ა. შ. X-ი. PDLX კი ნიშნავს, რომ P-ს არ მოსწონს, არ უყვარს და ა. შ. X-ი. ერთიანობითი ურთიერთობა მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ ინდივიდი ზოგადად განხილულია როგორც აქტივობის წყარო და როგორც დაკავშირებული X-თან. ასეთი დაკავშირება ერთმანეთთან შეიძლება მსგავსებით, მიზეზობრივად საკუთრებით, ფლობით და ა. შ.

ერთეულებს შორის კოგნიტური ერთიანობის ფორმირება სიმბოლიზებულია U-თი (Unit), ხოლო ამ ერთეულებს შორის სეპარაცია ~ U-თი. მაგალითად PUX შეიძლება ნიშნავდეს, რომ P-ს საკუთრებაა X-ი, ან P-მ გააკეთა

X-ი P~UX— კი ნიშნავს, რომ P-ს საკუთრება არ არის X-ი ან P არ აკეთებს X-ს.

ჰაიდერი უშვებს, რომ P—O—X ტრიადის კოგნიტური რეპრეზენტაცია შეიძლება იყოს ან ბალანსირებული ან არაბალანსირებული. ურთიერთობა ბალანსირებულია, როცა ყველა შესაძლებელი სამი დამოკიდებულება პოზიტიურია (მაგ. როცა P-ს მოსწონს O იმიტომ, რომ O აღფრთოვანებულია P-ს მოქმედებით, რომლის სიმბოლიზაცია ასე შეიძლება PLO, O LX, PUX (ან როცა ორი დამოკიდებულება არის ნეგატიური და ერთი პოზიტიური, მაგ. — როცა P-ს არ მოსწონს O, რადგან O ცუდად აფასებს P-ს მოქმედებას — PDLO, ODLX, PUX).

ჰაიდერის თეორიის ფუნდამენტური დაშვება არის ის, რომ არაბალანსირებული მდგომარეობა წარმოშობს დაძაბულობას, რომელსაც აქვს ბალანსის აღდგენის ტენდენცია. მაგ. როდესაც P—O—X ტრიადაში გვაქვს არაბალანსირებული მდგომარეობა ორი პოზიტიური და ერთი ნეგატიური დამოკიდებულების არსებობით (OUX, PLO, PDLX) — ბალანსი შეიძლება აღდგენილ იქნას ან ატიტუდური ან ერთიანობით დამოკიდებულების შეცვლით. ცვლილება ატიტუდში შეიძლება მოხდეს თუ P-ში დაიწყება ტენდენცია იგრძნოს, რომ O არც თუ ისე ცუდია, მაშინ ტრიადაში დამყარდება ბალანსი OUX, PLO, PLX. შეცვლა ერთიანობით დამოკიდებულებაში შეიძლება განხორციელდეს; თუ P-ში წარმოიშობა ტენდენცია, რომ O-ს არ მიეწეროს X-ი (ე. ი. რომ O არ ყოფილა პასუხისმგებელი X-ისათვის).

ჰაიდერის თეორიის მიმართ მრავალი შენიშვნა გამოითქვა. მათ შორის გვინდა გამოვყოთ ერთი, რომელიც, ვფიქრობთ, არსებითია. თეორიის მიხედვით არაბალანსირებული მდგომარეობის გადაწყვეტა შეიძლება განხორციელდეს O-ს მიმართ, ატიტუდის, ან X-ის მიმართ ატიტუდის შეცვლით, ან O-სა და X-ს შორის ერთიანობით დამოკიდებულების დარღვევით. სიძნელე მდგომარეობს იმაში, რომ თეორიას არ შეუძლია ზუსტად განსაზღვროს, თუ ამ სამი ალტერნატივიდან რომელი განხორციელდება.

კონგრუიტობის თეორია

თუ ჰაიდერის თეორია ეხებოდა ელემენტებს შორის ატიტუდური და ერთიანობის მიმართების შეცვლას, კონგრუიტობის თეორია ეხება ატიტუდის შეცვლას, რომელიც განხილულია როგორც კომუნიკაციის წყაროსა და შინაარსს შორის არსებული ინკონგრუენტობის შედეგი. თეორიაში განიხილება ელემენტების ორი კლასი — ობიექტები და ატიტუდები და მათ შორის კავშირი. ატიტუდის ობიექტი შეიძლება იყოს იდეა, ცნება, ინდივიდი და სხვა სოციალური ან არასოციალური ობიექტები. დაშვებულია, რომ კავშირი შეიძლება იყოს ასოციაციური და დისოციაციური. ასოციაციური კავშირი შეიძლება იყოს მისაღებობა გამოხატული ვერბალურად ან აქტივობა, რომელიც მიუთითებს მისაღებობაზე. დისოციაციური კავშირი ასახავს მიუღებლობის ვერბალურ გამოხატულებას ან თვით აქტივობას.

კონგრუიტულობის პრობლემის კვლევების ზოგადი სქემა შეიძლება ასე წარმოვიდგინოთ: ინდივიდი (P) იმყოფება სიტუაციაში, სადაც მას საქმე აქვს რელევანტურ ატიტუდურ ობიექტთან (X-თან), რომლის წყაროს წარმოად-

გენს სხვა ინდივიდი (S), ვის მიმართაც P-ს თავის მხრივ აქვს ატიტუდური მოკიდებულება. P-ს ატიტუდი X-ისა და S-ის მიმართ (ე. ი. ობიექტისა და მისი წყაროს მიმართ) გაზომილია სემანტურ დიფერენციალზე, (რომელიც წარმოადგენს შვიდსაფეხურიან სკალას 3-დან — 3-მდე 0-ის გავლით), და რომელიც ასახავს როგორც ატიტუდის მიმართულებას, ისე მის ინტენსივობას.

კონგრუიტიული მოდელი ზოგადად ასე შეიძლება გამოვხატოთ: თუ P-ს მოსწონს S-ი, და მოსწონს X-ი და S აკეთებს პოზიტიურ მტკიცებას X-ის შესახებ, ვიღებთ ასოციაციურ კავშირს ორ პოზიტიურად დავალენტოვებულ ობიექტს შორის. თუ S-ი აკეთებს ნეგატიურ მტკიცებას X-ის შესახებ, მაშინ მივიღებთ დისოციაციურ კავშირს ორ პოზიტიურად დავალენტოვებულ ობიექტს შორის.

თეორიაში მითითებულია, რომ მდგომარეობა კონგრუიტიულია, თუ P-ს მოსწონს S-ი და X-ი და S-ს და X-ს შორის ასოციაციური კავშირია. მიუთითებენ აგრეთვე, რომ არსებობს კონგრუიტიობა, თუ P-ს არ მოსწონს არც S და არც X-ი და S-სა და X-ს შორის არსებობს ასოციაციური კავშირი, ასევე არსებობს კიდევ ერთი ფორმა კონგრუიტიულობისა, როცა P-ს მოსწონს X-ი, არ მოსწონს S-ი და S-სა და X-ს შორის არსებობს დისოციაციური კავშირი.

უერთიერთობა ინკონგრუიტიულია, როდესაც P-ს ატიტუდი S-სა და X-ის მიმართ მსგავსია და კავშირი S-სა და X-ს შორის დისოციაციურია, ან თუ P-ს ატიტუდი S-სა და X-ის მიმართ განსხვავებულია და S-სა და X-ს შორის კავშირი ასოციაციურია.

თეორია უშვებს, რომ როდესაც არსებობს ინკონსისტენტობა, ინდივიდი ცდილობს შეცვალოს თავისი ატიტუდები კონგრუიტიულობის მიმართულებით, დაეუშვათ ინდივიდის ატიტუდი პიროვნება A-ს მიმართ (შვიდსაფეხურიან სკალაზე) არის — 3, და პიროვნება B-ს მიმართ +2. ამასთან, A აქებს B-ს. კონგრუიტიობის თეორია იწინასწარმეტყველებს ინდივიდის ატიტუდის შეცვლას როგორც A-ს, ისე B-ს მიმართ სკალაზე, სადაც ისინი უნიფიცირებული არიან. ჩვენს მაგალითზე ცვლილების ტოტალური ოდენობა 5 ერთეული იქნება. მაგრამ ფაქტია, რომ ატიტუდების შეცვლის ოდენობა არ იქნება ერთი და იგივე. თეორია უშვებს, რომ როდესაც ორივე ატიტუდზე მოქმედებს შეცვლის ძალები, უფრო უკიდურესად პოლარიზებული ატიტუდი (ე. ი. 0-დან უფრო დაშორებული) კონგრუიტიულობისაკენ ტენდენციას უფრო დიდ წინააღმდეგობას გაუწევს. ეს ნიშნავს, რომ ჩვენს შემთხვევაში ატიტუდი B-ს მიმართ უფრო შეიცვლება, ვიდრე A-ს მიმართ, რაც ატიტუდების ობიექტების დამაკავშირებელი ასოციაციური კავშირის მიმართ კონგრუიტიულობის აღდგენას მოგვცემს.

პოლარიზაციის პრინციპით, ნაკლებად უკიდურესი ატიტუდი უფრო ადვილად შეიცვლება, მაგრამ თეორია, აგრეთვე, ახდენს იმის დიფერენციალსაც — რას ეხება ატიტუდი, წყაროს თუ ობიექტს. ჩვენს შემთხვევაში აღმოჩნდა, რომ სულერთია არ არის A (რომლის სკალური ნიშანია—3) აქებს B-ს (სკალური +2), თუ B — აქებს A-ს. აღმოჩნდა, რომ ატიტუდის შეცვლის სიდიდე დამოკიდებულია იმაზე, ეხება ის წყაროს, თუ ობიექტს. თეორია უშვებს, რომ ატიტუდმა ობიექტის მიმართ უფრო უნდა განიცადოს ცვლილება, ვიდრე წყაროს მიმართ.

აბელსონისა და როზენბერგის ბალანსის თეორია

თეორიის თანახმად, კოგნიტურ ელემენტებს, რომლის მიმართ ადამიანს აქვს ატიტუდები, შეიძლება მიეწეროს პოზიტიური (+), ნეგატიური (-) და ნეიტრალური (O) ნიშანი. აგრეთვე, კოგნიტურ ელემენტებს შორის შეიძლება არსებობდეს სამგვარი დამოკიდებულება: პოზიტიური (P), ნეგატიური (A) და ნულოვანი (O). პოზიტიური დამოკიდებულება შეიცავს „მოწონებას“, „მხარდაჭერას“, „მიზეზობრივად განსაზღვრას“. ნულოვანი დამოკიდებულება გულისხმობს „ინდიფერენტულობას“, „ინაქტივობას“ და რომ „არ არის მასთან დაკავშირებული“.

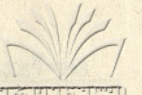
გარდა ელემენტებისა და ურთიერთობებისა, თეორია უშვებს, რომ კოგნიტური ერთიანობა აგებულია ელემენტების წყვილებიდან, რომელთაც დამოკიდებულებები აკავშირებს. ასეთი ერთიანობის მაგალითებია: „A მხარს უჭერს (P) ჯონსონის პრეზიდენტობას (B)“; „A“-ს არ მოსწონს (n) სოციალური უშიშროების სისტემა (B)“; „A“ არ ინტერესდება (O) თანამედროვე არქეოლოგიური აღმოჩენებით (B)“. ეს წინადადებები სიმბოლურად ასეთ სახეს მიიღებს ApB, AnB, AOB. თუ ჩვენ A და B ნეიტრალურ ტერმინოლოგიას შევცვლით ემოციონალურად მნიშვნელოვანი ნიშნებით +, -, და 0, მივიღებთ 12 შესაძლებელ კოგნიტურ ერთიანობას +P+, -P+, -P- და ა. შ. ყოველი ერთიანობის კლასიფიკაცია შეიძლება როგორც ბალანსირებული, ისე არაბალანსირებული.

თეორიით, კოგნიტურ ერთიანობაში ბალანსი არსებობს იმდენად, რამდენადაც იდენტურნიშნიანი ელემენტები დაკავშირებულია პოზიტიური დამოკიდებულებით და თუ საწინააღმდეგონიშნიანი ელემენტები დაკავშირებულია ნეგატიური კავშირებით. ამრიგად, ბალანსირებული ერთიანობა შეიძლება იყოს ერთ-ერთი შემდეგთაგანი +P+, -P-, ან +n- ერთიანობა არაბალანსირებული იქნება, თუ მოწონებისნიშნიანი ელემენტები დაკავშირებულია ნეგატიური კავშირებით ან საწინააღმდეგონიშნიანი ელემენტები დაკავშირებულია პოზიტიური კავშირით. მაგ. +n+, -P- ან +P-. უნდა აღინიშნოს, რომ ბალანსისა და არაბალანსის განსაზღვრა ხდება ინტენსიობაზე მითითების გარეშე როგორც ჰაიდერის თეორიაში.

გარდა ამისა, თეორია გვთავაზობს ორ დამატებით პირობას, რომელთა არსებობა აუცილებელია, რათა მივიღოთ არაბალანსური მდგომარეობა, რომელიც გამოიწვევს შეცვლას: 1. ინდივიდმა ყურადღება უნდა მიაქციოს არაბალანსირებას და 2. არაბალანსირების ხარისხი უნდა აღემატებოდეს ინდივიდის მიერ არაბალანსირების მიმართ ტოლერანტობის ზღურბლს.

ამ აუცილებელ პირობასთან ერთად თეორია უშვებს, რომ არაბალანსური მდგომარეობის არსებობა გამოიწვევს ბალანსის აღდგენის ტენდენციას. ბალანსის აღდგენა შეიძლება განხორციელდეს: 1. ნიშნების შეცვლით, 2. კოგნიტური ელემენტების ხელახალი დეფინიციით (ანუ მათი დიფერენციაციით) და 3. აზროვნების შეწყვეტით.

ბალანსის აღდგენის ამ სამი ტიპის საილუსტრაციოდ თეორიის ავტორებს მოჰყავთ შემდეგი მაგალითი: „მიიღონ თუ არა იენის უნივერსიტეტში გოგონე-

ბი“. დაშვებულია, რომ ამ წესის ელემენტებია: 1. გოგონების მიღება უნივერსიტეტში (A), 2. უნივერსიტეტის კარგად დამთავრება (B). თუ სტუდენტებს მიაჩნიათ, რომ სტუდენტი გოგონების არსებობა ხელს უშლიან (n) უნივერსიტეტის კარგად დამთავრებას, კოგნიტური ერთიანობა შემდეგ სახეს მიიღებს $A+nB+$. თუ ასეთ სადისკუსიო სიტუაციაში სტუდენტები აცნობიერებენ ამ ინკონსისტენტობას; — მათ უნდა გამოიყენონ ერთ-ერთი ზემოთ აღწერილი ფორმა არაბალანსირების მოსახსნელად.

ინკონსისტენტობის მოხსნის პირველი ფორმა გულისხმობს ერთ-ერთი ნიშნის შეცვლას. ე. ი. ან $A - nB+$ ან $A + nB-$ ან უნდა შესუსტდეს კარგად დამთავრების სურვილი ან წინააღმდეგობა უნდა გაუწიონ სტუდენტი გოგონების მიღებას. სტუდენტებს შეუძლიათ, აგრეთვე, შეცვალონ დამოკიდებულება იმის რაციონალიზაციით, რომ გოგონები ფაქტიურად ხელს არ უშლიან უნივერსიტეტის კარგად დამთავრების მიღწევას.

არსებობს მეორე შესაძლებლობაც ბალანსური შესაძლებლობის აღდგენისა. სტუდენტებმა მოახდინონ „უნივერსიტეტის კარგად დამთავრების მიღწევის“ დიფერენციაცია B-ს და C-ს მიღწევად და უნდა მოხდეს იმის გაცნობიერება, რომ სტუდენტი გოგონები ხელს უშლიან C-ს მიღწევას და არა იმას, რომ მიიღწიონ B-ს და რომ ის, რაც მათ ფაქტიურად უნდათ, არის B-ს მიღწევა.

ბოლოს, მესამე მეთოდი ბალანსირების მიღწევისა, არის უბრალო აზროვნების შეწყვეტა ამ საკითხზე.

მართალია, აბელსონ-როზენბერგის ბალანსის თეორია იძლევა არაბალანსირებული მდგომარეობის მრავალნაირობის შესაძლებლობას, მაგრამ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ის ვერ გვაძლევს ნათელ სურათს თუ მოცემულ შემთხვევაში ბალანსირების რომელი მოდელი მოგვცემს ეფექტს.

უკანასკნელ პერიოდში თეორიის ავტორებმა განახორციელეს ცდა ამ ნაკლოვანებათა დასაძლევად. მიაჩნიათ, რომ ინდივიდი პირველ რიგში შეეცდება ბალანსის აღდგენას პირველი ორი მოდელით, და თუ წარუმატებლობას განიცდის შეცვლის მიმართ რომელიმე ნიშნის წინააღმდეგობის გამო, ის მიმართავს აზროვნების შეწყვეტას. თეორიის ავტორებს მიაჩნიათ, აგრეთვე, რომ თუ ინდივიდი მიმართავს პირველ მოდელს, არჩეული გადაწყვეტა იქნება ის, რომელიც მოითხოვს უმცირეს ძალისხმევას, ე. ი. იმათ, რომელიც მოითხოვს მხოლოდ დამოკიდებულების შეცვლას, ვიდრე რამდენიმე ურთიერთობისა და ნიშნის შეცვლას ერთდროულად. მიუხედავად ამ მცდელობისა, საერთოდ თვლიან, რომ აბელსონ-როზენბერგის თეორია არ იძლევა ზუსტი წინასწარმეტყველების საფუძველს. მართალია, ნაცადია არაბალანსირებული მდგომარეობის რამდენიმე სახის სპეციფიკაცია, მაგრამ არ არის სპეციფირებული ის პირობები, თუ რომელი მათგანის არსებობისას შეცვლის რომელი მოდელი განხორციელდება. ამასთან, მიუთითებენ იმაზე, რომ ეს თეორია არ იძლევა ბალანსის სიტუაციის ზუსტ განსაზღვრას. არ არის უზრუნველყოფილი ინდივიდის ატიტუდების ინტენსიურობის ვარიაციები.

ფესტინგერის კოგნიტური დისონანსის თეორია

ინკონსისტენტობის უფრო ზოგადი თეორიის ჩამოყალიბების ცდას წარმოადგენს ფესტინგერის კოგნიტური დისონანსის თეორია.

თეორიას, მისი უფრო ზოგადობის გამო, ის უპირატესობა აქვს, რომ შესაძლებლობას იძლევა ინკონსისტენტობის პრობლემაში ჩართოს ფსიქოლოგიური ფენომენების ფართო სფერო. ამის გამო, კოგნიტური დისონანსის თეორია ფართოდ გამოიყენება სოციალური გავლენის პროცესების, გადაწყვეტილების მიღების შედეგების, ეგოს-დაცვითი მექანიზმებისა და სხვათა ანალიზისათვის.

თეორიის მიხედვით, ორ კოგნიტურ ელემენტს (x და y -ს) შორის არსებობს დისონანსი, თუ არა x -ი გამომდინარეობს y -დან. თუ x -ი მოსდევს y -ს, ურთიერთობა დახასიათებულია როგორც კონსონანტური. თუ x -ი და y -ი დამოუკიდებელი არიან, ისინი ერთმანეთის მიმართ ირელევანტურს წარმოადგენენ. თეორიაში დისონანსი განხილულია როგორც ფსიქოლოგიური ფენომენი, რომელიც იძლევა დისონანსის მოხსნისა და კონსონანტობის აღდგენის მოტივიზაციას. ჩათვლილია, რომ დისონანსის და, მაშასადამე, ორ კოგნიტურ ელემენტს შორის დისონანსის შემცირების ტენდენციის სიდიდე იზრდება, თუ კოგნიტური ელემენტების მნიშვნელობა და ღირებულება იზრდება. ორ კოგნიტურ ელემენტს შორის დისონანსის ტოტალური ოდენობა არის დისონანტებს შორის ყველა რელევანტური ურთიერთობის შეფასებული პროპორციის ფუნქცია.

დისონანსების ოდენობა არის აგრეთვე კონსონანტური ელემენტების ფუნქციაც. ყოველ კონსონანტურ ელემენტს მივყავართ დისონანსის შემცირებად.

ამრიგად, დისონანსის საერთო სიდიდე იზრდება იმ ელემენტების რაოდენობის, მნიშვნელობის, ან ორივეს ერთად შეცვლით, რომელიც არის დისონანტური, მაგრამ მცირდება იმ ელემენტების რაოდენობის, მნიშვნელობის ან ორივეს ზრდით, რომელიც არის კონსონანტური.

თეორიის მიხედვით, დისონანსის შემცირება შეიძლება დისონანტური კოგნიციის ან მათი მნიშვნელობის შემცირებით, ან კონსონანტური კოგნიციის რაოდენობის ან მნიშვნელობის გაზრდით. დისონანსის შემცირების ეს სახეები არ არის ურთიერთგამომრიცხავი და შეიძლება მოქმედებდნენ ერთდროულად.

საჭიროა აღინიშნოს, რომ თეორია ეხება მოვლენების კოგნიტურ რეპრეზენტაციებს და არა თვით მოვლენებს. თეორია არ უარყოფს, რომ მოვლენებსა და მათ კოგნიტურ რეპრეზენტაციებს შორის არსებობს მჭიდრო ურთიერთკავშირი, მაგრამ უშვებს, რომ კოგნიცია ხშირად იცვლება. კოგნიციის ასეთი შეცვლის მიზეზი შეიძლება იყოს 1. თვით რეპრეზენტაციის სისტემაში დაშვებული საალბათო შეცდომა, როცა შეცდომის შესაძლებლობა თვით სიტუაციაში არსებობს, 2. ისეთი ძალების არსებობა, რომლებიც მოქმედებენ ზუსტი რეპრეზენტაციის წინააღმდეგ (როცა ინდივიდი მოტივირებულია ჰქონდეს განსხვავებული რეალობა ვიდრე აქვს).

ამ თეორიით, როდესაც ინდივიდს სურს შეცვალოს რეალობა და არ შეუძლია ამის გაკეთება, ის მიმართავს კოგნიციის შეცვლას — რეალობის შეფასების შეცვლას. ამ თვალსაზრისით თეორია ეხება ატიტუდის შეცვლის

პროცესებს, რაც დაკავშირებულია მოვლენების შეფასების შეცვლასთან. და აღინიშნოს აგრეთვე ისიც, რომ კოგნიტური დისონანსის თეორიის ღირებულება მდგომარეობს იმაში, რომ ის ხაზს უსვამს და ექსპერიმენტულად ასაბუთებს გადაწყვეტილების აქტის მნიშვნელობას შეფასების შეცვლის პროცესებისათვის და ამით ეხება საკითხს, თუ როგორ შეუძლია კოგნიციას ქცევის დეტერმინაცია. თეორიის სწორედ ეს მხარე მიგვაჩინა განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად და საფუძვლად დაედო ჩვენს გამოკვლევას.

გადაწყვეტილების მიღების ბუნება

თუ როგორ იღებს ადამიანი გადაწყვეტილებას, ან რა გავლენას ახდენს გადაწყვეტილება ქცევაზე, ეს თითქოსდა მარტივი პრობლემა წლების განმავლობაში მკვლევართა ყურადღების ცენტრშია. XIX საუკუნემდე ეს საკითხი ნებისყოფის თავისუფლების პრობლემასთან კავშირში იყო დასმული და ეწინააღმდეგებოდა დეტერმინიზმის პრინციპს, რომელიც ფილოსოფიურ ასპექტში იყო დასმული. თეორიებიდან, რომლებიც ეხებიან გადაწყვეტილების მიღების პრობლემებს, განსაკუთრებით საყურადღებოა კ. ლევინის კონფლიქტის თეორია, რომელსაც არსებითად ემყარება ფესტინგერის კოგნიტური დისონანსის თეორია.

ლევინის თეორია კონფლიქტის შესახებ ემყარება დაშვებას, რომ კონფლიქტი წარმოადგენს ისეთ ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას, რომელიც თავის თავში შეიცავს მოხსნის ტენდენციას. კონფლიქტი წარმოიშობა, როცა ინდივიდი იმყოფება ალტერნატივებიდან ერთ-ერთის არჩევის სიტუაციაში, სადაც ალტერნატივის ორივე ელემენტი ან თანაბრად მიმზიდველია, ან თანაბრად განიზიდავს ინდივიდს. კონფლიქტის მოხსნის ტენდენცია ასეთ სიტუაციაში განსაზღვრავს ინდივიდის გადაწყვეტილების მიღებას. გადაწყვეტილების მიღება ნიშნავს, რომ ინდივიდმა მოახდინა კონფლიქტური ალტერნატივიდან ერთ-ერთის არჩევა და, მაშასადამე, მოხდა კონფლიქტის მოხსნა. კ. ლევინმა განასხვავა ერთმანეთისაგან დინამიკურად, გადაწყვეტილებამდელი და გადაწყვეტილების შემდგომი ფსიქოლოგიური ველი და, ამასთან, მიუთითა მათ შორის შინაგან კავშირზეც. ფსიქოლოგიურად გადაწყვეტილების შემდგომ ფსიქოლოგიურ ველში დაძაბულობა მოხსნილია.

ფესტინგერი უფრო აზოგადებს ამ იდეას და უშვებს, რომ მართალია გადაწყვეტილების მიღებით ხდება რეალური კონფლიქტის მოხსნა, მაგრამ კონფლიქტი განაგრძობს არსებობას კოგნიციაში, რასაც დისონანსი უწოდა. ამჯერად დისონანსი არსებობს კოგნიტურ რეპრეზენტაციებს შორის და არა რეალურობაში. დისონანსს განსაზღვრავს ის კოგნიტური ელემენტები, რომლებიც მიღებული გადაწყვეტილებისადმი არაკონსისტენტურია. როგორც ადრე აღვნიშნეთ, დაშვებულია, რომ დისონანსი კოგნიციაში, ისევე როგორც კონფლიქტი, ქმნის დაძაბულობის ისეთ სისტემას, რომელიც თავის თავში შეიცავს მოხსნის ტენდენციას. რადგან გადაწყვეტილება უკვე მიღებულია, დისონანსის მოხსნა შეუძლებელია რეალობის შეცვლით, ამიტომ თეორიის მიხედვით ინდივიდს ისლა დაჩინია შეცვალოს თავისი კოგნიტური (ატიტუდური) დამოკიდებულება იმ რეალობისადმი, რომელსაც ეხება გადაწყვეტილება. და ხდება ის, რომ ინდივიდი გადააფასებს არჩეული ალტერნატივის მნიშვნელობას და უფრო

ნაკლებად შეაფასებს მის მიერ უარყოფილ ალტერნატივას. თეორიაში დაშვებულია, რომ რაც უფრო დიდია კონფლიქტი გადაწყვეტილებამდე, მით უფრო დიდია დისონანსი კოგნიციაში გადაწყვეტილების შემდეგ და, მით უფრო დიდია ატიტუდური დამოკიდებულების შეცვლა. ამ ჰიპოთეზის დასადასტურებლად ჩატარებულია მთელი რიგი კვლევები.

ვფიქრობთ, რომ კოგნიტური დისონანსის თეორია (და საერთოდ ზემოთ განხილული კონსისტენტობის თეორიები) ატიტუდის შეცვლის პრობლემას განიხილავს ისე, რომ უგულებელყოფს პიროვნების ცნებას. გამოდის, რომ ატიტუდის შეცვლის მექანიზმი ახსნილია თვით ბალანსის, კონგრუიტობის ან დისონანსის მექანიზმით, მათი ტენდენციით აღადგინოს კონსისტენტობა. ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს პიროვნება წარმოადგენს მხოლოდ იმ სფეროს, რომელშიც არაკონსისტენტური ელემენტების ძალთა დინამიკას აქვს ადგილი და პიროვნებას არავითარი ჩარევა არ შეუძლია ამ პროცესების მიმდინარეობაში. გადაწყვეტილების მიღების აქტზე ხაზგასმით, კოგნიტური დისონანსის თეორია თითქოსდა მიდის იქამდე, რომ პიროვნებას არც თუ ისე პასიური მდგომარეობა უკავია, მაგრამ თეორიაში კონფლიქტის გადაწყვეტა და დისონანსის მოხსნა თვით მათივე ტენდენციებით იქნა ახსნილი და, ამდენად, გადაწყვეტილების მიღებაში პიროვნების აქტიური როლი დაიკარგა.

გადაწყვეტილების მიღება და ატიტუდის შეცვლა

ვემყარებით რა დებულებას, რომ ქცევის ძირითად მადეტერმინირებელ ცვლადს წარმოადგენს პიროვნება, მიზნად დავისახეთ დავამტკიცოთ ეს დებულება ატიტუდის შეცვლის ფენომენის მიმართ. ჩვენი ძირითადი ჰიპოთეზაა, რომ პიროვნება ღებულობს რა გარკვეულ გადაწყვეტილებას, მისი ატიტუდი იმ მოვლენის მიმართ, რომელსაც ეხება გადაწყვეტილება, შეიცვლება, რომ კოგნიტური დისონანსი შეიძლება იყოს ატიტუდის შეცვლის ხელსაყრელი პირობა, მაგრამ იგი არაა გადამწყვეტი.

ექსპერიმენტი. ექსპერიმენტის მიზანს წარმოადგენდა დავამტკიცებინა ჰიპოთეზა, რომ ატიტუდის შეცვლა ძირითადად წარმოადგენს გადაწყვეტილების მიღების და არა გადაწყვეტილების შედეგად წარმოშობილი კოგნიტური დისონანსის ფუნქციას. ვფიქრობთ, ჰიპოთეზა დამტკიცდება, თუ მოვახერხებთ ორი ისეთი სიტუაციის შექმნას და შედეგების ურთიერთშედარებას, სადაც ორივე სიტუაციაში გვექნება გადაწყვეტილების მიღების აქტი და ამასთან, ერთ შემთხვევაში მივიღებთ კოგნიტურ დისონანსს, ხოლო მეორე სიტუაციაში არა. თუ ამ ორ სიტუაციაში მიღებული შედეგები ანალოგიური იქნება, უნდა ვიფიქროთ, რომ მიღებული ეფექტი ყოფილა სწორედ გადაწყვეტილების მიღების ფუნქცია.

ექსპერიმენტის მიმდინარეობა. ექსპერიმენტში მონაწილეობდა თსუ-ს 80 სტუდენტი. აქედან 20 გამოყენებული იყო როგორც საკონტროლო ცდისპირები. ექსპერიმენტები ტარდებოდა ინდივიდუალურად.

ცდისპირებს ეძლეოდათ 15 გრამფირფიტა დავალებით, განელაგებინათ ისინი რიგში უპირატესობის მიცემის მიხედვით. (საერთოდ ცდისპირები ახდენდნენ იმ ფირფიტების რანჟირებას, რომელიც წინასწარი გამოკითხვით დადგინდებო-

საქართველოს
კომუნისტური
პარტია

და, რომ მათ არ ჰქონდათ). ამის შემდეგ მათ ვეუბნებოდით: იმის გამო, რომ მათ სპერმიენტში მონაწილეობის მიღებაზე თანხმობა განაცხადეს, ისინი საჩუქრად მიიღებდნენ ერთ გრამფირფიტას, ამასთან, თითქმის და იპის გამო, რომ საჩუქრად გასაცემი ფირფიტების საკმაოდ შეზღუდული სახეობები დაგვრჩა, მათ ვაჩვენებთ ორი სახეობის ფირფიტას და ვთხოვთ ამ ორიდან ირჩიონ ერთ-ერთი, რომელსაც მოისურვებენ მიიღონ საჩუქრად.

არჩევანის შემდეგ, ცდისპირებს ვთხოვდით ხელახლა მოეხდინათ იგივე 15 ფირფიტის დალაგება რიგში უპირატესობის მიცემის მიხედვით. რანჟირება-არჩევა-ხელახლა რანჟირებას შორის პაუზა ყოველთვის იყო 5 წუთი, რომელსაც ვავსებდით სხვადასხვა სახის საუბრებით. იმისდა მიხედვით, თუ რომელ ფირფიტებს ვიღებდით ასარჩევად, ვვარაუდობდით, რომ შევქმნიდით ორ განსხვავებულ ექსპერიმენტულ სიტუაციას 1. „მაღალი“ კონფლიქტის და შესაბამისად „მაღალი“ დისონანსის სიტუაციის შესაქმნელად ცდისპირებს ასარჩევად ეძლეოდათ ის ფირფიტები, რომლებიც მათ პირველად რანჟირებისას მოათავსეს მე-5 და მე-6 რიგში. ვვარაუდობდით, რომ 15-წევრიან რიგში ერთმანეთთან ახლო მდგომი წევრების მიმართ ცდისპირებს უნდა ჰქონოდათ დაახლოებით თანაბარი ინტერესები. 2. „უკონფლიქტო“ და მაშასადამე უდისონანსო სიტუაციის შესაქმნელად ცდისპირებს ასარჩევად ეძლეოდათ ფირფიტების ისეთი წყვილი, რომლიდან ერთი პირველადი რანჟირებისას მოათავსეს რიგში მე-5-დ, ხოლო მეორე მე-11-დ. ვფიქრობთ, რიგში ასეთი დიდი მანძილი უზრუნველყოფს გადაწყვეტილების მიღებას ყოველგვარი კონფლიქტის გარეშე (ყოველ შემთხვევაში კონფლიქტი და მაშასადამე, დისონანსიც, მინიმუმამდეა დაყვანილი).

საკონტროლო ჯგუფის ცდისპირები ახდენდნენ ფირფიტების ხელახლა რანჟირებას ყოველგვარი ანაზღაურებისა და, მაშასადამე, არჩევის ოპერაციის გარეშე. ინტერვალის საკონტროლო ცდებში პირველად და მეორად რანჟირებას შორის საშუალოდ იყო იმდენივე, რამდენიც ექსპერიმენტულ სიტუაციებში.

საერთოდ არჩევანის პროცესი ჩათვლილია როგორც გადაწყვეტილების მიღება.

ექსპერიმენტების შედეგები (იხ. ცხრილი 1). აჩვენებენ, რომ ორივე ექსპერიმენტულ სიტუაციაში ცდისპირები ამქვანებდნენ არჩეული ფირფიტების გადაფასების ტენდენციას და უარყოფილი ფირფიტების შეუფასებლობას.

სიტუაცია	ხელახალი რანჟირებისას არჩეული ფირფიტის რიგში გადაინაცვლების ოდენობა	ხელახალი რანჟირებისას არჩეული ფირფიტის რიგში გადაინაცვლების ოდენობა
„მაღალი კონფლიქტის“	+2	-2
„დაბალი კონფლიქტის“	+2	-1

არჩეული ფირფიტების შეფასებაში გადაფასება ორივე სიტუაციაში თანაბარია, იგი უდრის 2-ს. ხოლო უარყოფილი ფირფიტის შეფასებისას შეუფასებლობა კონფლიქტურ სიტუაციაში მეტია, ვიდრე უკონფლიქტოში — შესაბა-

მისად მათი მაჩვენებლები უდრის —2 და —1-ს. ვფიქრობთ, ჩვენს ექსპერიმენტულ სიტუაციაში მიღებული შედეგები მიუთითებენ იმაზე, რომ გადაწყვეტილებამდე და გადაწყვეტილების შემდგომ მოვლენებისადმი დამოკიდებულებაში განსხვავებას განსაზღვრავს თვით გადაწყვეტილების აქტი და არა მის შედეგად წარმოშობილი კოგნიტური დისონანსი ან ე. წ. კოგნიტური ინკონსისტენტობები. არაა გამორიცხული იმის შესაძლებლობა, რომ ჩვენს მიერ შექმნილი ექსპერიმენტული სიტუაციების ეფექტი შემთხვევითია და არა ცდებში შეტანილი ფაქტორის (ჩვენს შემთხვევაში გადაწყვეტილების მიღების) მოქმედების შედეგი. სწორედ ამის შესამოწმებლად ჩატარდა საკონტროლო ცდები, რომლებშიც გადაწყვეტილების მიღება არ მონაწილეობდა. ვვარაუდობდით, რომ თუ საკონტროლო და ექსპერიმენტული ცდების შედეგებს შორის მივიღებდით სტატისტიკურად მნიშვნელოვან განსხვავებას, ჩვენ გვექნებოდა საფუძველი გვეთქვა, რომ ეს განსხვავება გადაწყვეტილების მიღების შედეგს წარმოადგენს. შედეგებმა დაადასტურეს ჰიპოთეზა: საკონტროლო ცდებში განსხვავება პირველად და მეორედ რანჟირებას შორის სტატისტიკურად უმნიშვნელო აღმოჩნდა. t-კრიტერიუმის სიდიდე სანდობის დონეზე გაცილებით დაბალი გამოვიდა მაშინ, როცა ექსპერიმენტულ სიტუაციაში განსხვავება პირველად და მეორედ რანჟირებას შორის საკმაოდ მაღალია. ეს ფაქტები მიუთითებს იმაზე, რომ ექსპერიმენტულ სიტუაციებში მიღებული მონაცემები კანონზომიერია.

დასკვნა

როგორც აღვნიშნეთ, ატიტუდის შეცვლის მექანიზმი ახსნილია ე. წ. კონსისტენტობის თეორიებით. მიუთითებენ, რომ არაბალანსურობა, ინკონგრუიტობა ან დისონანსი კოგნიციაში თვითონ წარმოშობს კონსისტენტობის აღდგენის ტენდენციას და ამ ტენდენციითაა ნაცადი ატიტუდის შეცვლის ახსნა.

შეიძლება ითქვას, რომ ამ თეორიებიდან ვერც ერთი ვერ ხსნის ზუსტად — ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო კოგნიტური ელემენტებიდან რომელი შეიცვლება. მართალია, როგორც ვნახეთ, ზოგიერთი მათგანი ცდილობს იწინასწარმეტყველოს, თუ რა მიმართულებით მოხდება ატიტუდის შეცვლა, მაგრამ როგორც სამართლიანად მიუთითებენ მკვლევარები, პრობლემა მაინც გადაუჭრელი რჩება.

მიგვაჩნია, რომ პრობლემა არ გადაიჭრება, სანამ უგულებელყოფილი იქნება აქტიური პიროვნების როლი. როგორც ექსპერიმენტის შედეგები გვიჩვენებს, რა მიმართულებით მოხდება ატიტუდის შეცვლა განსაზღვრულია პიროვნების გადაწყვეტილებით.

დგება საკითხი, რა განსაზღვრავს თვით გადაწყვეტილებას. უფრო სწორად, როცა ინდივიდი არჩევს წინაშე დგას (კომფლიქტურ სიტუაციაში) რა განსაზღვრავს იმას, თუ რომელს აირჩევს?

ვვარაუდობთ, რომ კოგნიციაში ინკონსისტენტობა არის ის ფსიქოლოგიური საფუძველი, რომელსაც აქტივობაში მოჰყავს პიროვნება. გადაწყვეტილების მიღება კი ნიშნავს იმას, რომ მოვლენებში პიროვნება ჩაერია. საკითხი იმის შესახებ, თუ რა მიმართულებით მოხდება გადაწყვეტილების მიღება, — ისევ პიროვნებისეული ფაქტორებით უნდა განისაზღვროს. აქ ჩაერთვება ალბათ თვით

პიროვნებისეული თვისებები, მისი წარსული გამოცდილება და ასე შემდეგ. ერთი სიტყვით, ეს მოითხოვს თვით გადაწყვეტილების მიღების პროცესის, მისი სტრუქტურის გამოკვლევას, განწყობის ცნებასთან მის ურთიერთობაში მოყვანას, რაც დაწვრილებით კვლევა-ძიებას მოითხოვს.

ვფიქრობთ, გადაწყვეტილების მიღების შედეგად გამოწვეული ატიტუდური დამოკიდებულებების შეცვლის საფუძველი გადაწყვეტილებით შექმნილ განწყობაში უნდა ვეძებოთ.

შრომისა და
საინჟინრო ფსიქოლოგიის კათედრა

P. L. K V A R T S K H A V A

К ВОПРОСУ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЯ И СМЕНЫ АТТИТЮДА

Резюме

В психологии особенно возрос интерес к исследованиям формирования и смен аттитюдов. Есть попытки объяснить эти феномены теорией consistency (теории баланса, конгруэнтности, когнитивного диссонанса). Полагаем, что эти теории в какой-то степени недооценивают активный характер самой личности, что принятием личностью определенного решения аттитюды, по отношению касающихся решения явлений, могут измениться.

Испытуемым был дан определенный алфавит тест-объектов с заданием произвести ранжировку по степени предпочтения. Далее, от испытуемых требовалось в альтернативной ситуации произвести выбор объекта, которым они вознаграждались. Альтернативные объекты отбирались из ранее им же выделенной группы. Этим и смогли создать конфликтную и бесконфликтную ситуации, следовательно, consistentного и inconsistentного состояния сознания. После этого испытуемые заново ранжировали те же тест-объекты по степени предпочтения. Результаты подтвердили гипотезу. При повторной ранжировке выбранный испытуемым объект в шкале ранжировки перемещался на 2 ступени выше, при этом в обеих экспериментальных ситуациях. Следовательно, эффект смен аттитюдов нельзя объяснить одной лишь тенденцией снятия inconsistency (как предполагают авторы теории consistency). Решающим фактором должна быть сама личность, ее активность.

R. K V A R T S K H A V A

DECISION MAKING AND ATTITUDE CHANGE

S u m m a r y

The study of formation and change of attitudes is of special interest in psychology. Attempts are made to explain these phenomena by the consistency theories (balance theories, congruence theory and the theory of cognitive dissonance). These theories are somehow supposed to under-

estimate the active character of personality, that is decision making may change corresponding attitudes.

The Ss were given special alphabet test-objects with the instruction to arrange them according to degrees of preference. Then the Ss were asked to choose an object in an alternative situation. The alternative objects were selected from those previously arranged by the Ss. Thus conflict and conflictless situations were set up, that is cognitive balance and dissonance were created. Then the Ss again arranged the same test-objects according to degrees of preference.

The results confirmed the hypothesis. During repeated ranging the objects chosen by the Ss were shifted up by two steps on the scale of ranging in both experimental situations. Therefore the effect of attitude change cannot be explained only by a tendency to reduce inconsistency (as supposed by the authors of consistency theories). The personality itself, its activity, must be considered to be the crucial factor.

О РОЛИ ВЕРБАЛИЗАЦИИ В ПЕРЦЕПЦИИ

Г. В. КИРИЯ

Опознавание сенсорного материала в затрудненных условиях восприятия объекта разворачивается как процесс поэтапного решения перцептивной задачи, в которую включены как сугубо сенсорные и перцептивные операции, так и более сложные когнитивные действия.

Следовательно, восприятие как процесс в благоприятных условиях перцептивной активности, протекающий в минимальные сроки и проявляющийся как симультанное узнавание, в искусственно затрудненных условиях разворачивается как активный процесс. Однако существуют различные уровни гностической активности индивида, структура и значение этих уровней в процессе становления перцептивного образа неодинаковы.

В психологической литературе широко известны эксперименты о моторных компонентах перцептивной деятельности. Так, например, еще Титченер считал, что ведущую роль в формировании образа восприятия играют кинестетические компоненты, которые при первичном восприятии объекта максимально развернуты во времени и пространстве. Однако при неоднократном восприятии одного и того же объекта происходит сужение действующей кинестетической сферы, постепенное отделение ядра восприятия от менее значащих компонентов — фона. Поэтому каждый последующий акт восприятия является более упрощенным и автоматизированным. В практике отражения количество первичных контекстов восприятия постепенно сужается и этим объясняется симультанное узнавание, репрезентация значений хорошо знакомых нам предметов.

Исследование Л. М. Векера и Б. Ф. Ломова показали существенную роль осязания в процессе формирования гаптического образа многоконтурного тест-объекта. Эксперименты по регистрации маршрута движения глаз выявили, что зрительный поиск, опознание и т. д. осуществляются на основе моторной активности сенсорной системы ([6], [9]).

Однако активный характер формирования и идентификации перцептивного образа нельзя ограничивать рамками моторной активности, осязывающей руки или параметром обследования контура визуального образа глазами. В недавно опубликованной работе о взаимоотношении установки индивида и движений глаз показана зависимость моторной активности сенсорной системы от установочного состояния субъекта, в которой, как показали результаты опытов, заранее запрограммирован маршрут движения глаз [8].

В исследованиях Дж. Брунера и его сотрудников восприятие понимается как результат процесса поэтапной смены гипотез и категорий. Они различают несколько уровней категоризации сенсорного стимула,

начиная с примитивного и кончая адекватным. Причем, переход от первоначального уровня к последующим рассматривается как результат апробации атрибутивных признаков, селекции гипотез и т. д. Брунеровская концепция критикуется как интеллектуалистическая, не учитывающая роли сенсорной деятельности при формировании перцептивного опыта. Однако Брунеровскую концепцию восприятия в какой-то мере можно считать действительно «новым взглядом», заключающимся, во-первых, в том, что восприятие понято не как чисто сенсорное действие, функционирующее изолированно от более сложных психологических процессов (мысль, получившая широкое распространение после Беркли). И во-вторых, что также важно, включение сложных психических процессов в перцептивную деятельность, направленную на формирование адекватного объекту образа восприятия, понимается как определенная активность, как «решение задачи» [1].

При критике концепции Брунера в исследованиях Ж. Пиаже подчеркивается роль перцептивной схемы в процессе восприятия. Указывая на ее роль, Ж. Пиаже, а также П. Фресс особенно выделяют значения конвергенции и ассимиляции, через которые создаются и корректируются перцептивные структуры восприятия [5].

Концепция восприятия Пиаже, а также позиция Брунера, невзирая на существенное различие между ними, схожи в том, что активный характер восприятия в сущности рассмотрен с функциональной точки зрения. В одном случае функционирующей активностью является категория, а в другом — перцептивные схемы и структуры. Функциональный подход к исследованию восприятия как активного процесса не дает возможности описать весь аспект этого процесса, так как при таком подходе остаются неясными причины, психологические основы активизации тех или иных функций.

Категориальность восприятия — несомненный факт, известный в психологии еще до работ Брунера. Вопрос заключается в выявлении закономерностей селекции категории в процессе включения их в перцептивную активность.

В течение жизни у индивида формируется множество, представляющих различные ценности, категорий. В условиях опознания, идентификации сенсорного стимула, эти категории активизируются из памяти и включаются в деятельность, направленную на решение перцептивной задачи. Этот процесс детально описан в опытах Брунера. Однако перцепция, как активность, не ограничена рамками применения данной категории или группы категорий. Проблема заключается в выявлении закономерностей воспроизведения из множества категорий именно нужной в данный конкретный момент. Очевидно, активизация категории определяется потребностью индивида, с одной стороны, и ситуацией, с другой.

В результате единства потребности и конкретной ситуации возникает определенная готовность или установка (Д. Н. Узнадзе), на основе которой происходит активизация и выбор наиболее целесообразной категории [7].

Таким образом, активный характер восприятия должен быть рассмотрен в аспекте активности индивида, определенной установки, а не отдельных его гностических процессов и функций. С этой позиции мы можем рассмотреть концепцию Пиаже и Фресса о «перцептивных схемах». П. Фресс не отрицает роли установки в перцепции и, понимая

психологическую активность личности, как функцию взаимодействия объективной ситуации и мотивации, все же склонен рассматривать установку как результат динамики взаимодействия сенсомоторных схем, с чем, исходя из теории установки Д. Н. Узнадзе, трудно согласиться. Сенсомоторные структуры и схемы — неотъемлемые компоненты перцепции, однако формирование и активизация схемы, как и более сложных психологических процессов, определяются не сенсорной ситуацией, а установочным состоянием индивида [2].

Перцептивная активность индивида имеет множество аспектов, одним из них является рассмотрение этого вопроса в плане иерархической структуры психических процессов, которая подразумевает не только известную субординацию сравнительно простых процессов сложным, но и взаимовключение, функционально-структурную целостность этих процессов [2].

Вместе с тем, степень участия сложного процесса в режиме работы более простого процесса определяется ситуацией деятельности индивида и задач, поставленной перед ним. Так, например, в благоприятных условиях восприятия сенсорно-перцептивные операции и действия достаточны для опознания объекта. Однако в затрудненных условиях отражения этого же объекта, эти операции и действия могут быть недостаточными и тогда активизация более сложных когнитивных процессов станет необходимой. Следовательно, возникает определенная психологическая проблема, заключающаяся в изучении закономерностей влияния сравнительно сложных психологических процессов в системе работы более простого в иерархической лестнице нижестоящего процесса. В частности, наше исследование было направлено на изучение роли речевой вербализации как сравнительно сложной активности в решении перцептивной задачи опознавательного характера. Имеются эксперименты, в которых установлены значения факта речевой активности при решении мыслительных задач, проведены опыты о мнемической ценности вербализации. Имеются данные, которые говорят о сенсibiliзирующей роли акта вербализации при опознании сенсорного стимула в затрудненных условиях восприятия.

Наша работа была направлена на экспериментальное исследование данной гипотезы.

Метод. В примененном нами эксперименте от испытуемых требовалось опознание текстового стимула в ситуации перехода от максимально дефокусированного (неопознаваемого) состояния в структуризованную и, следовательно, опознавательную зону.

Тест-объекты были составлены из условных, запрещающих определенные действия четырех знаков, с которыми знакомилась испытуемая на предварительном этапе опыта. Фокусировка тест-объектов производилась плавно, с постоянной скоростью в течение двух минут. Реакция испытуемого на объект опознания фиксировалась на временной шкале фокусировки. Статистически надежное количество случаев правильного опознания, фиксированное на шкале, считалось уровнем или порогом фокусировки объекта для опознания.

Опыты проводились индивидуально. В каждом эксперименте испытуемому предъявлялся только один тест-раздражитель, случайно выбранный из четырех возможных ($P = 0,25$). Тест-стимул не менялся в течение его фокусировки.

Опыты были проведены в трех сериях.

Первая серия экспериментов была направлена на изучение про-

цесса опознания тест-объектов в ситуации обязательной их вербальной оценки — через каждые 5 сек в процессе фокусировки.

Во второй серии опытов фокусирующие тест-объекты оценивались испытуемыми по мере возникновения или изменения гипотезы о них (следовательно, отсутствовало требование систематической и обязательной оценки).

В третьей серии опытов была аналогичная процедура попыток первой серии. Различие заключалось лишь в том, что от испытуемых не требовалось вербальной оценки (оценочные суждения выражались еще в моторной реакции).

Сопоставление результатов опознания в условиях вербальной и невербальной оценки дало возможность выявить значение акта систематической вербализации для опознания тест-объекта.

В первой серии опытов участвовало 48 испытуемых, во второй серии — 46, а в третьей серии — 40 человек. Испытуемыми были студенты университета.

Результаты опытов

Для опознания образа необходим определенный уровень его структуризованности, являющийся условием получения нужной для опознания информации. При максимальной дефокусировке образа опознание носило случайный характер. Как показали специальные подсчеты, при минимальном уровне фокусировки из ситуации испытуемые могли извлечь только 0,06 бит информации, в то время как безошибочное восприятие стимула было возможно на уровне воздействия 1,65 бит информации.

Ориентируясь на суммарное количество случаев правильного опознания примененных в эксперименте тест-объектов, можем охарактеризовать общую динамику постепенного улучшения (увеличение случаев) их восприятия.

Эти данные для всех серий экспериментов приведены в таблице.

Т а б л и ц а

Уровень фокусировки в сек.	Вероятность опознания в опытах I серии	Вероятность опознания в опытах III серии	Вероятность опознания в опытах II серии
0	0,08	0,02	—
5	0,16	0,05	—
10	0,29	0,15	—
15	0,39	0,25	—
20	0,39	0,35	—
25	0,39	0,40	0,08
30	0,41	0,45	—
35	0,50	0,45	—
40	0,54	0,47	0,23
45	0,70	0,47	—
50	0,85	0,55	—
55	0,87	0,75	0,43
60	0,91	0,80	—
65	0,91	0,85	—
70	0,95	1,00	0,82
75	1,00	1,00	1,00

Как видно из таблицы, по мере улучшения фокусировки изображения тест-объекта происходит постепенное увеличение случаев правильной идентификации. Однако случаи правильного опознания принимают надежный характер только на 40 сек. уровне фокусировки ($P < 0,05$). Аналогичный уровень в третьей серии опытов (в опытах, когда вербальная сценка была снята) мы имеем на 50 сек. фокусировки. Однако, прежде чем говорить о роли вербализации, вытекающей из сравнения результатов опытов первой и третьей серий, мы должны были исключить влияние фактора систематической и обязательной оценки объекта опознания. На это были направлены эксперименты третьей серии. Результаты этой серии опытов, которые также представлены в таблице, показывают, что при отсутствии требований систематической и обязательной оценки тест-стимула до 20 сек. фокусировки вообще нет случаев идентификации. В дальнейшем факты опознания встречаются чаще. Однако только на 65 сек. фокусировки мы имеем статистически надежное количество случаев правильного опознания.

Сопоставляя результаты опытов I, II и III серий экспериментов, можно констатировать следующее: в условиях систематической и обязательной вербальной оценки ситуации опознание тест-объекта происходит при значительно пониженном пороге, нежели при отсутствии вербализации. Кроме того, требование систематического, обязательно опознания перцептивного материала приводит к определенному понижению порога опознания, что особенно заметно в ситуации требования вербализации.

Следовательно, в практике решения перцептивной задачи опознавательного характера включение вербальной активности имеет положительное значение, выражающееся в понижении порога идентификации вербально объективного стимула.

Кафедра
психологии труда и инженерной
психологии

ЛИТЕРАТУРА

1. Дж. Брунер. О перцептивной готовности. Ж. «Психологические обозрения», 1957, № 2 (на англ. яз.).
2. А. В. Запорожец. Роль социальных условий жизни и воспитания в психологическом развитии ребенка. «Дошкольное воспитание», 1968, № 2.
3. А. В. Запорожец, Л. А. Венгер, В. П. Зинченко, А. Г. Рузская. Восприятие и действие, под редакцией А. В. Запорожец, М.
4. Г. В. Кирья. О роли вербализации в решении перцептивных задач на опознание. Сб. «Мышление и общение», Алма-Ата, 1973.
5. Ж. Пиаже. Психология интеллекта. Избранные психологические труды. М., 1969.
6. Осознание в процессах познания и труда. Сборник, под редакцией Б. А. Ананьева, М., 1959.
7. Д. Н. Узнадзе. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси, 1961.

8. В. А. Челидзе, А. Д. Небиеридзе, А. В. Очерашвили, М. И. Шахбагов. Характер движения глаз в экспериментах фиксированной установки. Тезисы докладов конференции «Проблемы эргономики и инженерной психологии», Тбилиси, 1974.
9. А. Л. Ярбус. Роль движения глаз в процессе зрения. М., 1965.

ბ. ქირია

ვერბალიზაციის როლის შესახებ პერცეპციაში

რეზიუმე

ჩვენ მიერ შესწავლილი იყო გამოცნობის ხასიათის მქონე პერცეპტული ამოცანის გადაწყვეტის პროცესში ვერბალიზაციის როლის საკითხი: ჩატარებული ექსპერიმენტების საშუალებით გამოირკვა, რომ აღქმის, როგორც დროში მიმდინარე პროცესის შესწავლის ერთ-ერთ მეთოდურ საშუალებას წარმოადგენს აღსაქმელი ობიექტის კონფიგურაციის თანდათანობითი გაუმჯობესება. აღსაქმელი ტესტ-ობიექტის თანდათანობითი სტრუქტურის ცვლილება გვაძლევს აღქმის, როგორც პროცესის, გრადუალური შეფასების შესაძლებლობას.

აღქმის ინტენსიფიკაცია მნიშვნელოვნად განპირობებულია აღმქმელი სუბიექტის წინაშე დასმული მოთხოვნით: გამოსაცნობი ტესტ-ობიექტის აუცილებელი და სისტემატური შეფასების მოთხოვნა მნიშვნელოვნად სწევს დაბლა აღქმის საგნის იდენტიფიკაციის ზღურბლს; პერცეპტული ამოცანის გადაწყვეტის პროცესში გნოსტიკური მოქმედების შედეგის ვერბალიზაციის აუცილებლობა ახდენს ინდივიდის შემეცნებითი აქტივობის ინტენსიფიკაციას და იძლევა სწორი აღქმითი ცნობის მიღწევას აღქმადობის მნიშვნელოვნად გაძნელებულ პირობებშიც.

G. KIRIA

ON THE ROLE OF VERBALIZATION IN THE RECOGNITION OF PERCEPTUAL STIMULI

Summary

The act of verbalization is assumed to be of positive value in solving a task of perceptual recognition. The author has attempted to verify this hypothesis experimentally.

The following three series of experiments on the threshold of recognition of test-objects were conducted: 1 The Ss were not necessarily and systematically required to identify an object-stimulus; 2. such a demand was an obligatory component of recognition; 3. the content of the value of the test-object could be seen by the motor reaction of the Ss.

The data revealed a sensibilized influence of verbalization on the process of recognition. The threshold of identification of verbalized test-objects decreased in comparison to non-verbalized test-objects.

პროზიკა

უნივერსიტეტის გამომცემლობამ გამოსცა შრომისა და საინჟინრო ფსიქოლოგიის კათედრის დოცენტის ჯემალ ყვავილაშვილის „სტატისტიკური მეთოდების გამოყენება ფსიქოლოგიაში“¹. წიგნი წარმოადგენს ორიგინალურ სახელმძღვანელოს, შედგენილს იმ პროგრამის მიხედვით, რომლითაც ეს კურსი ისწავლება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფსიქოლოგიის განყოფილებაზე. იგი სამი ნაწილისაგან შედგება: 1) ინფორმაციის თეორია, 2) კლასიკური სტატისტიკის საფუძვლები და 3) ფაქტორული ანალიზი, რაც არსებითად თითქმის მთლიანად მოიცავს თანამედროვე ფსიქოლოგიაში გამოყენებულ მათემატიკურ მეთოდებს.

პირველ ნაწილში მოკლედ დალაგებულია ინფორმაციის თეორიის ძირითადი ცნებები და დებულებები, განხილულია ის ძირითადი მეთოდები, რომლებმაც ესოდენ ფართო გამოყენება ჰპოვეს თანამედროვე ექსპერიმენტულ ფსიქოლოგიაში. ნაჩვენებია ინფორმაციის თეორიის ფსიქოლოგიაში გამოყენების ორი ძირითადი ასპექტი: 1) როგორც გარკვეული ფსიქიკური პროცესების მოდელირების საშუალება ან 2) როგორც ექსპერიმენტული შედეგების სტატისტიკურად დამუშავების მეთოდი.

მეორე ნაწილში აღწერილია თანამედროვე სტატისტიკის ძირითადი მეთოდები. დესკრიფციული სტატისტიკა მკვეთრადაა გამოყოფილი დასკვნითი სტატისტიკისაგან. დესკრიფციული სტატისტიკის დალაგება გამოირჩევა იმით, რომ მისი ხუთი ძირითადი კითხვა განხილულია გაზომვის სკალებთან მიმართებაში, რაც ხელს უწყობს მთელი სტატისტიკის არსისა და დანიშნულების უკეთ გაგებას. ყოველი თავის ბოლოს მოყვანილია სავარჯიშოები მეტწილად ფსიქოლოგიის სფეროდან.

სახელმძღვანელოს მესამე, უკანასკნელი ნაწილი ეხება თანამედროვე სტატისტიკის ისეთ რთულსა და მნიშვნელოვან დარგს, როგორცაა ფაქტორული ანალიზი, რომელსაც ცნობილი ფრანგი ფსიქოლოგი პ. ფრესი ადამიანის პოტენციურ შესაძლებლობათა სტრუქტურის ანალიზის ინსტრუმენტს უწოდებს. აღსანიშნავია, რომ ფაქტორული ანალიზი ინდივიდუალურად განსხვავებული ექსპერიმენტული მონაცემების სტატისტიკურად დამუშავების განსაკუთრებული მეთოდი, იგი უკანასკნელ ხანებში სულ უფრო და უფრო ფართო გამოყენებას პოულობს ფსიქოლოგიაში. მას შემდეგ, რაც ფაქტორული ანალიზის მეთოდები წარმატებით იქნა გამოყენებული ინტელექტის სფეროში, უკანასკნე-

¹ ჯ. ყვავილაშვილი, სტატისტიკური მეთოდების გამოყენება ფსიქოლოგიაში, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1974, 250 გვ. რედაქტორი გ. კეჩუაშვილი. ტირაჟი 1500 ცალი.

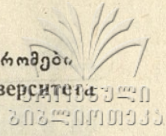
ლი ოცი წლის მანძილზე მათ მეტად ფართო გამოყენება ჰპოვეს ემბრიონალური ქმის, ფსიქომოტორული უნარისა და სხვა ფუნქციებისა და თავისებურებათა შესწავლაში.

ცნობილია, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს სხვადასხვა სახის უნარების კვლევას გამოყენებითი ფსიქოლოგიის ისეთ დარგში, როგორცაა პროფესიული შერჩევა. აქ ფაქტორული ანალიზი შეიძლება გამოყენებული იქნეს როგორც ამა თუ იმ ძირითადი უნარის დადგენის, ისე პროფესიისათვის საჭირო ტესტთა კონდენსირებისათვის.

დასასრულ, ჯ. ყვავილაშვილის მიერ მის ერთ-ერთ შრომაში ნაჩვენები ფაქტორული ანალიზის ლოგიკა მეტად ზუსტად უდგება განწყობის მოქმედების ექსპერიმენტულ კვლევას.

მიუხედავად იმისა, რომ უკანასკნელ ხანებში სულ უფრო და უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება მათემატიკური მეთოდების გამოყენებას ფსიქოლოგიაში, როგორც ჩვენში, ისე საზღვარგარეთ, აღნიშნული ტიპის სახელმძღვანელო რუსულად მხოლოდ 1972 წელს გამოვიდა. რაც შეეხება რუსულ ენაზე არსებულ სხვა ნაშრომებს, როგორც ორიგინალურებს ისე თარგმნილებს, სადაც გამოყენებულია აღნიშნული მეთოდები, მათი გაგება ფსიქოლოგ მკითხველისათვის მეტად ძნელია. ამასთან, ამ მეთოდების დალაგება ავტორმა მოახერხა ისე, რომ სახელმძღვანელოს სამივე ნაწილი გასაგები გახდა ფსიქოლოგებისათვის, ვინც პირველად ეცნობა აღნიშნულ მეთოდებს, აგრეთვე შესაძლებელი შეიქნა წიგნში აღწერილი მეთოდების პრაქტიკულად გამოყენებაც.

ამდენად, ჯ. ყვავილაშვილის ეს წიგნი სახელმძღვანელოდ შეიძლება გამოადგეს არა მარტო სტუდენტებს და ფსიქოლოგებს, არამედ ფსიქოლოგიის საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველსაც.

ГЛАВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПРАКТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПСИХОЛОГОВ В ПОЛЬШЕ

ЯН КАНЯ

Варшава

1. Главные центры и направления исследований

Особенно интенсивное развитие психологии в Польше наблюдается со второй половины пятидесятых годов нашего века. Растет не только число специалистов-психологов, но и разнообразие направлений проводимых исследований.

Научными исследованиями по психологии в Польше занимаются университеты (факультеты психологии) Варшавы, Кракова, Познани, Люблина, Катовиц; институты Польской Академии Наук: Институт организации и управления и Педагогический институт; промышленные научно-исследовательские институты, медицинские и прочие научные центры.

Польские психологи изучают проблемы, касающиеся различных аспектов психических процессов и деятельности человека. Целью этих исследований, с одной стороны, является всестороннее познание механизмов деятельности человека, а с другой стороны, внедрение результатов исследований в практику. Ниже дается краткий обзор основных направлений исследований, а также практической деятельности психологов Польши.

Общая психология главным образом охватывает проблематику личности, мотивации, потребностей, деятельности и принятия решения.

Я. Рейковский (Варшавский университет) исследовал мотивацию, стрессы, эмоциональные факторы, регулирующие поведение человека. На основе собственных и других исследований он пытается сформулировать общие положения, касающиеся механизмов эмоций, и в частности: что такое эмоциональные процессы, какие факторы их вызывают и каким образом они влияют на другие психические процессы и поведение человека. Интересны также его выводы о мотивации.

Вызывает интерес подход Т. Томашевского (Варшавский университет) к вопросу механизмов регуляции действий. Им же исследуются факторы действий, определяющие стабильность их направления, а также управляющие механизмы, которые обеспечивают возможность сохранения достигнутых результатов, а в случае препятствий — мешающих данному действию.

Интересные исследования в сфере общей психологии принадлежат также В. Шевчуку (Краковский университет).

Педагогическая психология представлена в Польше весьма многообразно. Самые крупные исследования ведутся в университетах Крако-

ва и Варшавы. Они касаются познавательных процессов, обучения, интеллектуальной и социальной зрелости детей, причин их асоциального поведения и пр.

Медицинская психология. Исследования в этой сфере касаются, с одной стороны, поисков причин, затрудняющих адаптацию людей в обществе, с другой стороны, применения психологии в диагностике и терапии психических больных. Эта специальность охватывает медицинскую психологию взрослых и детей. Исследования ведутся в университетах и психиатрических клиниках. Работы в этой области очень многочисленны и разнообразны. Так, на XXII конференции Польского Общества психологов в сентябре 1974 г. в секции медицинской психологии было заслушано 27 докладов.

Психология труда. Исследования ведутся в научно-исследовательских институтах и других учреждениях, имеющих соответствующие отделы. Они охватывают проблемы: профессиональной пригодности и ее улучшения во время работы; организационных и физических условий работы с точки зрения приспособления этих элементов к человеку; разработки методов влияния на работников, составление методик адаптации рабочих к работе на предприятиях, причин текучести рабочих кадров, причин несчастных случаев. Целью этих исследовательских работ является изыскание средств, при помощи которых можно будет:

- а) повышать производительность и качество труда;
- б) обеспечить такие оптимальные условия труда, которые снижали бы физическую и психическую утомляемость, и в то же время формировали бы положительные черты личности;
- в) обеспечить эффективную охрану здоровья человека.

Помимо указанных, в Польше ведутся исследования также по социальной, военной и реабилитационной психологии.

II. Система образования

Факультеты психологии университетов страны выпускают в год около трехсот специалистов-психологов. Срок обучения — пять лет. Психологические факультеты в Польше достаточно популярны, особенно среди женщин. Специализация начинается на четвертом курсе. Хотя вузы по возможности посредничают при распределении своих выпускников на работу, однако многие из них сами находят себе место работы. Некоторый процент выпускников занимается научно-исследовательской работой. Большинство идет на практическую работу в промышленные предприятия, школы и другие учреждения.

III. Практическая деятельность психологов

Роль психолога в обществе велика уже сегодня, в будущем же она возрастет еще больше. Большинство психологов работает на промышленных предприятиях, медицинских учреждениях, в лабораториях. Кроме того, они заняты в специальных детских учреждениях с асоциальной молодежью и в тюрьмах. Несколько слов о характере работы психологов на промышленных предприятиях, в школьных лабораториях, клиниках и психиатрических больницах.

Деятельность психологов на промышленных предприятиях. В настоящее время все крупные промышленные предприятия и большинство заводов средней величины, не говоря о крупных, пользуются услугами психологов. На этих заводах имеются лаборатории социальных ис-

следований со штатами психологов и социологов от трех до десяти человек. Их главная задача состоит в формировании оптимальных отношений между всеми основными элементами системы человек—машина.

Социалистическое предприятие в отношении своих работников, помимо экономических и технических функций, выполняет также и такие функции, как: социально-воспитательная (формирование установок, моделей поведения, активизация работников); культурно-просветительная (удовлетворение потребностей трудящихся в сфере образования и эстетических запросов); социально-опекунская (охрана и безопасность труда).

Психологи и социологи, работающие на предприятиях, реализуют не только экономические и технические задачи, но также и воспитательно-культурные, социальные. Психологи выполняют следующие работы: анализ условий на рабочем посту с учетом факторов, влияющих на: а) поведение человека; б) психические и физиологические процессы; анализ условий на рабочем посту при перегрузках и в условиях, угрожающих безопасности; выработка теоретических и практических принципов обучения работников; исследование мотивации, потребностей и ожиданий; анализ методов управления и отношений между руководством и подчиненными.

Содержание и объем работ зависят как от реальных требований предприятия, так и от интересов психологов. Опыт работы психологов на предприятиях за последние 15 лет показывает большое значение специальных психологических лабораторий для повышения эффективности труда. Деятельность единичного психолога сравнительно малопродуктивна.

Роль психолога в школьных лабораториях

Начало деятельности психологов в школьных лабораториях в Польской Народной Республике относится к шестидесятым годам. Сегодня они работают в городских, районных и сельских школах. Помимо психологов в лабораториях работают педагоги, врачи, а иногда и социологи.

Деятельность этих лабораторий в основном концентрируется на следующих двух проблемах:

а) выбор профессии молодежи последних классов начальной школы; б) консультации по трудным вопросам воспитания.

Помощь при выборе профессии оказывают специализировавшиеся по этому вопросу работники лаборатории. Они проводят лекции для родителей, учителей и учеников о способах выбора соответствующей школы, изучения требований спецшкол при наборе учеников, а также определения перспектив будущей работы.

Другой формой деятельности названных лабораторий является индивидуальная консультация в последних классах школы. Касается она в большинстве случаев небольшого числа учеников, не имеющих ясных целей на будущее. Такие ученики подвергаются психологическому и медицинскому обследованию, на основе чего им даются советы.

Консультация в трудных вопросах воспитания

Эта работа касается детей, обнаруживающих трудности в учебе или асоциальное поведение. Психологи беседуют с учителями и с родителями об ученике, наблюдают за поведением ребенка в школе, про-

водят тестовые исследования. Результаты исследований используются при диагнозе причин трудностей и выборе соответствующих терапевтических мер.

Школьные лаборатории на сегодняшний день имеют крупные достижения в деле воспитания молодежи.

И наконец, эти лаборатории занимаются также селекцией умственно недоразвитых детей для специальных школ.

Роль психолога в психиатрических клиниках

Психологи работают в психиатрических клиниках и больницах. Их главная задача заключается в проведении диагностических исследований и частично — психотерапии. Исследование больных проводится при помощи методов интервью, беседы, наблюдения, психометрических и проекционных тестов Роршаха, Векслера, тематической аперцепции. Польские психологи тесно сотрудничают с психиатрами.

Многообразие направлений исследований и практических форм деятельности психологов в Польше не дает нам возможности представить подробнее все проблемы. Однако, мы надеемся, что представленная нами информация заинтересует читателей деятельностью психологов в Польше.

შინაარსი

სამართალი

გ. ე რ ე მ ო ვ ი. აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის შემუშავების შესახებ	5
ნ. კ ე კ ე ლ ი ა. ვახტანგ VI კანონთა კრებულის S—3683 ხელნაწერის დამწერის ვინაობის შესახებ	17
მ. ლ ე კ ე ე ი შ ვ ი ლ ი. ანგარებით ჩადენილი მკვლელობის კვალიფიკაციის ზოგიერთი საკითხი	21
ვ. მ ე ტ რ ე ვ ე ლ ი. ნიკო ნიკოლაძე დანაშაულის მიზეზების შესახებ	31

ფსიქოლოგია

ნ. ა დ ა მ ა შ ვ ი ლ ი. ფერის ფაქტორი ობიექტების სიდიდის მიმართ განწყობის შექმნაში	45
რ. ე ს ე ბ უ ა. თანამედროვე ფუნქციონალური მუსიკის წარმოშობის სათავეები	67
გ. კ ე ჩ ხ უ ა შ ვ ი ლ ი. თანამედროვე მუსიკა და ფიქსირებული განწყობა	80
ბ. მ შ ე დ ლ ი შ ვ ი ლ ი. შინაგანი მეტყველების განვითარების შესახებ პირველ სასკოლო ასაკში	83
რ. ნ ა თ ა ძ ე. წარმოსახვის განმაწყობელი მოქმედების განვითარება სასკოლო ასაკში (7-დან — 17 წლამდე)	95
მ. რ ო გ ო ვ ს კ ა ი ა. აქტუალურ წარმოსახულ სიტუაციაში ფიქსირებული განწყობის ინტერმოდალური კორელაციის საკითხისათვის	118
რ. ქ ე ვ ა რ ც ხ ა ვ ა. გადაწყვეტილების მიღებისა და ატიტუდის შეცვლის ურთიერთობის საკითხისათვის	119
ჭ ი რ ი ა. ვერბალიზაციის როლის შესახებ პერცეპციაში	138
კ რ ო ნ ი კ ა	139

СОДЕРЖАНИЕ

Право

Г. А. Еремов. О разработке Конституции Абхазской АССР	14
М. Кекелия. О личности переписчика одной из лучших рукописей «Сборника законов царя Вахтанга VI»	20
М. Леквешвили. Некоторые вопросы квалификации убийства из корысти	28
В. Д. Метревели. Н. Я. Николадзе о причинах преступности	41

Психология

Н. Г. Адамашвили. Фактор цвета в формировании установки на величину объекта	59
Р. Ш. Эсебуа. К вопросу об истоках современной функциональной музыки	61
Г. Н. Кечхуашвили. Современная музыка и фиксированная установка	69
Г. Н. Мchedlishvili. О развитии внутренней речи в первом школьном возрасте	82
Р. Г. Натадзе. Развитие установочного действия воображения в школьном возрасте (от 7 до 17 лет)	111
М. А. Роговская. К вопросу интермодальной корреляции установки, фиксированной в условиях актуальной и воображаемой ситуации	113
Р. Л. Кварцхава. К вопросу взаимоотношения принятия решения и смены аттитюда	130
Т. В. Кирия. О роли вербализации в перцепции	133
Хроника	139

CONTENTS

Law

G. Eremov. On the Drafting of the Constitution of the Abkhazian ASSR . . .	14
M. Kekelia. Concerning the Identity of the Copyist of One of the Best Manuscripts of the Code of Vakhtang VI	20
M. Lekveishvili. Some Problems of the Qualification of Murder for Mercenary Motives	29
V. Metreveli. N. Nikoladze on the Causes of Criminal Offence	42

Psychology

N. Adamashvili. The Factor of Colour in the Formation of a Set on Size . . .	60
R. Esebua. On the Sources of Modern Functional Music	67
G. Kechkhuashvili. Modern Music and Fixated Set	80
G. Mchedlishvili. On the Development of Inner Speech of the First School Age Children	93
R. Natadze. The Development of Set Based on Imagination among Schoolchildren (from 7 to 17 years)	112
M. Rogovskaya. On the Problem of the Correlation of Sets Fixated in Conditions of Actual and Imaginary Situations	118
R. Kvartskhava. Decision Making and Attitude Change	130
G. Kiria. On the Role of Verbalization in Recognition of Perceptual Stimuli	138
Chronicle	13

გამომცემლობის რედაქტორები: ბ. მიქაძე,
ა. სტურუა

ტექნორედაქტორი ი. ხუციშვილი
კორექტორები: დ. მანჯგალაძე,
ე. სულხანიშვილი

გადაეცა წარმოებას 25/IV-75
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 10/XII-75
ქაღალდის ფორმატი 70×108/16
ნაბეჭდი თაბახი 12,95
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 10,35
შეკვეთა 749 უფ 14116 ტირაჟი 350
ფასი 1 მან. 18 კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
თბილისი, 380028, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 14
Издательство Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 14

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა,
თბილისი, 380028, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 1.
Типография Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 1

